

Marika Ahlstén (toim.)
Elina Leinonen
Sirpa Palokari
Anneli Puhakka
Aarne Rajalahti

Tiedän mitä tahdon!

Kokemuksia henkilökohtaisen budjetoinnin
kokeilusta vammaispalveluissa





Julkaisijat:

Kehitysvammaliitto ry, Helsinki ja
Kehitysvammaisten Palvelusäätiö, Tampere

www.kehitysvammaliitto.fi

www.kvps.fi

Taitto: Birgit Tulla

Tiivistelmän selkomukautus: Tuula Puranen

Kannen kuva: Elina Leinonen

ISBN 978-951-580-570-6 (verkkojulkaisu)

© 2014 Kehitysvammaliitto, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö ja tekijät



Tiivistelmä

Monet vammaiset ihmiset tarvitsevat erilaisia palveluja, jotka tukevat ja auttavat heitä heidän elämässään.

On tärkeää, että heidän omat näkemyksensä otetaan huomioon, kun heille suunnitellaan ja järjestetään palveluja. Silloin he saavat yksilöllistä eli juuri itselleen sopivaa tukea.

Yksi keino suunnitella yksilöllisiä palveluja on henkilökohtainen budjetti.

Henkilökohtainen budjetti perustuu vammaisen ihmisen tarpeisiin, mutta lisäksi tiedetään, paljonko juuri hänen palveluihinsa voidaan käyttää rahaa.

Palvelujen yhteissumma lasketaan esimerkiksi niistä palveluista, joita hän sillä hetkellä käyttää tai joihin hänellä olisi oikeus. Palvelujen yhteissumma asettaa rajat, joiden sisällä palvelut suunnitellaan. Vammainen henkilö voi esittää oman näkemyksensä siitä, miten rahat käytetään eri palveluihin ja niiden järjestämiseen. Hän voi pyytää mukaan palvelujen suunnitteluun jonkun läheisen ihmisen.

Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiö kokeilivat henkilökohtaista budjettia hankkeessa, jonka nimi oli Tiedän mitä tahdon!

Siinä oli mukana 30 vammaista ihmistä eli vammaispalvelujen käyttäjää.

Lisäksi hankkeessa oli työntekijöitä
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiristä
sekä Vantaan kaupungin vammaispalveluista.

Hankkeen aikana vammaiset ihmiset
ja sosiaalityöntekijät neuvottelivat yhdessä,
miten henkilökohtaista budjettia käytetään.

Vammaisten ihmisten elämässä
saatiin aikaan monenlaisia muutoksia
henkilökohtaisen budjetin avulla.
Esimerkiksi eräs heistä pääsi muuttamaan
palvelutalosta tavalliseen asuntoon,
ja toinen henkilö pystyi vaihtamaan
päivätoiminnan kuvataideterapiaan.

Kun hanke loppui,
12 vammaisella ihmisellä oli käytössä
henkilökohtainen budjetti.

Joistakin palveluista saatiin
yksilöllisempiä myös
ilman henkilökohtaista budjettia.
Tästä yksi esimerkki on
henkilökohtainen apu.

Henkilökohtaista apua voi käyttää
tietyn tuntimäärän kuukaudessa.
Kokeilussa muutama henkilö
sai käyttää tunteja joustavasti
kolmen kuukauden tai vuoden ajalta.
Koska avun tarve on
usein erilainen eri kuukausina,
heidän oli nyt helpompi
suunnitella elämäänsä.

Tiedän mitä tahdon! -hanke osoitti,
että henkilökohtainen budjetti toimii,
kun halutaan vahvistaa
vammaisten ihmisten osallistumista
omien palvelujensa suunnitteluun.
Työntekijät puolestaan saivat rohkeutta
kokeilla palvelujen järjestämistä
tavallista yksilöllisemmin
ja joustavammin.

Sisällys

Tiivistelmä	3
Esipuhe	7
1. Askelmerkkejä yksilöllisiin palveluihin	10
1.1 Kotimaista kehitystä	10
1.2 Kansainvälisiä kokemuksia ja tutkimuksia	11
2. Henkilökohtaista budjetointia kokeilemaan!	15
2.1 Ideasta projektiksi: Tiedän mitä tahdon! -projektin taustat	15
2.2 Tiedän mitä tahdon! -projektin toteutus	17
2.2.1 Kuntien ja päämiesten rekrytointi	18
2.2.2 Projektin tuki päämiehille ja työntekijöille	19
2.2.3 Projektin muu toiminta	20
2.3 Henkilökohtaisen budjetoinnin toteutus Vantaalla ja Eksotessa	21
3. Päämiesten ja työntekijöiden kokemuksia:	
”Mitään ei voi saavuttaa, jos ei koskaan uskalla kokeilla!”	25
3.1 Palvelutalosta omaan kotiin	25
3.2 Päivätoiminnasta kuvataideterapiaan	27
3.3 Uskallusta kokeilla uutta ja toteuttaa unelmia	29
3.4 Kaikki hyötyvät: henkilökohtainen budjetointi vahvistaa asiakkaita ja motivoi henkilökuntaa	32
3.5 Kohti omaa elämää	34
3.6 Olemme oppineet kuuntelemaan asiakkaidemme tarpeita	37
4. Onnistumisia, havaintoja ja haasteita	39
4.1 Onnistumisia päämiesten ja työntekijöiden parissa	39
4.2 Onnistumisia kuntatasolla	41
4.3 Havaintoja ja haasteita	43
4.3.1 Oma ääni, omat toiveet, omat tavoitteet	43
4.3.2 Organisoituminen	47
4.3.3 Henkilökohtaisten budjettien määrittely ja käyttäminen	49
4.3.4 Toimintamalli	51
5. Yhteenvetoa ja jatkonäkymiä	55
5.1 Yhteenvetoa	55
5.2 Jatkonäkymiä	56

Lähteet	60
Liitteet	63
Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.	63
Liite 2. Päämiehen oman tukisuunnitelman runko ja apukysymykset.	70
Liite 3. Päämiehen oman tukisuunnitelman arviointikriteerit työntekijöiden tueksi....	72
Liite 4. Vantaan kaupungin prosessikaavio henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksesta.	75
Liite 5. Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten prosessikaavio henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksesta.	77
Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.	79
Liite 7. Päämiesten ja heidän läheistensä arviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista.	86
Liite 8. Vantaan kaupungin ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten vammaispalvelujen työntekijöiden arviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista.	87
Liite 9. Hankkeen työntekijöiden itsearviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista.	88

Esipuhe

Marika Ahlström

”Palvelutalossa kaikille tarjottiin samaa palvelua tasapuolisuuden nimissä, vaikka tuen pitäisi lähteä yksilöllisistä tarpeista.”

Sirpa Kemppinen, Lahti

”Päivätoimintaryhmässä oli 20–30 henkilöä, ja paikalla saattoi pyöriä pahimmillaan satakin ihmistä. Koin ryhmän rasittavaksi ja raskaaksi. Tarvitsin jotain muuta toimintaa itselleni.”

Auni Piispanen, Lappeenranta

”Juon toimintakeskuksessa kahvia ja istun toimetonna. Olen mies ja haluan tehdä oikeita äijien töitä!”

Pekka Kinnunen, Pornainen

Sirpa Kemppinen, Auni Piispanen ja Pekka Kinnunen käyttävät vammaispalveluja. Palvelujen tarkoituksena on auttaa ja tukea vammaisia ihmisiä elämään täyttä elämää yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä vamman aiheuttamista toimintarajoitteista ja ympäristön esteistä huolimatta. Vammaispalveluissa on otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve (Laki vammaisuuden perusteella... 3 §), ja vammaispalvelujen ja -tukitoimien sisältö, järjestämistavat ja määrä on suunniteltava yksilöllisesti henkilön itsensä näkemykset, toivomukset ja mielipiteet huomioiden (Vammaispalvelujen käsikirja). Tarkoituksena siis on selvittää yhdessä henkilön itsensä kanssa, mitä vammaispalveluja ja -tukitoimia hän tarvitsee sekä pohtia, miten niitä olisi hänen jokapäiväisen elämänsä sujumisen kannalta mielekästä ja tarkoituksenmukaista toteuttaa.

Vammaispalvelujen järjestämisestä vastaavien kuntien mukaan yksilölliset tarpeet ohjaavat vammaispalvelujen päätöksentekoa varsin vahvasti: kunnat antavat palvelujen käyttäjien yksilöllisten tarpeiden huomioimisesta itselleen kouluarvosanan 8,4. Palvelusuunnitelman asema asiakkaan ja työntekijän välisenä työvälineenä näyttää kuntien vastausten perusteella vahvistuneen viime vuosina ja vammaispalvelujen asiakastyön keskiössä näyttää yhä enemmän olevan palvelujen yksilöllinen suunnittelu. Toisaalta vaikuttaa siltä, että yksittäisten asiakkaiden suunnitelmilla ei juuri ole vaikutusta kunnan vammaispalvelujen kokonaissuunnitteluun. (Nurmi-Koikkalainen 2013, 10 ja 25–26.)

Vammaispalvelujen järjestämistä koskeva selvitys keskittyi kuntien näkemyksiin. Siinä ei kartoitettu palvelujen käyttäjien kokemuksia siitä, miten vammaisten ihmisten omia näkemyksiä on selvitetty osana palvelujen suunnittelua ja miten hyvin palvelut vastaavat käyttäjien yksilöllisiä tarpeita. Kattavaa tutkimustietoa aiheesta ei muutoinkaan ole viljalti saatavilla.

Sirpa Kemppisen, Auni Piispasen ja Pekka Kinnusen havainnot omista palveluistaan ovat vahvoja kokemuksellisia puheenvuoroja siitä, että tarjolla olevat vammaispalvelut eivät aina vastaa vammaisten ihmisten yksilöllisiä toiveita ja tarpeita, elämäntilanteita tai henkilökohtaisia tavoitteita. Usein jopa vaikuttaa siltä, että vammaispalveluja järjestetään keskenään hyvin erilaisille ihmisille periaatteella ”yksi koko sopii kaikille” (ks. esim. Seppälä 2010).

Mitä siis voitaisiin tehdä, jotta vammaisella ihmisellä olisi nykyistä enemmän vaikutusmahdollisuuksia ja valinnanvapautta jokapäiväisen elämänsä tueksi tarvitsemiinsa palveluihin? Mitä voitaisiin tehdä, jotta vammainen ihminen voisi elää omannäköistä elämää palveluiden mahdollistamana sen sijaan, että hän elää palvelujen määrittämää elämää? Vastauksia muun muassa näihin kysymyksiin etsittiin 30:n vammaispalveluja käyttävän henkilön sekä Vantaan kaupungin ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten parissa, kun Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiö toteuttivat nelivuotisen (2010–2013) Tiedän mitä tahdon! -projektin. Hankkeessa kokeiltiin yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöintiä henkilökohtaisten budjettien avulla. Tavoitteena oli lisätä vammaisten ihmisten vaikuttamismahdollisuuksia ja valinnanvapautta käyttämiensä palvelujen suhteen.

Tämä raportti kuvaa päämiesten eli vammaispalveluja käyttävien henkilöiden, heidän läheistensä, vammaispalvelujen työntekijöiden sekä projektin työntekijöiden kokemuksia, havaintoja ja johtopäätöksiä vammaispalvelujen yksilöllisestä suunnittelusta ja toteuttamisesta Tiedän mitä tahdon! -projektissa. Raportin tavoitteena on puhutella ja kannustaa vammaisia ihmisiä, heidän läheisiään, vammaispalvelujen työntekijöitä, suunnittelijoita, kehittäjiä, lainvalmistelijoita sekä paikallisia ja valtakunnallisia päättäjiä tutkimaan yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnin mahdollisuuksia – niin henkilökohtaisten budjettien avulla kuin palvelujen nykyisillä järjestämistavoilla.

Raportin on toimittanut projektissa työskennellyt erityissuunnittelija Marika Ahlstén Kehitysvammaliitosta. Hän on kirjoittanut esipuheen ja luvut 1.1, 2.1, 2.2, 4 ja 5 sekä koostanut raportin liitteet. Luvun 1.2 on kirjoittanut projektissa työskennellyt kehittäispäällikkö Aarne Rajalahti Kehitysvammaisten Palvelusäätiöstä. Aarne Rajalahti ja Marika Ahlstén ovat yhteistyönä kirjoittaneet luvun 2.3. Aarne Rajalahti on lisäksi osallistunut luvun 5.2 sekä liitteiden työstämiseen. Luvun 3 päämies- ja työntekijätarinat ovat kirjoittaneet tiedottaja Elina Leinonen Kehitysvammaisten Palvelusäätiöstä, viestintäpäällikkö Anneli Puhakka Kehitysvammaliitosta sekä toimittaja Sirpa Palokari.

Tiedän mitä tahdon! -projekti ei olisi toteutunut ilman henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun rohkeasti mukaan lähteneitä vammaispalvelujen käyttäjiä, heidän läheisiään ja työntekijöitä. Projektin työntekijät kiittävät kaikkia kokeiluun osallistuneita rohkeudesta, innostuksesta, sitkeydestä, epävarmuuden sietämisestä, oivalluksista, oppimisesta, turnauskestävyydestä sekä yhteisistä hilpeistä hetkistä!



Kuvat: Timo Rajakallio ja Elina Leinonen

1. Askelmerkkejä yksilöllisiin palveluihin

1.1 Kotimaista kehitystä

Marika Ahlström

Vammaisten ihmisten osallisuus, yhdenvertaisuus ja itsemääräämisoikeus ovat Suomen vammaispoliittisen ohjelman (2010–2015) kulmakiviä. Yhteiskunnan rakenteelliset esteet ja vallitsevat asenteet kuitenkin käytännössä rajoittavat vammaisten ihmisten itseenäistä suoriutumista, itsemääräämisoikeutta ja yhteiskunnallista osallisuutta. (Vahva pohja osallisuudelle... 2010.) Vammaiset ihmiset tarvitsevat usein sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, joten heidän elämänsä määrittää merkittävällä tavalla se, onko yksilöllä valtaa tai mahdollisuuksia itse määritellä tarpeitaan sekä tehdä toiveidensa ja tarpeidensa mukaisia valintoja ja päätöksiä elämäntavoistaan, elämänsä elämänsä ja niitä tukevista palveluista (Eriksson 2013, 11).

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuden pohdinta on viime vuosina vahvistunut niin tutkimuksessa kuin hallinnossa¹. Tarve sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkuuden uudelleenmäärittelylle ja -tulkinntalle on ajankohtaistunut muun muassa toimintaympäristön nopean muutoksen – erityisesti julkistalouden kestävyysvajeen – myötä. Myös palvelujen järjestämis- ja tuotantotapojen moninaistuminen sopimusohjauksineen, tilaaja–tuottaja-malleineen ja kilpailuttamisineen nostaa asiakkuuden uudella tavalla valokelaan. (Ks. esim. Stenvall ym. 2012, 149 ja Eriksson 2013, 21–22.)

Hyvinvointipalvelujen järjestämisessä onkin jo tapahtunut muutoksia, joiden nähdään korostavan asiakkaiden äänen merkitystä palvelujen suunnittelussa. Konkreettisia esimerkkejä ovat palvelusetelien käyttöönotto pyrkimyksenä vahvistaa asiakkaan valinnanvapautta (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä) sekä terveydenhuoltolain uudistus, joka lisää kansalaisten valinnanvapautta hoitopaikan ja hoitohenkilöstön suhteen (Terveydenhuoltolaki). Tehtyjen tutkimusten perusteella sekä asiakkaat että palvelujen tuottajat ovat yleisesti tyytyväisiä palveluseteliin sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen keinona, mutta ongelmiksi on joissakin kokeiluissa havaittu yksityisten palveluntuottajien vähäinen määrä ja jossakin määrin myös tuottajien halukkuus niin sanottuun kermankuorintaan eli asiakkaiden valikointiin. On myös pohdittu asiakkaiden omavastuuosuuksien oikeudenmukaista jakautumista pieni- ja suurituloisilla. (Linnosmaa 2011.) Terveydenhuoltolain uudistus on niin tuore – koko maan kattava valinnanvapaus tuli voimaan vuoden 2014 alussa – että käyttäjäkokemuksia ei vielä ole tutkittu.

Asiakkuutta määritellään keskeisesti myös käynnissä olevan sosiaalihuollon lainsäädännön kokonaisuudistuksen yhteydessä: uudistuksen on määrä muun muassa vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja asiakkaan tarpeisiin vastaamista sekä edistää ihmisten osallisuutta, omatoimisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa yhteiskunnassa ja omassa palveluproses-

¹ Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käyttävien ihmisten valinnanvapauden vahvistaminen esiintyy toisinaan myös hyvinvointipalvelujemme reivaustarpeista käytävässä mediakeskustelussa. Tällöin esimerkiksi peräänkuulutetaan yksityisen ja julkisen palvelutuotannon välisen suhteen uudelleentarkastelua, jotta palvelujen käyttäjät voisivat tehdä aitoja valintoja jaloillaan äänestäen (ks. esim. Apunen 2013).

sisään. Uudistuksen yhteydessä on nähty tarpeellisena käsitellä myös asiakkaan yksilöllisiin tarpeisiin vastaavien palvelukokonaisuuksien räätälöintiä, henkilökohtaisempaa palvelujen suunnittelua ja valintaa sekä mahdollisuuksia vaikuttaa palvelujen toteuttamiseen. (Sosiaalihuollon lainsäädännön... 2012.)

Yleisen asiakkuuspohdinnan rinnalla sosiaali- ja terveydenhuollossa on myös käynnissä uudistuksia, jotka vaikuttavat erityisesti vammaisten ihmisten asemaan palvelujen käyttäjinä. Näitä ovat muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta koskeva lainsäädäntöhanke, vammaisten henkilöiden palveluja koskevan sosiaalihuollon erityislainsäädännön uudistaminen sekä kehitysvammaisten asumisen ohjelma KEHAS.

Myös kansalaisyhteiskunnan tasolla tapahtuu: vammaiset ihmiset ja järjestöt heidän edustajinaan ovat alkaneet peräänkuuluttaa vammaisille ihmisille painokkaampia rooleja palvelujen suunnittelijoina, käyttäjinä, arvioijina ja kehittäjinä. Kokemusasiantuntijatoiminta, palvelujen käyttäjälähtöiset arvioinnit ja käyttäjäkokemuksen sisällyttäminen palvelujen hankintaprosesseihin ovat esimerkkejä siitä, miten vammaisten ihmisten vaikutusmahdollisuuksia jokapäiväisen elämän sujumisen kannalta välttämättömissä vammaispalveluissa pyritään vahvistamaan.

1.2 Kansainvälisiä kokemuksia ja tutkimuksia

Aarne Rajalahti

Asiakaslähtöisyyden merkittävää vahvistumista on tapahtunut niissä maissa, joissa asiakkaan vaikutusmahdollisuuksia, määrittelyvaltaa ja valinnanvapautta on mahdollistettu henkilökohtaisen budjetoinnin kautta. Henkilökohtaisella budjetoinnilla halutaan mahdollistaa ihmisten aktiivinen osallistuminen omassa elämässään sekä omien palvelukokonaisuuksiensa suunnittelussa ja toteutuksessa: palveluita tarvitseva henkilö asettuu palvelujensa suunnittelu- ja toteutusprosessin keskiöön, ja hänelle annetaan myös taloudellista päätösvaltaa omista palveluistaan.

Sosiaalipalvelujen toteutuksen ja järjestämisen tavat luonnollisesti vaihtelevat maittain suuresti. Tiedän mitä tahdon! -projektissa tehdyn kansainvälisen katsauksen (Lehto 2010) mukaan myös henkilökohtaisessa budjetoinnissa on laajoja eroja eri maiden välillä. Henkilökohtainen budjetointi ei vielä olekaan kattava kansainvälinen käsite, jonka kaikki ymmärtäisivät samalla tavalla ja jonka toteutustapa olisi yhtenäinen. Eroja ei löydy vain eri maiden välillä, vaan myös maiden sisällä – esimerkiksi Yhdysvaltojen eri osavaltioiden välillä on vaihtelua henkilökohtaisen budjetoinnin toteutustavoissa.

Henkilökohtaista budjetointia toteutetaan useissa maissa, kuten Alankomaissa, Belgiassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa, Saksassa, Iso-Britanniassa ja Australiassa, monessa näistä jo 1990-luvulta lähtien. Henkilökohtaisen budjetoinnin piirissä on erityisesti pit-

käaikaissairaita ja eri tavoin vammaisia ihmisiä sekä ikäihmisiä. Henkilökohtaista budjetointia toteutetaan aikuisten palvelujen lisäksi myös lasten tuen ja palvelujen järjestämiseksi. Tyypillisiä henkilökohtaisen budjetoinnin käyttökohteita ovat muun muassa henkilökohtaisen avun, tilapäishoidon ja päiväaikaisen toiminnan (päivätoiminnan) ja vapaa-ajan toiminnan järjestäminen. Henkilökohtaista budjetointia hyödynnetään myös esimerkiksi oppimisen ja opiskelun, itsenäisempään asumiseen siirtymisen sekä kotona asumisen mahdollistamiseksi.

Henkilökohtaista budjetointia toteuttavien maiden välillä on eroja muun muassa siinä, kuinka tiukasti tai väljästi henkilökohtaisen budjetin käyttökohteet on rajattu viranomaisten toimesta ja miltä tahoilta tukea ja palveluja voi henkilökohtaisella budjetilla hankkia. Eroja on myös siinä, mitkä ovat henkilökohtaisen budjetoinnin rahoituskanavat: onko kyse yksinomaan sosiaalisektorin rahoituksesta vai onko mukana myös esimerkiksi terveys-, kuntoutus- ja koulutussektorien rahoitusta? Eri maiden mallit eroavat keskenään myös siinä, millaisin järjestelyin henkilökohtaisen budjetin haltijoita tuetaan tukensa ja palvelujensa suunnittelussa sekä budjettinsa hallinnoinnissa. Esimerkiksi joissakin Kanadan osavaltioissa on käytössä virallinen tuetun päätöksenteon järjestelmä, jolla tuetaan esimerkiksi kehitysvammaisia ihmisiä omaa elämäänsä koskevien valintojen ja päätösten tekemisessä.

Englannissa henkilökohtainen budjetti on tällä hetkellä yli 500 000:lla sosiaalihuollon asiakkaalla, joista 139 000 henkilöä hallinnoi henkilökohtaista budjettiaan itse (engl. *direct payment*) (Community Care Statistics 2013, 5 ja 42). Vuonna 2013 Englannissa toteutettiin laaja kysely, johon vastasi yli 3 300 henkilökohtaisen budjetin käyttäjää tai heidän läheistään. Kyselyn tulosten mukaan yli 70 prosenttia henkilökohtaisten budjettien käyttäjistä kertoi positiivisista vaikutuksista suhteessa itsenäisyyteen, paremmin kohdistuvaan tukeen sekä arvokkaaseen kohtaamiseen liittyen. Yli 60 prosenttia vastaajista kertoi positiivisista vaikutuksista sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen liittyen ja yli 50 prosenttia vastaajista kertoi positiivisista vaikutuksista liittyen turvallisuudentunteeseen kotona ja kodin ulkopuolella sekä heitä avustavien ihmisten kanssa. Negatiivisia kokemuksia raportoi alle 10 prosenttia vastaajista. (Hatton ym. 2013.)

Englantilaisen sosiaalialan työntekijöiden ammattijärjestö Community Care:n vuonna 2013 tekemän kyselyn mukaan 85 prosenttia sosiaalialan ammattilaisista kertoi Englannin viime vuosien laajojen sosiaali- ja terveydenhuollon määrärahojen leikkausten vähentäneen palvelunkäyttäjien valinnanmahdollisuuksia. Yli 50 prosenttia vastaajista koki, että pidemmällä aikavälillä henkilökohtainen budjetointi hyödyttää palvelunkäyttäjää, budjettileikkauksista huolimatta. Yli 40 prosenttia vastaajista koki tarvitsevansa lisää koulutusta henkilökohtaiseen budjetointiin tai budjetinkäyttäjien tukemiseen etenkin sosiaalisten verkostojen saavuttamisessa. Lähes 60 prosenttia vastaajista koki, että heillä ei ollut tarpeeksi aikaa tukea budjetinkäyttäjää henkilökohtaisen budjetoinnin prosessissa. Usean vastaajan mielestä byrokratia liittyen avuntarpeiden arviointiin, budjetin määrittämiseen ja tuki- ja palvelusuunnitteluun ovat suurimpia haasteita henkilökohtaisen budjetoinnin prosessissa, ja moni budjetinkäyttäjä tarvitsee näissä paljon apua. (The State of Personalisation 2013.)

Skotlannin hallitus sääti vuonna 2013 lain henkilökohtaisesta budjetoinnista (Social Care... 2013). Laki vakiinnuttaa henkilökohtaisen budjetoinnin yhdeksi sosiaalipalvelujen järjestämistavaksi. Skotlannissa henkilökohtaisen budjetoinnin käyttökohteita ovat esimerkiksi tuki asumiseen, koulutukseen, vapaa-aikaan ja työllistymiseen, henkilökohtainen apu, päivätoiminta, tilapäishoito, apuvälineet ja asunnon muutostyöt. Lain mukaan henkilökohtaisia budjetteja voidaan Skotlannissa hallinnoida useammalla eri tavalla sekä eri tapojen yhdistelmänä. Henkilökohtainen budjetti voidaan myöntää budjetin käyttäjän omaan hallintaan, tai se voidaan antaa päämiehen vanhemman, edunvalvojan tai kunnan hyväksymän palveluntuottajan hallinnoitavaksi (engl. *Individual Service Fund*). Tällöin päämies määrittää henkilökohtaisen budjetin käyttökohteet, mutta budjetin hallinnoinnista ja palvelujen hankkimisesta huolehtii joku muu kuin henkilö itse. Myös kunta voi samalla periaatteella hallinnoida päämiehen henkilökohtaista budjettia. Eri hallinnointitapoja voi myös yhdistellä päämiehelle parhaiten sopivaksi yhdistelmäksi.

Alankomaissa oli vuonna 2012 henkilökohtaisen budjetoinnin piirissä 130 000 vammaista, pitkäaikaissairasta, mielenterveyskuntoutujaa tai vanhusta. Järjestelmän kokonaiskustannukset olivat 2,2 miljardia euroa. (van Ginneken ym. 2012.) Alankomaissa terveys- ja sosiaalipalvelujen perusta on valtiollisessa sosiaalivakuutuksessa. Valtio määrittää hoitovakuutuksen käyttäjän hoidon tarpeen ja sisällön. Henkilön omat tulot otetaan huomioon henkilökohtaista budjettia määriteltäessä, joten henkilön oma taloudellinen panos on sitä suurempi mitä suuremmat tulot hänellä on. Henkilökohtaiseen budjetointiin siirtyminen on Alankomaissa ollut vapaaehtoista palvelujen käyttäjille. Asiakkaalle on annettu mahdollisuus valita, käyttääkö hän palveluja perinteisellä tavalla, siirtyykö henkilökohtaiseen budjetointiin vai yhdisteleekö perinteistä ja uutta järjestelmää (Juntunen 2010).

Alankomaissa järjestelmän käyttöönotolla on katsottu olleen vammaisille ihmisille pääasiassa myönteisiä vaikutuksia. Sillä on ollut myös työllisyysvaikutuksia, kun hoiva-ammattilaisia on ryhtynyt yrittäjiksi, ja kun palvelunkäyttäjillä on ollut mahdollisuus palkata avustajikseen esimerkiksi läheisiään, jotka ovat avustaneet perheenjäsentään yleensä vapaaehtoisuuden perustalta (Kremer 2006; Grootegoed ym. 2010). Järjestelmää kohtaan on kuitenkin esitetty myös voimakasta kritiikkiä. Henkilökohtaisen budjetin sallitut käyttökohteet on Alankomaissa tarkkaan määritetty, mutta silti väärinkäytöksiä on huomattu. Järjestelmän piiriin on esimerkiksi päätenyt käyttäjiä, joiden tukea ja palveluita ei muutoin järjestettäisi julkisin varoin. Budjetoinnin kustannukset ovatkin lisääntyneet huomattavasti vuosien mittaan, ja järjestelmä on lisännyt byrokratiaa. Näiden vaikutusten tultua ilmi järjestelmään tehtiinkin Alankomaissa huomattavia tiukennuksia, jotka tulivat voimaan vuoden 2012 alussa. Henkilökohtainen budjetointi rajattiin tuolloin koskemaan vain asumispalveluja. Paikallisen sosiaali- ja terveysministeriön laatiman selon-teen mukaan uusi rajausta jättää ulkopuolelle valtaosan henkilökohtaisen budjetin aikaisemmista haltijoista. (Programme letter... 2011.)

Henkilökohtaisen budjetoinnin järjestelmän vaikutuksia vammaisiin ihmisiin on sekä käytännön toiminnan että akateemisen tutkimuksen tasolla pidetty enimmäkseen myönteisinä. Heidän arvioidaan järjestelmän myötä saaneen enemmän päätäntävaltaa elämäs-

tään ja palveluistaan. Henkilökohtaisen budjetoinnin eduiksi on tunnistettu esimerkiksi (ks. esim. Alakeson 2010; Rabiee ym. 2009; Williams 2007):

- Yksilöllisyys. Henkilökohtaisen budjetoinnin kautta on mahdollisuus hankkia myös muita kuin perinteisen palvelurakenteen tarjoamia vaihtoehtoja. Tämä on usein mahdollistanut yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden täyttymisen.
- Tuen saaminen ja palveluihin pääsy. Perinteinen palvelurakenne ei aina pysty vastaamaan kaikkien tarpeisiin. Henkilökohtainen budjetti mahdollistaa perinteisestä palvelurakenteesta puuttuvien ratkaisujen hyödyntämisen.
- Tyytyväisyys. Itse määritellyt tuki- ja palveluratkaisut tuottavat tyytyväisyyttä.
- Terveys ja elämänlaatu. Henkilökohtaisen budjetin käyttäjien terveys tai muu elämänlaatu ei näytä ainakaan huonontuvan, kun henkilö itse on oman tukensa ohjaimissa.

Henkilökohtaisen budjetoinnin tarjoama valintojen vapauden potentiaali on kuitenkin herättänyt tutkijoiden piirissä kriittistäkin keskustelua. Esimerkiksi Alankomaiden mallin suhteen väitetään, että markkinamekanismeille perustuva ajatus kuluttamisen valinnanvapaudesta voi olla vielä hypoteettista vammaisten ihmisten käyttämien palvelujen suhteen. Henkilökohtaisen budjetoinnin järjestelmä ikään kuin lupaa kuluttajan aseman, mutta tosiasiallisesti palvelujärjestelmästä puuttuvat markkinat ja sen toiminta perustuu edelleen vahvasti byrokraattiseen logiikkaan. (Kremer 2006, 398.)

Kansainvälisessä akateemisessa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös järjestelmän ideologisen tason vaikutuksiin: voidaanko järjestelmän asettamat tavoitteet vammaisen itsemääräämisoikeuden paranemisesta tai kansalaisuuden vahvistumisesta tosiasiallisesti saavuttaa prosessissa? On havaittu esimerkiksi, että järjestelmä saattaa hyödyttää tiettyjä yksilöitä enemmän kuin toisia. Joillakin vammaisilla henkilöillä on hankaluuksia saavuttaa itsenäisyyttä elämässä sellaisten yleisempien, keskeisten epäkohtien takia, jotka liittyvät esimerkiksi huonoihin asuinoloihin, vaikeuksiin päästä palkkatyöhön tai vaikeuksiin kulkea julkisilla kulkuneuvoilla. (Roulstone & Prideaux 2012, 121.)

2. Henkilökohtaista budjetointia kokeilemaan!

2.1 Ideasta projektiksi: Tiedän mitä tahdon! -projektin taustat

Marika Ahlström

Suomeen alkoi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla kantautua erityisesti Englannista viestejä vammaisten ihmisten käyttämien palvelujen uudeltaisesta suunnittelusta ja toteuttamisesta. Yksilötarinoissa toistuivat vammaisten ihmisten ja heidän läheistensä omakohtaiset kokemukset vaikutusmahdollisuuksien ja määrittelyvallan lisääntymisestä: vammaispalvelujen käyttäjät ja heidän läheisensä kokivat, että jokapäiväisessä elämässä tarvittavasta tuesta ja avusta oli saatu ”omannäköisempää”, joustavampaa ja toimivampaa. Aiemmat tuki- ja palveluratkaisut oli näissä tarinoissa koettu henkilön avun ja tuen tarpeiden kannalta riittämättömiksi, huonosti tarpeisiin kohdentuviksi, vammaisia ihmisiä avun ja tuen kohteiksi kategorisoiviksi tai jopa ympäröivästä elämästä ja yhteisöstä eristäviksi.

Kaikissa näissä tarinoissa ratkaisevana tekijänä näyttäytyi se, että palvelujen käyttäjä oli saanut itselleen aiempaa suuremman määrittelyvallan niistä taloudellisista resursseista, joita hänen tukeensa ja palveluihinsa oli sosiaalihuoltona kohdennettavissa. Palvelujen käyttäjille oli muodostettu henkilökohtaiset budjetit. Rahanäkökulman lisäksi tarinoissa painottui vammaisen ihmisen vahva osallisuus tarvitsemansa tuen määrittelyssä ja suunnittelussa: ihmisen omat toiveet, tavoitteet ja unelmat oman elämänsä ja arkenensa osalta näyttäytyivät tuen ja palvelujen suunnittelun perustana. Periaatteena oli, että ihmiset itse tietävät parhaiten, millaista elämää he haluavat elää.

Tarinat innostivat pohtimaan niin Kehitysvammaliitossa kuin Kehitysvammaisten Palvelusäätiössä, voisiko tätä – suomalaisperspektiivistä katsottuna melko radikaalilta vaikuttavaa – lähestymistapaa kokeilla Suomessakin. Miten henkilökohtaiseksi budjetoinniksi kutsuttu palvelujen järjestämistapa istuisi suomalaisen hyvinvointipalvelujärjestelmän rakenteisiin? Miten yksilökeskeisen elämänsuunnittelun nimellä kulkeva konsepti voisi vahvistaa vammaispalvelujen käyttäjien kuulluksi tulemistä ja osallisuutta oman tuken ja palvelujensa suunnittelussa ja toteutuksessa?

Suomalaiskansallinen tapa kokeilla jotain uutta on toteuttaa projekti! Niinpä Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiö hakivat Raha-automaattiyhdistykseltä yhteistä projektirahoitusta henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeeseen. Hanke nimettiin ihmisten oman elämän asiantuntijuutta korostaen Tiedän mitä tahdon! -projektiksi. Hankkeen päätavoitteeksi asetettiin henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilu ja suomalaisten sovellusten kehittäminen kehitysvammaisten ihmisten käyttämissä palveluissa. Osatavoitteiksi määriteltiin

- kansainvälisen tiedon ja kokemusten kerääminen henkilökohtaisesta budjetoinnista kehitysvammaisten ihmisten käyttämissä palveluissa

- suomalaiseen toimintaympäristöön soveltuvien henkilökohtaisen budjetoinnin toteutustapojen kehittäminen ja niiden kokeileminen erilaisissa palveluiden järjestämisen tilanteissa ja olosuhteissa sekä eri intressiryhmien (mm. kehitysvammaiset henkilöt, omaiset, sosiaalityöntekijät) valmiuksien lisääminen yksilökeskeisen suunnittelun ja henkilökohtaisen budjetoinnin soveltamiseen omissa toimintaympäristöissään
- kokeilusta saatavien kokemusten levittäminen tiedotuksen, muun vaikuttamistoiminnan, koulutuksen ja julkaisutoiminnan keinoin.

Näiden tavoitteiden kautta projektin toivottiin vahvistavan kehitysvammaisen henkilön ja hänen lähiyhteisönsä omaa määrittelyvaltaa ja päätöksentekoa palvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa sekä kehittävän työntekijöiden työkäytäntöjä vuorovaikutteisemmiksi.

Projektin pääasiallisiksi kohderyhmiksi määritettiin nuoret ja aikuiset kehitysvammaiset ihmiset ja heidän elämäänsä tukevat sosiaaliset verkostot sekä palveluiden suunnitteluun ja tuottamiseen osallistuvat työntekijät ja organisaatiot eli sosiaalityöntekijät, palveluohjaajat sekä muut asiaan keskeisesti liittyvät työntekijäryhmät erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa. Asian nähtiin koskettavan myös muun muassa kuntien sosiaali- ja terveyspalvelujen luottamushenkilöitä ja virkamiesjohtoa, sosiaali- ja terveysalalle työntekijöitä kouluttavia oppilaitoksia ja korkeakouluja sekä sosiaali- ja terveysministeriön ja Kuntaliiton toimijoita.

Hankkeen suunnitteluvaiheessa projektin pääasiallisiksi toimintamuodoiksi määritettiin kehitysvammaisten palvelunkäyttäjien vertaisryhmätoiminta, vammaispalvelujen työntekijöiden koulutus, yksilöllisen palvelusuunnittelun toteuttaminen ja henkilökohtaisten budjettien koostaminen kokeiluun osallistuvien palvelujen käyttäjien kanssa, materiaalin tuotanto ja tiedotus sekä tutkimus. Hanke suunniteltiin nelivuotiseksi ajoittuen vuosille 2010–2013.

Raha-automaattiyhdistyksen myöntämän projektirahoituksen turvin Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiö pääsivät aloittamaan yhteisen hankkeensa keväällä 2010. Projektia ryhtyi toteuttamaan (suurimmillaan) nelihenkinen tiimi, joka koostui molempien järjestöjen työntekijöistä: erityissuunnittelijasta, suunnittelijasta (sittemmin kehittämisspäälliköstä), projektityöntekijästä ja tutkijasta. Projektin tärkeänä resurssina koko hankkeen ajan toimi myös hankkeelle muodostettu tukiryhmä, johon kutsuttiin mukaan projektin päämiesten eli kokeiluun osallistuvien vammaispalvelujen käyttäjien, kuntakumppaneiden, sosiaali- ja terveysministeriön, Kuntaliiton, Kelan, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen, Vammaispalvelujen valtakunnallisen kehittämishankkeen, Kuusamon kaupungin, Kynnys ry:n, Vammaisfoorumi ry:n, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n, Me Itse ry:n sekä KVPS Tukena Oy:n edustajat. Tukiryhmän tehtäväksi määriteltiin erityisesti arvioivan keskustelun käyminen hankkeen toteuttamisen tueksi sekä ”viestien vieminen” hankkeen kokemuksista ja huomioista niille valtakunnallisille vaikuttamis- ja valmistelufoorumeille, joilla tukiryhmän jäsenet toimivat.

Tiedän mitä tahdon! -projektin idea henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilemisesta Suomessa pohjautui innostaviin englantilaisiin kokemuksiin ja tarinoihin, joita muun muassa sikäläinen In Control -järjestö on ansiokkaasti julkaissut ja levittänyt. In Control on Englannissa henkilökohtaisen budjetoinnin keskeinen kehittäjä ja vaikuttaja, joka tukee sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttäjiä ja kuntia yksilökeskeisen toimintakulttuurin ja henkilökohtaisen budjetoinnin omaksumisessa ja toteuttamisessa. In Control on vaikuttanut merkittävästi niin kutsutun henkilökohtaistamisen (engl. *personalisation*) etenemiseen ja lainsäädäntöön Englannissa ja muussa Isossa-Britanniassa (ks. esim. Tyson ym. 2010). Tiedän mitä tahdon! -projekti solmikin yhteistyösopimuksen In Control'n kanssa päättäkseen suoraan henkilökohtaisen budjetoinnin englantilaisille alkulähteille ja saadakseen In Control'n työntekijöiden kokemusta ja oppeja projektin käyttöön muun muassa ohjauksen, neuvonnan ja materiaalien muodossa.

2.2 Tiedän mitä tahdon! -projektin toteutus

Marika Ahlstén

Tiedän mitä tahdon! -projektin ensimmäisen toimintavuoden (2010) aikana luotiin perustaa kotimaiselle kokeilu- ja kehittämistyölle muun muassa kartoittamalla henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälistä tilannetta (Lehto 2010), laatimalla sosiaali- ja vammaisalan toimijoiden näkemyksille ja arvioille perustuva henkilökohtaisen budjetoinnin toimintaympäristö- ja riskianalyysi sekä viestimällä monikanavaisesti hankkeen käynnistymisestä eri kohderyhmille.

Keskeinen pohjatyö oli myös alustavan mallinnuksen ja kuvauksen laatiminen henkilökohtaisen budjetoinnin puitteista ja prosessista. Mitkä ovat ne rahoituslähteet, joista henkilökohtaisia budjetteja voitaisiin koostaa? Mitä toimintoja ja tekemistä henkilökohtaisen budjetoinnin tulisi yksilöllisten palveluratkaisujen mahdollistajana sisältää – mitä eri toimijoiden tulisi konkreettisesti tehdä, jotta henkilökohtaisia budjetteja syntyisi ja niitä voitaisiin käyttää yksilöllisten avun ja tuen ratkaisujen järjestämiseen? Tiedän mitä tahdon! -projektin henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilukentäksi määritettiin kuntien järjestämisvastuulla olevat vammaispalvelut. Näitä ovat esimerkiksi asumispalvelut, henkilökohtainen apu, päivä- ja työtoiminta ja tilapäishoito. Koska hankkeessa toimittiin yhteistyössä kuntien vammaispalveluiden kanssa, henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilua ei ulotettu Kelan tai valtion muulla tavoin korvaamiin vammaisetuksiin.

Lisäksi laadittiin mallinnus henkilökohtaisen budjetoinnin prosessista kokeilun käytännön toteuttamisen tueksi. Prosessia kuvataan luvussa 2.3.

2.2.1 Kuntien ja päämiesten rekrytointi

Hanke sai heti alkumetreilla osakseen paljon kiinnostusta kuntatoimijoiden parista. Konkreettiseen kuntatason työskentelyyn päästiin vuonna 2011, kun hankkeen kuntakumppaneiksi rekrytoitiin valintamenettelyllä Vantaan kaupunki ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksote. Hankkeen molemmat kuntakumppanit määrittelivät tavoitteeseen uusien tapojen etsimisen asiakaslähtöisyyden vahvistamiseksi ja asiakkaiden tarpeiden mukaisten palvelujen toteuttamiseksi. Erilaisten vaihtoehtojen ja valinnanmahdollisuuksien vähäisyys vammaisten ihmisten avun ja tuen tarpeisiin vastaamisessa oli kipeästi tunnistettu Vantaalla ja Eksotessa. Kuntakumppanit halusivat myös ravisella omaa palveluvalikkoon ja toimintakulttuuriaan luomalla ”joustoja jäykkyyteen”. Kokeilun tavoitteiksi määritettiin Vantaalla ja Eksotessa vammaispalveluja käyttävien ihmisten osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden vahvistuminen sekä palvelujen käyttäjien näkökulmasta tarpeenmukaisten, mielekkäiden ja aidosti asiakaslähtöisten palveluratkaisujen syntyminen.

Vantaa ja Eksote nimesivät kumpikin vammaispalvelujensa ja/tai kehitysvammanhuoltonsa työntekijöiden parista työryhmän, ”HB-tiimin”, henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun työrukkaseksi kokeilua suunnittelemaan ja toteuttamaan. Työryhmät koostuivat vammaispalvelupäälliköistä, esimiehistä, sosiaalityöntekijöistä ja palvelu-/sosiaaliohjaajista.

Vantaa ja Eksote kartoittivat kevätkesällä 2011 ja toisen kerran² alkusyksystä 2012 palvelujensa käyttäjien parista henkilöitä, jotka olisivat kiinnostuneita kokeilemaan henkilökohtaisen budjetoinnin tarjoamia mahdollisuuksia. Kiinnostuneiden etsinnässä hyödynnettiin tiedotteita, henkilökohtaista kontaktointia, haastatteluja ja puskaradiota. Vantaa rajasi ensi vaiheessa päämiesten eli palvelujen käyttäjien etsinnän kehitysvammaisten työ- ja päivätoimintapalveluja käyttävien henkilöiden pariin, mutta laajensi kohdejoukkoa myöhemmin myös muita vammaispalveluja käyttäviin henkilöihin. Eksotessa päämiehiä etsittiin alusta asti kaikkien vammaispalvelujen käyttäjien parista.

Näin ollen – projektin alkuperäistä kohderyhmämäärittelyä kysynnän mukaan laajentaen – Vantaalta ja Eksoten alueelta kokeiluun osallistui kehitysvammaisia, autismin kirjoon kuuluvia, liikuntavammaisia ja aistivammaisia henkilöitä sekä etenevää neurologista sairautta sairastava henkilö. Kokeilutoiminnassa oli mukana yhteensä 30 päämiestä, joista miehiä oli 17 ja naisia 13. Päämiehistä 16 henkilöä oli 18–29-vuotiaita, ja 30–65-vuotiaita oli 14 henkilöä. Kaikki päämiehet olivat työelämästatukseltaan eläkeläisiä, työkyvyttömyyseläkkeen saajia. Päämiehille oli yhteistä – suuremmassa tai pienemmässä mitta-kaavassa – tyytymättömyys käyttämiinsä vammaispalveluihin tai vähintään ajatus siitä, että ”jotain tartsi tehdä”, jotta elämä olisi enemmän omannäköistä, itse määriteltyä, mielekäästä, sopivassa määrin ja sopivin tavoin tuettua.

² Projektin alkuperäisen suunnitelman mukaan kuntakokeiluja oli tarkoitus toteuttaa hankkeen aikana yhteensä 4–6 kunnassa siten, että pilotointi suoritetaan ensin kahden kunnan kanssa, minkä jälkeen kokeilua laajennetaan 2–4 uuteen kuntaan. Työskentelyn edetessä Vantaalla ja Eksotessa kävi ilmeiseksi, että henkilökohtaisen budjetoinnin perustan ja prosessin rakentaminen kaikkine asiaan liittyvine näkökulmineen ja sivujuonteineen kestää ennakoitua pidempään. Siksi hankkeessa tehtiin päätös jatkaa työskentelyä Vantaan ja Eksoten kanssa hankkeen loppuun asti ilman uusia kuntarekrytointeja.

2.2.2 Projektin tuki päämiehille ja työntekijöille

Henkilökohtaisen budjetoinnin tietotaitoperustaa rakennettiin päämies- ja työntekijävalmennusten muodossa. Valmennusten tarkoituksena oli tarjota päämiehille ja työntekijöille tietoa henkilökohtaisen budjetoinnin näkökulmista ja toteuttamisesta. Projektin työntekijät suunnittelivat ja toteuttivat valmennukset.

Päämiesvalmennuksiin osallistui päämiesten lisäksi heidän määrittelemiään tukihenkilöitä, jotka olivat perheenjäseniä, ystäviä, puolisoita tai tuttuja lähityöntekijöitä. Päämiesvalmennuksissa pohdittiin muun muassa itsemääräämistä, omaa elämäntapaa, tavoitteita ja unelmia sekä eri vaihtoehtojen kartoittamista ja valintojen tekemistä. Pohdinta nojautui yksilökeskeisen elämänsuunnittelun otteelle, joka muun muassa korostaa ihmisten vahvuuksia ja voimavaroja, ihmisen omaa asiantuntemusta itselle tärkeistä asioista ja ihmisen kykyä oman panoksensa antamiseen (ks. esim. Mansell ym. 2005). Lisäksi päämiesvalmennuksissa tehtiin konkreettista suunnitelmaa siitä, mitä päämies haluaisi elämässään muuttaa vammaispalvelujen avulla: miten henkilökohtaisten budjettien avulla yksilöllisesti räätälöidyt palvelut auttaisivat päämiehiä tekemään toivomiinsa asioita tai saavuttamaan toivomansa asiantilan?

Syksyllä 2011 kokeiluun tulleille päämiehille järjestettiin viisi valmennuspäivää. Syksyllä 2012 kokeiluun tulleiden päämiesten parissa päätettiin kokeilla strukturoidun päämiesvalmennuksen sijaan pelkästään vapaamuotoisempaa vertaisryhmätoimintaa, jota toteutettiin myös ensimmäisen päämiesryhmän parissa. Päämiesten vertaisryhmätoiminnan tarkoituksena oli tukea päämiesten keskinäistä pohdintaa ja suunnittelua tukensa ja palvelujensa uudelleenmuotoilussa. Projektin työntekijä yhdessä Vantaan ja Eksoten työntekijän kanssa järjesti vuoden 2012 aikana kolme päämiesten vertaistapaamista sekä vuoden 2013 aikana toiset kolme vertaistapaamista.

Päämiesvalmennusten ja vertaisryhmätoiminnan lisäksi projekti tuki päämiehiä yksilöllisen ohjauksen ja neuvonnan muodossa. Projektin työntekijä piti yhteyttä päämiehiin puhelimitse, sähköpostitse ja henkilökohtaisten tapaamisten merkeissä. Ohjauksessa ja neuvonnassa pohdittiin konkreettisesti kunkin päämiehen muutostavoitteita ja työstettiin sosiaalityöntekijälle tai palveluohjaajalle esiteltävää suunnitelmaa siitä, millaisen tuen ja palvelun päämies kokee parhaiten tukevan omia tavoitteitaan ja elämäntapaansa (ks. tarkemmin luku 4.3.1).

Projekti tuki Vantaan kaupungin ja Eksoten vammaispalvelujen työntekijöitä henkilökohtaisen budjetoinnin edellyttämän ajattelun ja toiminnan omaksumisessa järjestämällä kaksi työntekijävalmennusprosessia. Ensimmäinen, viisipäiväinen valmennuskokonaisuus toteutettiin syksyn 2011 ja alkuvuoden 2012 aikana. Toinen valmennusprosessi uusien työntekijöiden parissa toteutettiin lyhyempänä, kolmipäiväisenä valmennuksena syksyllä 2012. Työntekijävalmennuksiin osallistui Vantaan ja Eksoten HB-tiimeihin kuuluvia työntekijöitä, asumispalvelu- ja työ- ja päivätoimintayksiköiden työntekijöitä sekä muita hankkeen aihepiiristä kiinnostuneita vammaispalvelujen työntekijöitä. Valmennuksissa tutustuttiin yksilökeskeiseen työotteeseen ja henkilökohtaisen budjetoinnin prosessiin eri osa-alueineen.

Työntekijävalmennusten ohella henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuvilla kuntatoimijoilla järjestettiin projektin toimesta konsultaatiota. Konsultaatiotilaisuuksien tarkoituksena oli tukea projektin kuntakumppaneita henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun toteuttamisessa ja kuntakohtaisten ratkaisujen pohdinnassa ja tekemisessä. Lisäksi konsultaatiot toimivat henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun toteutukseen, havaintoihin ja tuloksiin liittyvän tiedonvaihdon foorumina kunnan ja projektitiimin välillä. Konsultaatiot perustuivat yhteiskehittämiseen: niissä oltiin vammaispalvelujen työntekijöiden ja projektitiimin kesken ”yhteisen hämmästyksen äärellä”, pohtien ja ideoiden yhteisesti kuntakohtaisia ratkaisuja henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamiseen. Vantaalla järjestettiin vuosien 2011–2013 aikana yhteensä 11 konsultaatiotilaisuutta, samoin Eksotessa.

2.2.3 Projektin muu toiminta

Päämiesten ja vammaispalvelujen työntekijöiden tukeminen valmennusten, vertaistoinnin, yksilöllisen ohjauksen ja neuvonnan sekä työntekijävalmennusten ja konsultaatioiden keinoin oli Tiedän mitä tahdon! -projektin ydintoimintaa henkilökohtaisen budjetoinnin kotimaisen kokeilun toteuttamiseksi. Sen lisäksi hankkeessa muun muassa työstiittiin työvälineitä ja materiaaleja, joiden on tarkoitus tukea palveluratkaisujen yksilöllistä räätälöintiä³, viestittiin hankkeen aihepiiristä ja saaduista kokemuksista eri kanavien kautta, toteutettiin vaikuttamistoimintaa kannanottojen ja lausuntojen muodossa sekä jaettiin kokemuksia ja havaintoja muiden samaan aikaan käynnissä olleiden henkilökohtaiseen budjetointiin kytkeytyneiden kokeiluhankkeiden kanssa. Lisäksi projektin työntekijät kertoivat hankkeessa saaduista tuloksista ja kokemuksista yhteensä 45:ssä eri tilaisuudessa sekä järjestämällä kaksi omaa seminaaria.

Kiinteänä osana henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilu- ja kehittämistoimintaa oli myös tutkimus, jonka aineistonkeruu tapahtui hankkeen valmennus- ja konsultaatiotilaisuuksissa. Hankkeessa toteutetun tutkimuksen kohteena oli henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluprosessi. Tutkimuksessa selvitettiin diskurssianalyysin otteella, miten vammaisen ihmisen asemaa määritellään kokeiluprosessin käynnistyessä, ja edistääkö prosessi vammaisen palvelunkäyttäjän itsemääräämistä omien palvelujen järjestämisessä. Sosiaalityön ammatillisuuden muutosta pohtiva tutkimus kansainvälisine tutkimuskatsauksineen on julkaistu erillisraporttina (Eriksson 2013). Henkilökohtainen budjetointi eri ulottuvuuksineen kiinnosti myös sosiaalialan opiskelijoita: hankkeen teemaa eri näkökulmista käsitteleviä opinnäytetöitä valmistui projektin aikana yhteensä neljä (Lehtolundén 2012; Ristimäki 2013; Eronen 2013a; Autio & Lautamo 2013).

³ Minun suunnitelmani -työkirja ja Näin minä pärjään! -väline avun ja tuen tarpeiden itsearviointiin auttavat tuomaan palvelujen käyttäjien omia näkemyksiä osaksi tuen ja palvelujen suunnittelua ja toteuttamista.

2.3 Henkilökohtaisen budjetoinnin toteutus Vantaalla ja Eksotessa

Aarne Rajalahti ja Marika Ahlstén

Suomalainen sosiaalihuoltoa koskeva lainsäädäntö sisältää vahvan pyrkimyksen asiakaslähtöiseen toimintaan. Muun muassa laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ja laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) velvoittavat kunnan viranomaista kuulemaan ja osallistamaan sosiaalihuollon asiakasta tätä koskevassa tarvearvioinnissa ja suunnittelussa.

Lisäksi käynnissä olevan sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamisen (Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen... 2012) tavoitteiksi on määritelty muun muassa sosiaalihuollon asiakaslähtöisyyden vahvistaminen, ihmisten osallisuuden, omatoimisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen omassa palveluprosessissaan, ajattelun muuttaminen ongelmalähtöisestä voimavaralähtöiseen sekä tuen tarpeiden yksilöllisen selvittämisen, asiakassuunnitelman ja yhteistyön vahvistaminen sosiaalityössä. Lainsäädännölliset peruslähtökohdat asiakkaan osallisuutta ja kuulluksi tulemistä korostavalle henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilulle Vantaalla ja Eksotessa olivat siis suotuisat.

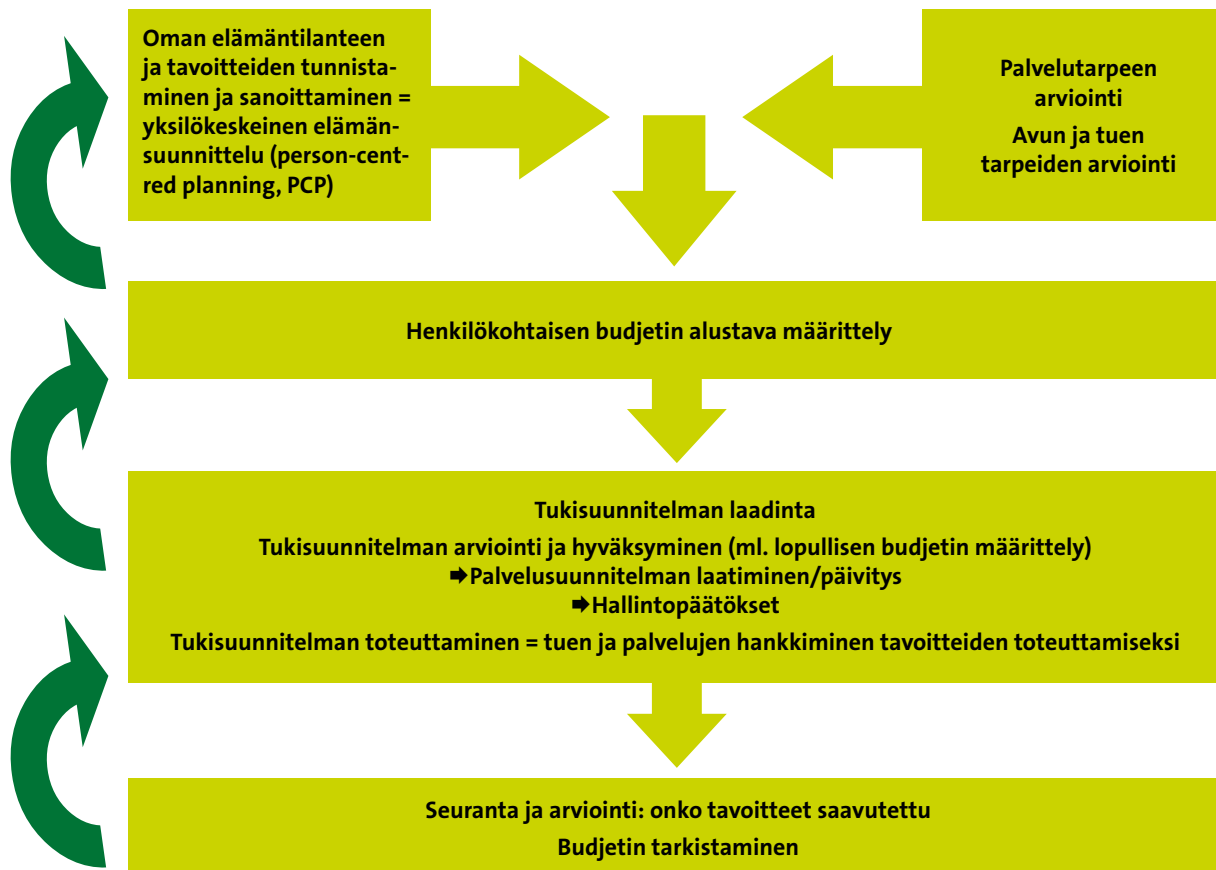
Vantaan ja Eksoten henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa seurailtiin soveltaen hanke tiimin etukäteen laatimaa mallinnusta (kuva 1). Mallinnuksen viitoittamana henkilökohtaisen budjetoinnin käytännön kokeilu käynnistyi Vantaalla ja Eksotessa sillä, että kokeiluun uskaltanut päämies pohti – läheistensä, vertaistensa, projektin työntekijän tai vammaispalvelujen työntekijöiden tukemana – tavoitteitaan ja toiveitaan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun hengessä. Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu auttaa ihmisiä viitoittamaan oman elämänsä suuntaa ja antaa avaimia oman avun ja tuen tarpeiden arviointiin. Työskentely vahvistaa päämiehen ja hänen lähi-ihmistensä ääntä sekä keskittyy kuuntelemiseen ja huolelliseen tarkasteluun siitä, mikä henkilölle on tärkeää. Kokeiluun osallistuvia päämiehiä kannustettiin perustamaan itselleen tukiryhmä esimerkiksi läheisistä, ystävistä ja lähityöntekijöistä. Tukiryhmän tarkoituksena oli tukea päämiehiä elämäntilanteen, toiveiden ja tarpeiden sanoittamisessa ja tavoitteiden asettamisessa.

Oman elämäntilanteensa ja tavoitteidensa tunnistamisen ja sanoittamisen kautta päämiehet toivat ilmi sitä, mitkä asiat heidän elämässään ja palveluissaan toimivat ja mitkä eivät. Päämiehet ilmaisivat toivovansa esimerkiksi työtä tavallisella työpaikalla, vaihtelevampaa ja fyysisempää työtä kuin toimintakeskuksessa, opiskelemaan pääsyä, monipuolisempia vapaa-ajanviettopapoja ja vapaa-ajanviettoa joskus muidenkin kuin oman äidin kanssa, muuttoa lapsuudenkodista omaan kotiin ja muuttoa palvelutalosta omaan vuokra-asuntoon, enemmän ystäviä, joustavuutta henkilökohtaisen avun käyttöön ja erilaisten arjen taitojen – kuten rahan ja joukkoliikennevälineiden käytön – opettelua.⁴

Päämiehen omien pohdintojen täydennykseksi Vantaalla ja Eksotessa tehtiin myös palvelutarpeiden arviointia kunnassa vakiintuneesti käytössä olevien menettelyjen, kuten toimintakyvyn kuvaamisen menetelmä TOIMIn avulla.

⁴ Ks. myös liite 1.

Kuva 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin prosessin mallinnus
Tiedän mitä tahdon! -projektissa.



Seuraavaksi ryhdyttiin määrittämään henkilökohtaisia budjetteja niiden palvelujen tiimoilta, joihin päämiehet ilmaisivat haluavansa muutosta. Vammaispalvelutoimistossa selviteltiin kunnan talousasiantuntijoiden avulla, mikä on kunnalle kohdistuva keskimääräinen vuorokausi- tai yksikköhinta päämiehen käyttämistä palveluista tai niistä palveluista, joita hän olisi avun ja tuen tarpeidensa perusteella oikeutettu käyttämään. Selvittelyn kohteena oli siis se summa, joka päämiehen käyttämiin palveluihin kuluu ja joka voitaisiin määrittää päämiehen henkilökohtaiseksi budjetiksi. Eri palveluiden kustannuksia yhdistämällä saatiin kullekin päämiehelle henkilökohtainen budjetti, joka määritettiin päivä-, kuukausi tai vuositasolle. (Ks. tarkemmin luku 4.3.3.)

Tärkein kohta henkilökohtaisen budjetoinnin prosessia on päämiehen oma ehdotus ja suunnitelma siitä, millaiset tuen ja palvelujen ratkaisut hän kokee oman elämänsä näkökulmasta hyödyllisinä, toimivina, mielekkäinä ja omia tavoitteitaan tukevinä. Päämiehet työstivät tukiryhmiensä tai työntekijöiden tukemana toiveensa ja ehdotuksensa niin sanotun tukisuunnitelman muotoon. Päämiesten omille suunnitelmille ei ollut kokeilussa

tiettyä määrämuotoa, ja suunnitelmien formaatit vaihtelivatkin paljon, kuville perustuvista suunnitelmista tekstimuotoisiin suunnitelmiin. Esitystapaa tärkeämpää oli, että oma suunnitelma toi selvästi ilmi päämiehen omat näkemykset toivomistaan asioista. Päämiesten suunnitelmien oli määrä vastata seuraaviin kysymyksiin⁵:

- Mikä minulle on tärkeää?
- Mitkä asiat ovat elämässäni hyvin tällä hetkellä?
- Mitä asioita haluaisin muuttaa elämässäni?
- Miten käyttämäni palvelut toimivat minun kannaltani?
- Mitä haluan saavuttaa henkilökohtaisella budjetillani eli sillä rahalla, joka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?
- Miten käytän henkilökohtaisen budjettini eli rahat, jotka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?
- Miten teen päätöksiä henkilökohtaisen budjettini käytöstä?
- Millaisia riskejä suunnitelmassani on? Miten voin vähentää riskejä?
- Miten minä ja muut etenemme tämän suunnitelman toteuttamiseksi?

Päämies ja työntekijä kävivät päämiehen laatiman suunnitelman avulla vuoropuhelua mahdollisen henkilökohtaisen budjetin suuruudesta, käyttökohteista ja -tavoista, ja suunnitelmia tarkennettiin tarvittaessa. Tämän jälkeen vammaispalvelujen johtoryhmä tai kokeilua varten nimetty esimiehistä, sosiaalityöntekijöistä ja palveluohjaajista koostuva HB-tiimi käsitteli päämiehen laatiman suunnitelman joko hyväksyen sen tai pyytäen päämiestä vielä jatkotyöstämään sitä. Päämiehen suunnitelman hyväksymisen jälkeen päämiehen palvelusuunnitelma ja tarvittaessa erityishuolto-ohjelma päivitettiin vastaavasti.

Useimpien päämiesten osalta henkilökohtaiset budjetit tarkoittivat käytännössä vammaispalvelujen vakiintuneeseen palveluvalikoimaan kuuluneen palvelun vaihtamista toiseen (ks. luku 4.1). Näistä muutoksista – esimerkiksi henkilökohtaisesta avusta tai vaihtoehtoisista palveluista ja näihin osoitetuista maksusitoumuksista tai muusta järjestämistavasta – tehtiin tarvittavat päätökset.

Tämänhetkinen lainsäädäntömme ei mahdollista henkilökohtaisen budjetin luovuttamista asiakkaan omaan hallintaan. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämistavat määritellään tällä hetkellä laissa sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta (733/1992). Lain 4 §:n mukaan kunta voi järjestää sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvat tehtävät: 1) hoitamalla toiminnan itse; 2) sopimuksin yhdessä muun kunnan tai muiden kuntien kanssa; 3) olemalla jäsenenä toimintaa hoitavassa kuntayhtymässä; 4) hankkimalla palveluja valtiolta, toiselta kunnalta, kuntayhtymältä tai muulta julkiselta taikka yksityiseltä palvelujen tuottajalta; taikka 5) antamalla palvelunkäyttäjälle palvelusetelin, jolla kunta sitoutuu maksamaan palvelun käyttäjän kunnan hyväksymältä yksityiseltä palvelujen tuottajalta hankkimat palvelut kunnan päätöksellä asetettuun setelin arvoon asti. Järjestämistapojen luettelo ei siis tällä hetkellä sisällä sitä vaihtoehtoa, että palvelujen käyttäjälle määritettäisiin henkilökohtainen budjetti, jolla hän itse, tuettuna, ulkopuolisen tahon toimesta tai näiden yhdistelmänä hankkisi tarpeelliseksi katsomansa palvelut.

⁵ Ks. myös liitteet 2 ja 3.

Toinen keskeinen tämänhetkinen lainsäädännön rajoite henkilökohtaiselle budjetoinnille on se, että tuloverolain (1535/1992) 92 §, jossa määritellään verovapaat sosiaali-tuudet, ei sisällä mainintaa henkilökohtaisen budjetin verovapaudesta. Laki ei siis anna verottajalle, kunnalle eikä kansalaiselle tietoa siitä, onko palvelujen käyttäjälle myön- nettävä henkilökohtainen budjetti veronalaista vai verovapaata tuloa.⁶ Näistä syistä Vantaa ja Eksote toimivat henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa henkilökohtaisilla budjeteilla hankittujen palvelujen järjestäjinä. Vantaa ja Eksote siis joko toteuttivat pal- velun itse, hankkivat päämiehen toivoman palvelun palveluntuottajalta tai korvasivat normaalikäytännön mukaisesti henkilökohtaisen avun kustannukset henkilökohtaisen avun käyttäjälle.

Seuraavassa luvussa kuvataan kolmen esimerkin kautta, millaisia muutoksia päämiehet tekivät palveluihinsa henkilökohtaisten budjettien avulla. Lisäksi luvussa kuvataan vam- maispalvelujen työntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnistä henkilökohtaisten budjettien avulla.

⁶ Lainsäädännöllisistä puitteista ks. myös Patronen ym. 2012, 49.

3. Päämiesten ja työntekijöiden kokemuksia: ”Mitään ei voi saavuttaa, jos ei koskaan uskalla kokeilla!”

3.1 palvelutalosta omaan kotiin

Anneli Puhakka

Syön mitä haluan. Teen mitä haluan. Menen nukkumaan ja herään silloin, kun itse haluan. Minä päätän, mitä kodissani tehdään. Itsestäänselvyyksiä? Eivät Lahdessa asuvalle Sirpa Kemppiselle.

Sirpa Kemppinen asui vuosikymmenet palvelutaloissa ja kärsi asumisen laitospaikkaisuudesta.

”Vaikka palvelutalon ei pitäisi olla laitos, siellä voi laitostua. On aikataulut syömiselle ja muille päivän rutiineille, ihmisten pitää pysyä kaavoissa. Sain kokea, että olen jotenkin huonompi ihminen, kun halusin harrastaa ja tehdä omia juttujani. Kaikille tarjottiin samaa palvelua tasapuolisuuden nimissä, vaikka tuen pitäisi lähteä yksilöllisistä tarpeista”, Sirpa Kemppinen kertoo.

Sirpa Kemppinen ei ole ihmisistä helpoimmin lannistettavaa lajia, joten hän jaksoi vääntää kättä palveluistaan jopa siihen mittaansa asti, että hänet leimattiin hankalaksi asiakkaaksi. Tämä ei lisännyt hänen viihtyvyyttään palvelutalossa.

Syksyllä 2012 elämä lopulta muuttui, kun hän pääsi muuttamaan palvelutalosta omaan kotiin.

”Se oli valtaisa muutos. Olen esimerkiksi nukkunut taivaallisen hyvin, kun ei kuulu koko ajan liikkumista ja sähkövien kolinaa. Muuttaessani olin väsynyt, mutta nyt elämänlaatu on parantunut huomasti, kun joka päivä ei tarvitse tapella päivänselvistä asioista.”

”Nyt kodissani mennään minun ehdoillani. Saan henkilökohtaista apua, ja työntekijäni tekevät mitä pyydän. He toimivat käsinäni”, Sirpa Kemppinen kertoo. Hänellä on harvinainen nivelten jäykistymäsairaus, jonka vuoksi hänellä on heikot voimat ja liikkumisvaikeuksia.

Kaikki voittavat

Sirpa Kemppinen asuu Lahdessa, mutta on parikkalalainen, joten hänen palveluistaan vastaa viime kädessä Parikkalan kunta. Käytännössä kunta on siirtänyt palveluiden järjestämisen Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksotelle. Eksote tuli mukaan henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeeseen ja Sirpa Kemppinen sai mahdollisuuden kertoa, millaisia palveluja hän todella tahtoo ja tarvitsee. ”Ensimmäistä kertaa koin, että minua oikeasti kuunneltiin.”

”Alussa epäroin, että mitenkähän pärjään omassa asunnossa ja saanko riittävästi apua. Mutta sitten ajattelin, että huonompaan suuntaan ei voi mennä.”

Sirpa Kemppinen saa kotiinsa henkilökohtaista apua tarpeen mukaan. Käytännössä 4–5 tuntia päivässä riittää normaalipäivänä. Avustajien kanssa hän tekee ruokaa, siivoaa, käy kaupassa ja hoitaa tavallisia arkiaskareita, joihin hän tarvitsee apukäsiä.



Kuva: Timo Rajakallio

”Palveluni tulevat paljon halvemmaksi kuin ennen, kun olin ympärivuorokautisesti valvotussa palvelutalossa. Samanlaisesti oma elämänlaatuni on kohentunut merkittävästi.”

Kun kaikki voittavat, ei voi kuin ihmetellä, miksei tätä toteutettu jo aikaisemmin. Miksi vasta henkilökohtainen budjetointi teki muutoksen mahdolliseksi?

”Moni on kysynyt samaa. 1980-luvun alussa, kun muutin pois lapsuudenkodistani, ei edes ollut olemassa muuta vaihtoehtoa kuin palvelutalo. Sittemmin henkilökohtainen avustajajärjestelmä on kehittynyt. Nyt henkilökohtaisen budjetoinnin myötä asiakkaan ääntä kuunnellaan paremmin”, Sirpa Kemppinen arvioi.

Sirpa Kemppinen ei saa palveluidensa maksamiseen tarjottuja rahoja itse käteensä, vaan Eksote hoitaa rahaliikenteen. Käytännössä henkilökohtainen budjetointi on siis tarkoittanut sitä, että Sirpa Kemppinen on itse saanut vaikuttaa enemmän omiin palveluihinsa – siihen miten hän haluaa asua ja miten paljon apua hän siihen tarvitsee. Hän itse valitsee myös avustajansa. Eksoten hankkima tilitoimisto hoitaa työnantajavelvoitteet ja maksaa avustajien palkat.



Osa-aikatyö kiinnostaisi

Sirpa Kemppisen asunto on suhteellisen esteetön ja siinä on tilava wc, joten jos pyörätuoli joskus tulee tarpeelliseksi, on sen kanssa mahdollista jatkaa asumista samassa kodissa. Joitakin pikku muutoksia asunto kaipaisi, kuten matalammalla olevia keittiönkaappeja, mutta niitä voidaan tehdä ajan kanssa.

”Tunnen oloni täällä jopa turvallisemmaksi kuin palvelutalossa, vaikka minulla ei vielä ole edes turvapuuhelinjärjestelmää. Avustajani ovat sanoneet, että voin tarvittaessa soittaa milloin tahansa.”

Kun asuminen ja siihen liittyvät palvelut ovat nyt reilassa, Sirpa Kemppisen ajatukset askaroivat työasioissa. Hän on

aiemmin ollut työelämässä, mutta joutui sairastelun vuoksi luopumaan työssäkäynnistä. Nyt hän miettii, voisiko löytää jotain muuta kuin kokopäivätyötä. Toistaiseksi vapaaehtois-työt vammaisjärjestöissä pitävät hänet

virkeänä, samoin ulkoilu, uinti, tietokoneella surffailu ja ystävien tapaaminen.

”Minulla on aina jotakin tekemistä”, Sirpa Kemppinen toteaa tyytyväisenä. □

3.2 Päivätoiminnasta kuvataideterapiaan

Sirpa Palokari

Kuvataideterapia tukee Auni Piispasen kuntoutusta paremmin kuin päivätoiminta. Palvelun vaihto on avannut hänelle tien luovuuteen ja omien mielenmaisemien tutkimiseen.

Hänestä henkilökohtainen budjetointi pitäisi saattaa kaikkien pitkäaikaissairaiden ja vammaisten käyttöön.

Parkinsonin tautia kolmetoista vuotta sairastanut Auni Piispanen päätyi Tiedän mitä tahdon! -projektiin onnellisen sattuman kautta. Hän oli avustajansa kanssa asioimassa kotikaupunkinsa Lappeenrannan vammaispalvelutoimistossa ja huomasi ilmoituksen, jossa etsittiin projektiin osallistujia.

Ennakkoluulottomana ja uteliaana naisena hän innostui heti. Painavin syy oli se, ettei hän ollut täysin tyytyväinen tuolloin saamaansa palveluun. Hän ehti käydä puolisentoista vuotta kahdesti viikossa päivätoimintaryhmässä, josta hän ei kuitenkaan saanut riittävästi tukea sairautensa kanssa elämiseen.

”Koin ryhmän rasittavaksi ja raskaaksi. Ryhmässä oli 20–30 henkilöä, ja paikalla saattoi pyöriä pahimmillaan satakin ihmistä. Olin jo ehtinyt ajatella, että tarvitsisin jotain muuta toimintaa itselleni”, Auni kertoo.

Henkilökohtaiseen budjetointiin mukaan lähteminen tuntui hänestä hauskalta, sillä lopulta hän pääsi miettimään itsensä näköistä kuntoutusta.

”Tosin päätöksen anominen ja suunnitelman laatiminen oli myös haastavaa. Henkilökohtaisen avustajani kanssa pohdimme vaihtoehtoja.”

Taiteellisesti suuntautuneelle Aunille oli alusta pitäen selvää, että tuleva palvelu on jotain musiikkiin tai kuvataiteisiin liittyvää. Musikaalisesta perheestä kotoisin oleva Auni ajatteli ensin valita musiikkiterapian, mutta lopulta kuvataideterapia vei voiton. Rakasta musiikkiharrastustaan hän toteuttaa laulamalla karaokea.

Auni jätti päivätoiminnan ja on nyt kerran viikossa kuvataideterapiassa. Kuvataide-

terapia on avannut hänelle uuden maailman, jossa omaa persoonaa ja sairautta on mahdollisuus käsitellä monelta eri kantilta.

”Se on hyvin yksilöllistä toimintaa ja antoi-

saa! Olen erittäin tyytyväinen, kuvataideterapia on kuin portti mielen ja sielun tervehtymiseen”, hän kehuu.

Yksilöllisiä valintoja

Henkilökohtaisen budjetoinnin tärkeimpänä etuna Auni pitää yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta. Pitkäaikaissairaita on mahdotonta niputtaa samaan kuntoutukseen, sillä esimerkiksi Parkinsonin tauti on hyvin yksilöllinen ja oireet vaihtelevat henkilöstä ja sairauden vaiheista riippuen. Auni sanoo, että Parkinsonia sairastavil-



Kuva: Timo Rajakallio

le on tarjolla melko huonosti kuntoutusta. Useimmin kuntoutusjaksot tapahtuvat ryhmissä, jotka kootaan sairauden eri vaiheissa oleville.

On kyse sitten mistä tahansa sairaudesta tai vammasta, yhdelle käytännöllinen päivätoiminta sopii hyvinkin kun taas toinen hyötyy enemmän yksilökohtaisesta terapiasta. Onpa ihminen sairas tai terve, hän haluaa tulla nähdyksi ja ymmärretyksi yksilönä eikä sairausryhmän osasena.

Vaikeasta sairaudestaan huolimatta Auni elää aktiivista elämää. Hänellä on kahtena päivänä viikossa henkilökohtainen, miehuinen avustaja, jonka kanssa hän hoitelee asioita ja käy monenlaisissa harrastuksissa kuten uimassa ja keilaamassa. Yksilöllisen kuntoutuksen innoittamana hän on ryhtynyt toteuttamaan muitakin unelmiaan.

”Unelmia ja haaveita on aina oltava! Puutarhanhoito on sydäntäni lähellä, mutta sitä ei voi kaupungissa harrastaa ja siksi olen nyt aikonut selvittää mahdollisuuksiani, missä voisin sitä tehdä.”

”Toivottavasti käytäntö vakiintuu”

Henkilökohtaisen budjetoinnin vaativin alue oli Aunista suunnittelu ja itselle sopivan palvelun löytäminen. Sen sijaan talousasiat ovat sujuneet juohevasti, eikä hänen ole tarvinnut huolehtia niistä, sillä ne ovat hoituneet Eksoten eli Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden palveluohjaajan kautta.

”Meillä vammaispalvelu toimii hyvin, tarpeeni on otettu huomioon, sillä siellä on erittäin osaavat ja ystävälliset ihmiset, joiden kanssa on helppo toimia”, hän kiittelee.

Yhteiskunnallekaan Aunin palvelun vaihtaminen ei tuota kuluja. Tunti hänen kuvataideterapiassaan maksaa saman verran kuin päivä päivätoiminnassa.

Auni on osallistunut avustajansa kanssa Tiedän mitä tahdon! -projektin vertaistapaamisiin, jotka osoittautuivat antoisiksi.

”Oli kiva kuulla muidenkin päämiesten kokemuksia, etenkin projektin alussa ollut tapaaminen oli hyödyllinen.”

Hänen suurin toiveensa on, että henkilökohtaisesta budjetoinnista saadaan vakiintunut käytäntö, jota voitaisiin laajentaa erilaisten ihmisten tarpeisiin.

”Nyt tämä on vielä liian paljon keskittynyt kehitysvammaisiin, vaikka tämä palvelee yhtä hyvin myös pitkäaikaissairaita. Ja meitähän riittää! Tukea suunnitteluun tarvitaan, sillä sairas tai vammaisen ei välttämättä itse jaksa lähteä muutosta tekemään”, Auni Piispanen sanoo ja korostaa, että sairastuneen kuntoutuminen edellyttää paljon aikaa ja kärsivällisyyttä.

”Pienet askeleet johtavat suuriin harppauksiin.” □

3.3 Uskallusta kokeilla uutta ja toteuttaa unelmia

Elina Leinonen

Kesä on vehreimmillään Lundstenin hevostilalla Kellokoskella. Pekka Kinnunen kantaa reippain ottein juomavettä laitumella odotavalle Uuras-orille. Hän taputtelee hevosta ja alkaa sitten harjata huolellisesti sen karvaa. Nuori mies hymyilee ja nauttii silmin nähdessä hevosen kanssa puuhailusta.

Pekka Kinnunen on syvästi autistinen nuorimies. Puheen sijaan hän ilmaisee itseään olemuskielellä, lähinnä ilmein, elein ja sanahahmoin. Hyvinä hetkinään Pekka myös kirjoittaa ajatuksiaan tuetusti. Monet pakkotoiminnot ja aistiärsykkeiden etsiminen tekevät Pekan arjesta haasteellisen. Hän tarvitsee jatkuvaa valvontaa ja tukea kaikkiin toimiinsa. Turhautuessaan mielekkään tekemisen puutteeseen Pekka vetäytyy omaan maailmaansa, ahdistuu ja tulee levottomaksi.

Tiedän mitä tahdon! -hanke alkoi

Pekan äiti, Kristiina Mäkelä, kuuli pari vuotta sitten, että kotikaupunki Vantaa oli aikeissa lähteä mukaan henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeeseen. Silkasta mielenkiinnosta Kristiina lähti kuuntelemaan Tiedän mitä tahdon! -hankkeen esitelyä, vaikkei uskonutkaan, että aihe voisi koskettaa Pekkaa millään lailla.

Eipä aikaakaan, kun Pekka Kinnunen istui yhdessä tukihenkilönään toimivan äitinsä kanssa henkilökohtaisen budjetoinnin koulutustapaamisissa. Niitä järjestettiin kaikkiaan viisi kehitysvammaisille päämiehille, heidän tukihenkilöilleen ja kaupungin sosiaalitoimen työntekijöille.

Tapaamisten aikana laadittiin kaikkien ko-keiluun osallistuneiden kehitysvammaisten nuorten ja aikuisten kanssa yksilöllinen

elämänsuunnitelma, joka kokoaa heidän omaa elämäänsä koskevat haaveet, toiveet ja tarpeet. Asiakaslähtöinen lähestymistapa auttaa hahmottamaan, millaisiin asioihin kukin tarvitsee tukea ja millaisia palveluita haluaa.

Kristiina Mäkelän mukaan monen kehitysvammaisen päämiehen oli vaikeaa haaveilla asioista, joista heillä ei suppean elämämpiirinsä vuoksi ollut kokemusta. Haaveilu ja valintojen tekeminen oli vaikeaa myös siksi, että omista mielipiteistä ei ollut totuttu kertomaan. Monet tarvitsivat tukea päätösten tekemiseen, mutta Pekan näkemykset omasta elämästään olivat selkeitä ja varmoja.

”Olen mies ja haluan tehdä oikeita äijien töitä! Haluaisin myös tyttöystävän”, Pekka kertoi kirjoittamalla tuetusti. ”Lantaa ja lautoja”, Pekka tarkensi kysyessä, mitä hän tarkoittaa miesten töillä.



Kuva: Timo Rajakallio

Pekka oli jo vuosia käynyt viitenä päivänä viikossa päivätoimintakeskuksessa, missä hän ajoittain turhautui keskittymistä vaativiin kädentöihin. Hän halusi kunnollisia miesten töitä. Kristiina Mäkelä oli iloisesti yllättynyt siitä, miten hankkeen vetäjät ja kaupungin palveluohjaaja löysivät heti yhteisen tahtotilan etsiä Pekalle hänen toiveidensa mukaista työtä.

”Oli ihanaa, kun ympärillä oli ihmisiä, joilla oli rohkeutta ja uskallusta kokeilla asi-

oita, etsiä ennakkoluulottomasti uudenlaisia ratkaisuja ja ottaa riskejä! Totta kai turvallisuus on tärkeää, mutta niin on onnellisuuskin. Mitään ei voi saavuttaa, jos ei koskaan uskalla kokeilla”, Kristiina kiittää.

Maatilan töihin

Henkilökohtainen budjetti mahdollisti Pekka Kinnuselle sen, että hän saattoi vaihtaa perinteisen päivätoiminnan toivomaansa työhön. Työnteon tueksi oli mahdollista palkata työtoiminnan ohjaaja samalla summalla, jonka kaupunki olisi maksanut Pekan päivätoiminnasta.

Ensin löytyi Pornaisista läheltä Pekan kotia maatila, jonka isäntäväki toivotti Pekan tervetulleeksi tilan töihin – perunanistutukseen, risusavottaan, ruohonleikkukseen ja omenankorjuuseen. Myöhemmin Pekka aloitti lisäksi tallityöt ja hevosten hoidon vuorovierokoin läheisellä hevosatilalla. Lähtökohtana oli kokeilla työtoimintaa aluksi yhtenä päivänä viikossa.

Pekka on nauttinut täysin sie mauksin työstään hevosatilalla. Työtoiminnan ohjaaja Arja Laukkasen mukaan Pekan taidot, keskittymiskyky ja itseluottamus ovat parantuneet huomasti vuoden aikana. Tilan töissä Pekka elää vahvasti hetkessä, on todella läsnä. Hän on levollinen hoitaessaan hevosta ja rauhoittuu luonnossa liikkeessaan.

”Pekan kanssa työskennellessä on tärkeää havainnoida hänen tunteitaan, kannustaa ja vahvistaa jo opittuja taitoja. Päivän rakenne ja töiden rytmittäminen on suun-

niteltava huolellisesti: työpäivän tulee sisältää sopivassa suhteessa keskittymistä vaativia, fyysisiä työtehtäviä sekä taukoja ja leppoisaa yhdessäoloa. Tasapainon hakeminen vaatii ammattitaitoa”, Arja Laukkanen kuvailee.

Hevosen harjaaminen ja juomaveden kantaminen ovat maatilan töistä Pekalle mielisimpiä. Arja Laukkasen mukaan hevosen hoitaminen antaa Pekalle tärkeitä aistikokemuksia ja hyvää oloa, lisäksi vesi on hänelle erityisen mieleinen elementti.

Hevosalan yrittäjä Tanja Lundsten on niin ikään tyytyväinen Pekan työskentelyyn maatilallaan. Hän kertoo Pekan olevan aina iloinen ja hymyilevän Uuras-orin tavatessaan. Hevosilla on hänen mukaansa ihmeellinen vaikutus erityistä tukea tarvitseviin ihmisiin: levottomat voivat rauhoit-

tua ja vähäpuheiset innostua puhumaan.

Tanja Lundstenin mielestä Pekka nauttii selvästi hevosen kanssa työskentelystä. Hänestä on myös apua tilan raskaissa, voimia vaativissa töissä.



Kuva: Elina Leinonen

Osallisuutta ja omia valintoja

”Pekan elämänpiiri on laajentunut, ja hän on saanut valtavasti uusia kokemuksia. Hän on voinut oppia uusia taitoja, kehittyä ja tehdä hyödyllistä työtä. Tällaisista asioistahan se elämän onnellisuus meillä itse kullakin koostuu”, äiti Kristiina Mäkelä iloitsee.

”Omien valintojen tekemisen ja toiveiden toteuttamisen positiiviset vaikutukset ovat

näkyneet ennen kaikkea Pekan mielialassa. Hän on ollut hyväntuulinen ja terve, epilepsia-kohtaukset ja unihäiriöt ovat selvästi vähentyneet vuoden aikana.”

Henkilökohtainen budjetointi on Kristiina Mäkelän mielestä yhteiskunnan keino edistää yhdenvertaisuutta, itsemääräämisoikeutta ja ihmisten osallisuutta omaan elämäänsä. Hänen mukaansa se mahdollistaa yksilölliset ja aidosti asiakaslähtöiset palvelut.

”Toivoisin todella, että henkilökohtainen budjetointi laajenisi kokeilun jälkeen. Uskon, että se olisi sovellettavissa eri tavoin vammaisten ihmisten lisäksi myös muihin sosiaalitoimen asiakasryhmiin, kuten maahanmuuttajiin, perhetyön asiakkaisiin ja vanhuksiin.”

”Henkilökohtainen budjetti on työväline, joka auttaa ihmisiä toteuttamaan haaveitaan. Jokainenhan meistä haluaa elää sellaista arkea, joka tekee meidät onnelliseksi!” □



Kuva: Elina Leinonen

3.4 Kaikki hyötyvät: henkilökohtainen budjetointi vahvistaa asiakkaita ja motivoi henkilökuntaa

Sirpa Palokari

Paras todiste onnistuneesta henkilökohtaisesta budjetoinnista on vammaispalveluimiston ovesta sisään astuva, itsetunnoltaan vahvistunut asiakas, joka on ottanut oman elämän haltuunsa.

”Myös työntekijät ovat todella innostuneita, sillä tämä on kehittänyt työtämme”, iloitsee Eksoten vammaispalvelupäällikkö Riitta Hakoma.

Tiedän mitä tahdon! -projektin myötä Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten vammaispalveluissa ja koko organisaatiossa on päästy ratkaisevan kysymyksen äärelle: voiko vammaisen henkilö päättää itse tarvitsemistaan palveluista?

Vastaus kysymykseen löytyy niin asiakkaiden kuin työntekijöiden kokemuksista: kyllä, kyllä vammaisen henkilö pystyy, ja hänen pitää saada päättää omista palveluistaan!

Projektiin Eksote lähti mukaan kehittääkseen palvelujärjestelmäänsä.

”Asiakaslähtöisyydestä on puhuttu parikymmentä vuotta, mutta vasta nyt olemme saaneet oikeita työkaluja asiakkaan kanssa yhdessä tekemiseen ja hänen tarpeidensa kuulemiseen”, Riitta Hakoma kehuu.

Ennen vammaiselle asiakkaalle tarjottiin valmiiksi tehtyjä palveluja, henkilökohtaisessa budjetoinnissa sen sijaan selvitetään, millaisia palveluja henkilö itse haluaa ja vasta sen jälkeen niitä ryhdytään räätälöimään hänelle.

”Palveluajatus on kiepautettu ylösalaisin,

ja se näkyy asiakkaissa. Kun he ovat itse päässeet sanomaan, mitä elämässään tarvitsevat, he ovat alkaneet arvostaa itseään. Vammaispalvelutoimiston ovesta on tullut rinta röyheänä asiakkaita, jotka ovat selvästi ottaneet oman elämänsä haltuun, moni on suorastaan kasvanut silmissä”, Hakoma iloitsee.

Luovaa ja haasteellista

Mallin käytännön toteutuksessa ovat olleet mukana vammaispalvelun sosiaalityöntekijät ja palveluohjaajat. Uudenlainen työskentelytapa on edellyttänyt työntekijöiltä rohkeaa asennetta muuttaa omia ajatuskulttuurin.

”Jokainen ihminen, riippumatta onko hän vaikkapa kehitysvammainen, diabeetikko tai pitkäaikaissairas, ansaitsee ihmisenä oman elämänsä. Palvelujärjestelmässä on liikaa ajateltu, että heitä on holhottava ja muut tietävät, mikä heille on hyväksi”, Hakoma pohtii.

Työntekijät ovat päässeet kehittämään uusia ja luovia työskentelytapoja. Joidenkin asiakkaiden kanssa henkilökohtainen budjetointi on teettänyt hieman enemmän töitä, mutta toisaalta onnistuminen on koettu sitäkin palkitsevammaksi.

Asiakasvalinta ei ollut helppoa, ja se herätti työntekijöissä monenlaisia kysymyksiä. Kuka asiakkaistamme pyydetään mukaan, kenelle malli sopii? Asiakkaalta henkilökohtainen budjetointi vaatii enemmän aktiivisuutta – joidenkin kohdalla myös asenteiden muuttamista. Osa vammaispalvelujen asiakkaista on tottunut ottamaan vastaan mukisematta ne palvelut, mitä tarjolla on.

”Kun pääsimme ensimmäisistä kompastuskivistä, ryhdyimme miettimään, miten asia esitetään asiakkaille. Huomasimme, että meidän on informoitava heitä todella paljon ja erittäin selkeästi”, Hakoma kertoo.

Vahva tuki organisaatiolta

Muutoksen onnistuminen on edellyttänyt koko organisaation sitoutumista. Hakoma on tyytyväinen, että niin ylin johto kuin hänen oma esimiehensä ovat olleet pitkin matkaa kannustavana tukena.

Ennen asiakastyöhön ryhtymistä Eksoten organisaatiossa jouduttiin miettimään monenlaisia käytännön seikkoja. Kun asiakas on aiemmin saanut esimerkiksi asunnon muutostöistä korvauksen kuitteja vastaan, nyt hänelle pitäisi suunnitella kokonaisbudjetti, jonka avulla hän voi itse tehdä ratkaisut.

”Meillä on ollut suurimpana ongelmana se, miten rahaliikennettä pyöritetään, jotta sitä voidaan seurata ja kehittää. Selkeän käytännön löytäminen on teettänyt paljon töitä. Tällä hetkellä meillä on oma, controllerimme tekemä malli.”

Eräs eteen tullut kysymys on henkilökoh-
taisen budjetoinnin saaminen tasavertai-
seksi asiakkaiden kesken. Sitä varten Ek-
sotessa ollaan kehittämässä palvelujen
pisteytysjärjestelmää.

Tukihenkilöverkosto toimivaksi

Onnistuneen henkilökohtaisen budjetoin-
nin takaa se, ettei asiakas jää yksin. Joistain
asiakkaista suunnittelu on tuntunut vaike-
alta, mutta lopputulos on aina voimaan-
nutanut. Malli toimii jo itsessään osana
kuntoutusta: omia palveluja pohtiessaan
henkilö tulee samalla sanoittaneeksi tar-
peitaan, opetelleeksi elämänhallintaa, jon-
ka myötä omanarvontunto kohenee.

Koska yksilöllisellä suunnittelulla on kes-
keinen rooli, osaavien tukihenkilöiden
verkosto on saatava toimivaksi. Asiakas
tarvitsee luotettavan ja riippumattoman
tukihenkilön, joka on mukana ideoimas-
sa, etsimässä vaihtoehtoja ja auttamassa
valintojen tekemisessä. Kokeilun aikana
Eksotessa ovat toimineet tukihenkilöinä

sekä asiakkaiden omaiset ja henkilökoh-
taiset avustajat että talon omat työntekijät.

”Jotkut sosiaalityöntekijät ovat kokeneet,
etteivät he välttämättä ole riippumattomia
tehdessään asiakkaan kanssa suunnittelua
– he ovat pelänneet ’vetävänsä kotiin päin.’”

Monelle vammaiselle henkilölle omainen
tai henkilökohtainen avustaja onkin päte-
vä tuki, mutta kaikille se ei ole mahdollista.

”Olemme miettineet, voisimmeko erottaa
omasta organisaatiosta henkilön, joka toi-
misi tukihenkilönä. Eräs mahdollisuus oli-
si ostaa palvelu kolmannelta sektorilta.”

Mallista halutaan pysyvä käytäntö

Hakoman toiveena on, että jatkossa henki-
lökohtaisen budjetoinnin käyttäjiksi saa-
taisiin mukaan ryhmä vammaisten lasten
perheitä. Eksoten kehittämisjohtaja on jo
pohtinut, miten malli saataisiin vanhusten
palveluihin.

””Täydellinen’ henkilökohtainen budjetoin-
ti tarkoittaisi asiakkaan kaikkien etuuksi-
en tarkastelua kokonaisuutena”, Hakoma
tiivistää.

Henkilökohtainen budjetointi on hänen
mielestään nykyaikaista sosiaalityötä
edustava malli, joka pitäisi saada juurru-
tettua koko maahan. Samalla se merkitsee
suomalaisen sosiaalipalvelujärjestelmän
uudistamista. Mallia on valaistava päätök-
sentekijöille ja virkamiehille, jotta se saa-
daan uuteen sosiaalihuoltolakiin. Myös ve-
rotuslainsäädäntöä on uudistettava, ettei
asiakkaalle palveluja varten myönnettäviä
varoja lasketa tuloiksi.

Tiedän mitä tahdon! -projekti on ravistel-
lut hedelmällisellä tavalla Eksotea. Vaikka
tulevaisuus on vielä avoinna ja työtä paljon
edessä, paluuta vanhaan ei ole.

”Olemme nyt tekemässä Eksoten hallituk-
selle esityksen, jotta saisimme jatkaa tätä
omana toimintana”, Hakoma toteaa. □

3.5 Kohti omaa elämää

Sirpa Palokari

Vaihtelu päivä- ja työtoimintaan sekä itsenäisempi asuminen ovat olleet Eksoten vammaispalveluasiakkaiden keskeisiä muutostoiveita henkilökohtaista budjetointia suunniteltaessa. Sosiaalityöntekijöiden ja palveluohjaajien työhön malli on tuonut uutta sisältöä.

”Työntekijä pääsee paremmin tutustumaan asiakkaaseensa ja kuuntelemaan hänen toiveitaan. Tämä on malli, jonka avulla vammaispalvelut saatetaan tämän vuosituhannen tasolle”, kehuu Eksoten vammaispalvelujen johtava sosiaalityöntekijä Merja Heinonen.

Henkilökohtainen budjetointi on osoittautunut loistavaksi vaihtoehdoksi asiakaille, jotka ovat kaivanneet palveluihinsa muutoksia. Malli on herättänyt monessa Eksoten asiakkaassa oivalluksen, että ”tämähän on minun elämäni, minä voin itse tehdä ratkaisuni”.

Henkilökohtaisen budjetoinnin asiakaskeisyys ja käytännölläisyys ovat ilahduttaneet myös työntekijöitä.

”Hetimit alkuun koimme, ettei tämä ole vain hanke hankkeiden joukossa! Tähän ei tarvitse syytää rahaa, erillistä budjettia ei tarvita eikä tämä myöskään tähtää rahan säästöön, vaan tämä on toiminnallinen muutos”, Heinonen summaa.

Uudenlainen toimintatapa on vaikuttanut Eksotessa muihinkin vammaisten palveluihin ja se on herättänyt laajasti kiinnostusta. Heinosesta malli sopisi mainiosti myös muiden palveluiden tuottamiseen.

Vetureina ovat olleet kuntien vammaispalvelujen sosiaalityöntekijät ja palveluohjaajat.

Henkilökohtainen budjetti on jo yhdeksällä asiakkaalla, neljälle sitä ollaan parhaillaan tekemässä ja uusia halukkaita otetaan mukaan kaiken aikaa.

Joidenkin asiakkaiden muutokset ovat olleet pikkuriikkisiä, jotkut taas ovat panneet koko elämänsä remonttiin.

”Kukaan ei ole toivonut matkaa kuuhun, vaan toiveet ja unelmat ovat olleet yleisesti ottaen hyvin toteutettavissa”, Merja Heinonen sanoo.

Unelmista totta

Koko arjen mullistavasta muutoksesta on esimerkki Parikkalan vammaispalvelun sosiaalityöntekijä Minna-Kaisa Heinosella, jonka asiakas vaihtoi palveluasunnostaan omaan vuokra-asuntoon.

”Asuntoon ei tarvinnut tehdä edes muutoksia muualle kuin wc:hen. Hänellä käy useita avustajia, mutta hän nauttii siitä, kun ei tarvitse toimia järjestelmän mukaan, vaan hän voi itse päättää, milloin avustajat tulevat. Hän on nyt erittäin tyytyväinen ja onnellinen”, Heinonen kertoo.

Hänellä on tähän mennessä ollut henkilökohtaisessa budjetoinnissa kolme asiakasta. Yksi heistä vaihtoi työkeskuksesta kahdeksi päiväksi talonmiehen töihin ja keittiöhommiin.

”Eräs taas halusi työtuvalta päiväksi viikossa vanhainkotiin vanhuksille seuraa pitämään, lisäksi hänellä on päivä viikossa virkistystä, jolloin hän käy avustajan kanssa uimassa.”

Sosiaalityöntekijä Katriina Kuntun asiakkaat niin ikään ovat halunneet rikastuttaa työnsä sisältöä. Muuankin asiakas vaihtoi toimintakeskuksesta kahdeksi päiväksi töihin vanhusten palvelutaloon, jossa hänellä on avustaja mukana.

”Ryhdin muutos näkyy hänessä. Lounastamme samassa paikassa ja tapaan häntä usein – hän on aina iloinen ja kiirehtii takaisin työhönsä”, Kunttu kertoo.

Lähentänyt työntekijöitä ja asiakkaita

Katriina Kunttu on Savitaipaleen, Lemmin ja Luumäen vammaispalvelujen sosiaalityöntekijä. Asiakkaat ovat tuttuja, mutta henkilökohtaisen budjetoinnin myötä suhde heihin on syventynyt.

”Tämä on vaatinut työntekijältä aikaa ja panostamista, mutta samalla on voinut tutustua paremmin asiakkaaseen.”

Hankkeesta saadulla koulutuksella on ollut sosiaalityöntekijöiden ja palveluohjaajien mielestä iso merkitys uuden toimintatavan sisäistämisessä.

”Ainahan toimimme asiakkaan tarpeista lähtien, mutta tässä mallissa on tarvinnut tavallista enemmän ajatustavan muutosta, jota koulutus on tukenut”, Kunttu toteaa.

Myös palveluohjaaja Susanna Kaskinen on huomannut mallin muuttaneen omaa ajattelua. Hän naurahtaa aluksi miettineensä, ”miten ihmeessä tämä voisi toimia Suomessa, ja miten asiakkaille voisi näin avoimesti antaa budjetin käyttöönsä”.

Kaskinen on toiminut tukihenkilönä jo entuudestaan oma-aloitteiselle, kuurosokealle miehelle. Henkilökohtaisen budjetoinnin aloittaessaan mies konsultoi Kaskista ja koki tuen suureksi avuksi. Kaskinen on myös ohjannut kollegojaan henkilökohtaisessa budjetoinnissa sekä auttanut heitä ohjaustyössä. Lisäksi hän on vastannut tiedottamisesta muun muassa verkkosivuilla.

”Jotkut asiakkaat tietävät hyvin, mitä tahtovat, mutta joillekin tämä on haasteellisempaa. Esimerkiksi päivätoiminnassa oleva

henkilö ei välttämättä osaa ajatella, että hän voisi mennä muualle töihin tai vaikkapa kurssille”, hän sanoo.

”Jo aivan pienikin muutos, vaikkapa muutaman tunnin vaihtaminen päivätoiminnasta johonkin muuhun voi merkitä asiakkaalle paljon.”

Auttaa omaisiakin

Mallista on ollut tukea myös vammaisten henkilöiden omaisille. Muun muassa kehitysvammaisten asiakkaiden omaiset hoirotelevat toisinaan aikuisten lastensa asioita liian kanssa. Palvelutarpeen kartoitusta ja palvelusuunnitelmaa tehdessä omainen saattaa puhua ja tehdä päätöksiä puolesta, vaikka henkilö olisi itsekin siihen kykenevä.

”Omaiset ovat ajatelleet tietävänsä parhaiten, mitä läheinen tarvitsee. Opiteen avuttomuuden sijasta asiakkaat ovat nyt opetelleet sanomaan, mitä itse haluavat ja samalla he ovat oppineet tuntemaan itseään”, Katriina Kunttu sanoo.

”Varsinkin kehitysvammaisista asiakkaista olen huomannut, miten he ovat nauttineet, kun ovat kerrankin päähenkilöinä, eivätkä muut sano, mitä he haluavat”, Kaskinen lisää.

Ei liikaa päämiehiä

Minna-Kaisa Heinonen on työskennellyt sosiaalityöntekijänä kaksikymmentä vuotta. Malli on tuonut virkistystä totuttuihin työskentelytapoihin.

”Omaa päätä on vaivattava, sillä kaikkea ei voi jättää asiakkaan varaan. Vaativinta on ollut palveluvalikoiman kokoaminen asiakkaalle hänen itsensä näköiseksi. Aluksi oli pohtimista, miten euroja lasketaan, kun palveluja vaihdetaan.”

Palvelujen hinnoittelun työntekijät ovatkin kokeneet hankalimmaksi. Perinteisten palvelujen, kuten vaikkapa työtoimintapäivän hintaa on ollut vaikea määritellä. He kuitenkin uskovat, että ajan saatossa kaikille palveluille löytyy euromääräinen hinta, jolloin palvelujen vaihtaminen sujuu mutkattomammin.

Minna-Kaisa Heinonen korostaa, että henkilökohtaista budjetointia käyttöön otettaessa on oltava realistinen resurssien suhteen. Jotta henkilökohtainen budjetointi saadaan kunkin kohdalla toimivaksi, työntekijä ei voi ottaa määräänsä enempää asiakkaita.

”Odotukset ovat suurimmalta osalta täyttyneet, kokemusten myötä sitten mallia viilataan”, hän sanoo.

Hyvinvoinnin ja elämänhallinnan toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin avulla vaatii seurantaa, sillä asiakkaiden elämäntilanteet muuttuvat. Tärkeä tavoite on myös asiakkaiden omien siipien vahvistaminen, jotta he rohkaistuvat toteuttamaan asioita yhä enemmän itsenäisesti myös ilman avustajaa. □

3.6 Olemme oppineet kuuntelemaan asiakkaidemme tarpeita

Elina Leinonen

Vantaan kaupungin vammaispalvelut osallistuivat Tiedän mitä tahdon! -hankkeeseen ja kokeilivat henkilökohtaista budjetointia hyvin kokemuksin. Toimintakulttuurin uudistamiseen liittyi aluksi epäilyksiä ja pelkoa. Totuttuja ajattelutapoja ravisteltiin, kun aidosti asiakaslähtöistä, asiakkaan tarpeita ja toiveita kuuntelevaa työtapaa opiskeltiin.

Vammaispalvelupäällikkö Mikaela Westergårdin kiinnostus asiakaslähtöistä työtapaa ja henkilökohtaista budjetointia kohtaan virisi tutustumismatkalla niiden syntysijoille Englantiin. Hänen aloitteestaan vammaispalvelut hakivat mukaan Tiedän mitä tahdon! -hankkeeseen. Johdon tuki, innostuneisuus ja uuteen ajattelutapaan sitoutuminen olivat alusta alkaen avainasemassa: henkilöstöllä oli lupa uudistaa työtään.

”Koulutimme henkilöstöämme laajasti yksilökeskeiseen työotteeseen ja asiakkaan kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen. Ajatuksenamme oli, että näin kaikki asiakkaamme hyötyisivät uudesta toimintatavastamme, eivät vain hankkeessa mukana olevat”, Mikaela Westergård painottaa.

Mistä haaveilen?

Mitä tahdon elämältäni?

Tiedän mitä tahdon! -hanke käynnistyi Vantaalla varsin vauhdikkaasti. Kaikki kokeiluun hakeneet kehitysvammaiset päämiehet haastateltiin ja heidän joukostaan valittiin seitsemän osallistujaa. Valintaperusteina olivat kehitysvammaisen henkilön halu sitoutua hankkeeseen ja mahdollisuus hyötyä siitä. Lisäksi läheisten ihmisten tarjoama tuki katsottiin eduksi.

”Aloitimme kirjaamalla kunkin asiakkaan kanssa hänen elämänsä koskevan suunnitelman, jossa kartoitimme yhdessä yksilöllisiä haaveita ja toiveita. Asiakkaat ja heidän läheisensä lähtivät hyvin sujuvasti ja suurin toivein mukaan yhteisiin tapaamisiin”, avopalveluiden päällikkö Helena Lindell kertoo.

”Monelle tukihenkilönä toimineelle äidille oli yllätys, että kehitysvammainen nuori osasi kertoa toiveistaan ja unelmistaan. Monet havahtuivat siihen, että nuorten haaveita ei aiemmin ollut edes kysytty heiltä itseltään. Omien lasten ajatusmaailmasta saattoi nousta esiin yllättäviä ja vanhemmille aivan uusia asioita.”

”Rahan käyttö herätti meissä työntekijöissä eniten epäilyksiä. Meitä arvelutti antaa päätösvaltaa palveluihin ja tukeen tarkoitusta rahasta kehitysvammaisille asiakkaillemme”, työ- ja päivätoiminnan päällikkö Minna Eronen kuvailee.

Monet pelkäsivät henkilökohtaisen budjetin hupenevan ennen aikojaan ja epäilivät, etteivät nuoret osaisi suunnitella rahan käyttöä kyllin järkevästi. Minna Eronen mukaan sana ”budjetti” johti ajattelua aluksi harhaan, sillä suunnittelussa keskityttiin liiaksi kustannuksiin.

Millaisista asioista nuoret lopulta haaveilivat? Monien yllätykseksi he eivät tavoitelleet kuuta taivaalta, vaan ihan tavalliseen elämään kuuluvia tavallisia asioita, kuten töitä, harrastuksia ja ystäviä. Muutamat haaveilivat oikeasta työpaikasta, muutamat halusivat uimaan tai kuntosalille. Jollakulla haaveena oli oma kirjastokortti.

Mikä muuttui? Mitä vaadittiin?

”Henkilökohtainen budjetointi on vaatinut aivan uudenlaisen ajattelutavan omaksumista: asiakastyö ei enää perustu olemassa oleviin palveluihin, vaan kunkin asiakkaan

yksilöllisiin tarpeisiin. On mietittävä uusia toimintatapoja ja luotava sellaisia palveluita, joita ei ole aiemmin ollut olemassa”, Mikaela Westergård kuvailee.

”Yksilökeskeinen toimintatapa on edellyttänyt asennemuutosta omassa työssämme. Meillä kauan kehitysvammaisten ihmisten parissa työskennelleillä on ollut kovin kapea katsantokanta: halu hoivata asiakkaitamme ja suojella heitä pettymyksiltä. Työhömme on huomaamattamme hiipinyt tapa päättää asiakkaan puolesta, tietää hänen tarpeensa häntä itseään kylliksi kuulematta ja ohjata hänen elämänsä omasta mielestämme oikeaan suuntaan”, Minna Eronen kertoo.

”Olemme oivaltaneet, että meidän tehtävämme on luoda asiakkaalle mahdollisuuksia ja kuunnella hänen tarpeitaan.”

Vammaispalveluiden henkilöstö suhtautui hyvin myönteisesti henkilökohtaiseen budjetointiin, joka vaati väistämättä muutoksia työtavoissa. Asiakkaan kohtaamiseen ja kuuntelemiseen tarvittiin aiempaa enemmän aikaa. Myös asiakkaan elämässä mukana olevien ammattilaisten yhteistyötä ja verkostoitumista vaadittiin entistä tiiviimmin.

”Mielestäni kaikkein suurimman muutoksen hanke on kuitenkin saanut aikaan kehitysvammaisissa asiakkaissamme: uutta on rohkeus kohdata toinen ihminen, katsoa häntä silmiin ja kertoa, mitä minä tahdon elämältäni. Merkittävintä monelle on ollut kokemus siitä, että minua kuunnellaan. Yllätykseksemme tämä on ollut mahdollista myös kaikkein vaikeimmin vammaisille asiakkaillemme”, Helena Lindell kiteyttää.

Haasteita ja tulevaisuudensuunnitelmia

Alun perin Vantaan vammaispalveluissa henkilökohtaista budjetointia kokeiltiin ainoastaan kehitysvammaisten ihmisten työ- ja päivätoimintaan. Nyt mietitään, olisiko sitä mahdollista soveltaa tulevaisuudessa aiempaa laajemmin kehitysvammaisten ja myös muiden erityisryhmien palveluihin.

”Tiedän mitä tahdon! -hanke on avannut silmäni työ- ja päivätoimintamme uudistamisen tarpeelle. Meidän tulisi entistä enemmän suuntautua työ- ja päivätoimintakeskustemme ulkopuolelle ja etsiä mielekkäitä tehtäviä ja palkkatyötä tavallisilta työpaikoilta”, Minna Eronen pohtii.

”Mielestäni henkilökohtainen budjetointi voisi tuoda uudenlaisia näkökulmia myös ajankohtaiseen keskusteluun kehitysvammaisten ihmisten laitosasumisen purkamisesta. Laitosvuorokauden korkealla hinnalla olisi mahdollista rakentaa todella yksilöllistä ja hyvää elämää”, Minna Eronen korostaa.

Vantaan vammaispalveluissa on luovuttu vähin erin palveluiden järjestelmälähtöisyydestä. Työtavaksi on vakiintunut, että ensimmäiseksi asiakkaalta itseltään kysytään hänen tarpeitaan ja toiveitaan.

”Olemme oppineet kuuntelemaan aidosti asiakkaidemme toiveita. Olemme oivaltaneet, että kaikki työhömme tarvittava tieto on lähellä, asiakkaassamme, ja se selviää häntä kuuntelemalla”, Helena Lindell kiteyttää yhteiset kokemukset. □

4. Onnistumisia, havaintoja ja haasteita

Marika Ahlström

4.1 Onnistumisia päämiesten ja työntekijöiden parissa

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneiden päämiesten⁷ ja työntekijöiden tarinoista nousee esiin lukuisia myönteisiä tuloksia ja vaikutuksia. Päämiesten ja heidän läheistensä tietotaito tuen ja palvelujen osallistuvammasta ja omaehtoisemmasta suunnittelusta on päämiesvalmennusten, vertaisryhmätoiminnan ja yksilöllisen ohjauksen ja neuvonnan tukemana vahvistunut. Päämiehet läheisineen ovat siis saaneet tietoa, työkaluja ja kannustusta omien näkemysten esille tuomiseen osana palvelujen suunnittelua ja niiden toteutuksen pohdintaa.

Niin päämiehet, heidän läheisensä kuin vammaispalvelujen työntekijät ovat monin tavoin tuoneet esiin, miten kokeilussa mukana oleminen on lisännyt päämiesten itsetuottamusta sekä halua ja rohkeutta ilmaista omia toiveita ja tavoitteita (Lehto-Lundén 2012; Ristimäki 2013; Eriksson 2013). Prosessi näyttää monen päämiehen osalta myös tukeneen päämiesten omaehtoisia pyrkimyksiä elämänpiirin laajentamiseen esimerkiksi uusien taitojen harjoittelun, uusiin (työtoiminnan) työtehtäviin hakeutumisen, muuton tai opiskelujen aloittamisen muodossa.

Vammaispalvelujen työntekijät ja heidän esimiehensä puolestaan ovat tuoneet vahvasti esiin, että kokeilu on työntekijävalmennuksineen⁸, konsultaatioineen ja konkreettisine työvälineineen vahvistanut sosiaalityöntekijöiden, palveluohjaajien ja vammaispalvelujen lähityöntekijöiden yksilökeskeistä työtettä. Työntekijät kertovat osaamisensa kasvaneen liittyen asiakkaiden kuulemiseen ja asiakkaan omien toiveiden ja tavoitteiden huomioimiseen palvelujen suunnittelun ja toteutuksen perustana.

Nämä muutokset yhdessä ovat asemoineet päämiehiä ja työntekijöitä uudella tavalla. Kun asiakas, päämies, palvelujen käyttäjä on pohtinut omaa elämäänsä, elämäntapaansa, toiveitaan ja tavoitteitaan esimerkiksi yksilökeskeisen suunnittelun materiaalien tukemana, hänen uskalluksensa tuoda omia näkemyksiään esiin on sekä päämiesten itsensä, läheisten että työntekijöiden mielestä lisääntynyt. Kun taas vammaispalvelujen työntekijät ovat aiempaa vahvemmin niin sanotusti virittyneet yksilökeskeisen työtteen taajuudelle, he ovat olleet herkkänä tukemaan päämiehiä näiden omien toiveiden ja tavoitteiden ilmaisemisessa ja valintojen ja päätösten tekemisessä. Päämiehet ja heidän läheisensä ovatkin kertoneet tulleen aiempaa paremmin kuulluksi päämiesten tuen ja palvelujen suunnittelussa.

⁷ Kaikkien kokeiluun osallistuneiden 30 päämiehen lähtö- ja lopputilanteita henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa kuvataan liitteessä 1.

⁸ Projektin tarjoaman työntekijävalmennuksen lisäksi Vantaa hankki muutoksen tueksi Kehitysvammaliitolta myös erillisen, pidempikeskisen yksilökeskeisen työtteen prosessikoulutuksen.

Päämiehen ja työntekijän välisestä, päämiehen suurempaa osallisuutta tukevasta vuorovaikutuksesta kertovat myös muutokset palvelusuunnitelmapalaverien toteutuksessa. Vammaispalvelujen työntekijöiden harjoittaman itsekritiikin mukaan palvelusuunnitelmapalaverit olivat ennen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilua varsin määrämuotoisia ja työntekijävetoisia tilanteita, joissa asiakkaan ääni saattoi peittyä monien asiantuntijoiden – ja toisinaan läheistenkin – ”paremmin tietämisen” alle. Asiakas saattoi palvelusuunnitelmapalaverin päätyttyä olla täysin tietämätön siitä, mitä hänen varalleen oli juuri suunniteltu. Yksilökeskeisen työtteen ja yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnin myötä työntekijät kertovat heränneensä muuttamaan palaverikäytäntöjä asiakkaan omaa osallistumista tukeviksi: päällisin puolin pieniä, mutta ytimeltään erinomaisen merkittäviä muutoksia ovat olleet esimerkiksi se, että asiakas itse määrittää palvelusuunnitelmapalaverin pitopaikan ja sen, keitä hän pitää tärkeänä kutsua mukaan palaveriin.

Osallisempi ja kuulevampi pohdinta päämiehen avun ja tuen tarpeista ja niihin vastaamisen keinoista tuottivat yksilöllisempiä palveluratkaisuja. Kaikilla henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun lähteneillä päämiehillä oli toiveita, joihin ei ollut pystytty vastaamaan siten, että päämiehet olisivat olleet silloiseen tukeensa tai palveluihinsa tyytyväisiä. Päämiehille määritetty tuki ja palvelut olivat varsin tavanomaisia vammaispalvelujen ratkaisuja perustuen ennen kaikkea ryhmämuotoisiin ratkaisuihin, jotka niputtavat tiettyyn ryhmään kuuluvat ihmiset samanlaisiin ympäristöihin ja toimintoihin.

Päämiesten ja työntekijöiden lisääntyneen vuoropuhelun myötä päämiehille saatiin räätälöityä aiempaa yksilöllisempiä, päämiesten toiveille, tarpeille ja omille suunnitelmille rakentuvia palveluratkaisuja. Ratkaisuja muodostettiin – Sirpa Kemppisen, Auni Piispasen ja Pekka Kinnusen edustamien esimerkkien tapaan – päämiehille määritettyjen henkilökohtaisten budjettien avulla. Henkilökohtaisina budjetteina mahdollistettiin myös muun muassa päämiehen toivomat maksulliset taidealan opinnot päivätoiminnan sijaan, päämiehen toivoma kääntöistuimen omaisen autoon kuljetuspalvelun osittain korvaten sekä erilaisten työtehtävien kokeilua tavallisilla työpaikoilla avustajan tukemana toimintakeskustöön sijaan. Kokeilun päättyessä yhteensä 12 päämiehelle oli muodostettu henkilökohtainen budjetti kunnalle kohdistuvan keskimääräisen vuorokausi- tai yksikköhinnan perusteella niistä palveluista, joita kokeiluun osallistuvat palvelujen käyttäjät käyttävät tai joita he olisivat avun ja tuen tarpeidensa perusteella oikeutettuja käyttämään.⁹

Toisaalta yksilöllisempiä ratkaisuja saatiin aikaan myös ilman varsinaisia henkilökohtaisia budjetteja, päämiesten käyttämien palvelujen käytänteitä ja toimintamalleja joustavoittaen ja siten yksilöllisempiä toteutusmuotoja mahdollistaen. Tästä ovat esimerkkinä Vantaan kaupungin työ- ja päivätoiminnan sisältövaihtoehtojen monipuolistuminen fyysisempään toimintaan vaikkapa autojen pesun merkeissä, ja päämiehen mahdollisuus valita mieleisiä toimintoja eri toimintaryhmistä päivän ja viikon mittaan.

Oiva esimerkki päämiesten toiveiden mukaisesta yksilöllisyyden lisääntymisestä vakiintuneen palvelun puitteissa on myös Eksotessa kolmen kokeiluun osallistuneen päämiehen parissa toteutettu henkilökohtaisen avun joustavoittaminen. Päämiehet toivoivat

⁹ Ks. liite 1.

liikkuvaisen ja rytmiltään vaihtelevan elämänsä helpottamiseksi henkilökohtaisen avun tunteja pidemmälle ajanjaksolle kuin vakiintuneen käytännön mukaan kuukaudeksi kerrallaan. Yhdelle heistä myönnettiin henkilökohtaisen avun tunnit koko vuodeksi kerrallaan ja kahdelle päämiehelle kolmeksi kuukaudeksi kerrallaan. Ratkaisun myötä päämiehet pystyvät suunnittelemaan aiempaa joustavammin ja omien tarpeidensa mukaan, milloin he käyttävät henkilökohtaista apua enemmän ja milloin vähemmän.

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneiden palvelujen käyttäjien vaikutusmahdollisuudet ja määrittelyvalta ovat lisääntyneet käyttämiensä vammaispalvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Lisäksi vammaispalvelujen työntekijöiden kokemus on, että palvelujen käyttäjien ilmaisemiin toiveisiin ja tarpeisiin on yksilöllisiä palveluratkaisuja räätälöiden – henkilökohtaisten budjettien avulla tai ilman niitä – pystytty vastaamaan aiempaa ”osuvammin”. Sekä päämiehet läheisineen että työntekijät ovat kertoneet iloitsevansa siitä, että yksilöllisemmät palveluratkaisut mahdollistavat aiempaa paremmin päämiehen itsensä määrittelemää, omannäköistä elämää. Työntekijät ovatkin kertoneet saaneensa omaan työhönsä uudenlaista innostusta ja motivaatiota päästessään ”tekemään sitä, mitä halusinkin tehdä lähtiessäni opiskelemaan sosiaalityöntekijäksi”, kuten muutama työntekijä matkan varrella totesi. Työntekijät ovat todenneet myös työn haastavuuden lisääntyneen – myönteisessä merkityksessä!

Päämiesten tuen ja palvelujen parissa tapahtuneiden myönteisten muutosten lisäksi vammaispalvelujen työntekijät ja esimiehet näkevät kokeilussa myös sosiaalityön ytimen ulottuvia vaikutuksia. He ovat todenneet henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun toimineen hyvänä asennemuutoksen moottorina niin työntekijöille, palvelujen käyttäjille kuin heidän läheisilleen. Yksilökeskeisen työotteen ja henkilökohtaisen budjetoinnin perustana on se, että ihmisten omat voimavarat, toiveet ja tavoitteet ovat jokapäiväisessä elämässä tarvittavan avun ja tuen määrittelyn lähtökohtana. Siksi esimiehet ja työntekijät näkevät, että kokeilu on tukenut sosiaalityön muutosta kohti kumppanuudelle ja luottamukselle perustuvaa asiakkaan ja työntekijän tasaveroista kohtaamista ja vuoropuhelua. Tämän koetaan myös haastavan työntekijöitä oman asiakaskäsityksen ja työotteen itsearviointiin ja kyseenalaistamiseenkin. Lisäksi esimiehet näkevät, että henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilu tukee konkreettisesti kehitysvammahuollon ja vammaispalvelujen kehittymistä vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleis-sopimuksen, Suomen vammaispoliittisen ohjelman ja kehitysvammaisten asumisen ohjelman edellyttämälle tasolle.

4.2 Onnistumisia kuntatasolla

Uuden toiminnan käynnistäminen edellyttää aina myös niin sanotun infrastruktuurin luomista: toimintaan osallistuvien työntekijöiden tulee tietää, mikä heidän roolinsa toiminnan kokonaisuudessa ja eri vaiheissa on, mitä heiltä odotetaan, mistä he saavat apua ja tukea, kuka päättää mistäkin. Siksi Vantaalla ja Eksotessa laadittiin projektin työntekijöiden tukemana yksityiskohtaiset prosessikuvaukset siitä, miten ja kenen toimesta hen-

kilökohtaista budjetointia toteutetaan. Prosessikuvauksissa määriteltiin työntekijöiden tehtäviä ja työnjakoa sekä kuvattiin tietohallinnon ja tukipalvelujen roolia henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamisessa (liitteet 4 ja 5).

Lisäksi Vantaalla ja Eksotessa työstettiin työntekijöiden käyttöön ohjeisto, joka tukee vammaispalvelujen työntekijöitä henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamisessa. Ohjeisto koostuu muun muassa yksityiskohtaisesta henkilökohtaisen budjetoinnin prosessikuvauksesta, kysymyksistä, joihin päämiehen on tarkoitus vastata omaa suunnitelmaa pohtiessaan, näkökulmista, joita työntekijän on hyvä pohtia päämiehen omaa suunnitelmaa arvioidessaan, henkilökohtaista budjetointia koskevien asioiden kirjausohjeista asiakastietojärjestelmään sekä henkilökohtaisten budjettien käyttötapoja esittelevistä esimerkeistä.

Keskeinen toimija niin Vantaan kuin Eksoten henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa oli niin kutsuttu HB-tiimi. HB-tiimi oli vammaispalvelujen esimiehistä, sosiaalityöntekijöistä, palveluohjaajista ja muutamista muista työntekijöistä koostuva työryhmä, joka projektin työntekijöiden tukemana suunnitteli, seurasi ja arvioi henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun toteutusta. HB-tiimit jäivät kokeilun päättyessä elämään koordinoiden, seuraten ja arvioiden henkilökohtaisen budjetoinnin jatkototeutusta sekä käsitellen päämiesten suunnitelmat henkilökohtaisten budjettien käytöstä.

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun keskeisin kuntatason tulos niin Vantaalla kuin Eksotessa on uuden vammaispalvelujen järjestämistavan saaminen aiempien tapojen rinnalle. Henkilökohtainen budjetointi nähdään sekä Vantaalla että Eksotessa erittäin tervetulleena järjestämistapana niihin tilanteisiin, joissa ei muilla keinoin pystytä vastaamaan asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin. Keskeisenä perusteena on se, että asiakkaiden toiveisiin ja tarpeisiin pystytään vastaamaan aiempaa yksilöllisemmin ja osuvammin, mutta käytännössä samoilla resursseilla kuin perinteisillä järjestämistavoilla. Siksi sekä Vantaan kaupunki että Eksote päättivät vakinaistaa luottamuselinpäätöksiin yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnin henkilökohtaisten budjettien avulla yhdeksi vammaispalvelujen järjestämistavaksi.

Henkilökohtaisten budjettien muodostamista vammaispalvelujen käyttäjille ei kuitenkaan pidetä Vantaalla ja Eksotessa itsetarkoituksena, vaan keinona muiden joukossa. Vantaalla ja Eksotessa nähdäänkin, että varsinaisia henkilökohtaisia budjetteja tärkeämpää on yksilökeskeisen työotteen juurtuminen vammaispalvelujen jokapäiväiseen asiakastyöhön, riippumatta palvelujen järjestämisen tavasta. Kun asiakastyö perustuu aidosti ja läpileikkaavasti yksilökeskeiselle otteelle, palvelujen käyttäjien toiveisiin ja tarpeisiin on mahdollista vastata yksilöllisesti aivan arkisessa työssä. Tämä tekee jokapäiväisestä toiminnasta, palvelujen hankinnasta ja toteuttamisesta palvelujen käyttäjien yksilöllisiä toiveita, tarpeita ja tavoitteita vastaavaa.

Tätä linjausta tukee englantilainen analyysi (Slasberg ym. 2012), joka kritisoi englantilaisen sosiaalihuollon kehittämistä henkilökohtaiset budjetit edellä. Sen sijaan, että palvelujen käyttäjistä koulitaan henkilökohtaisten budjettien myötä ”voimaantuneita kulut-

tajia”, tulisi painottaa palvelujen käyttäjien ja työntekijöiden väliselle kumppanuudelle perustuvaa vuoropuhelua palvelujen käyttäjien tarpeista, toiveista ja tavoitteista ja niiden saavuttamisen keinoista. Palvelun käyttäjän kannalta mielekkääseen lopputulokseen ei välttämättä tarvita henkilökohtaista budjettia ja palvelumarkkinoiden kuluttajaksi ryhtymistä. Lisäksi Slasberg ym. peräänkuuluttavat kunnilta palvelujen tuottajina ja tilaajina ryhdikkäämpää otetta siinä, millaisia tuloksia palveluilla tavoitellaan yksilöiden elämässä: kuntien tulee suoritteiden seuraamisen sijaan edellyttää sekä omilta palveluiltaan että palveluntuottajilta hankittavilta palveluilta vahvempaa painotusta siihen, millaisia tuloksia ja vaikutuksia palveluilla saavutetaan palvelujen käyttäjien elämässä.

4.3 Havaintoja ja haasteita

Vantaalla ja Eksotessa toteutettu henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilu nosti esiin lukuisia onnistumisia ja ilonaiheita, mutta myös pohdintoja uudenlaisen toimintamallin omaksumisen ja toteuttamisen haasteista ja reunaehdoista.

4.3.1 Oma ääni, omat toiveet, omat tavoitteet

Monet – myös kehitysvammaiset – päämiehet toivat hyvin selvästi esiin, mihin asioihin he eivät ole tyytyväisiä käyttämässään palveluissa ja miten he haluaisivat tilannetta muuttaa. Päämies toisensa jälkeen totesikin työskentelyn myötä: ”On hienoa, kun minultakin kysytään!” tai ”Ei minulta ole aiemmin tällaisia asioita kysytty.” Uudelleen asemoitumista tapahtui myös päämiesten läheisissä: esimerkiksi eräs äiti muotoili oman oppimiskokemuksensa päämiehen omien näkemysten esiin houkuttelusta ja kuulemisesta varsin lakonisesti: ”Olen oppinut sulkemaan oman suuni.”

Kaikkien päämiesten osalta omien toiveiden ja tavoitteiden esiin tuominen ei kuitenkaan ollut helppoa – onhan omista toiveista, mieltymyksistä ja tavoitteista kiinni saaminen ja niiden ilmaiseminen suuri haaste kenelle tahansa. Erityisen haastavaa se voi olla henkilöille, jotka ovat kulkeneet kenties koko elämänsä ”palveluputkessa”, ja joiden elämänpiiri voi siksi olla hyvinkin vahvasti palvelujen ja niissä toteutuvien käytänteiden ja aikataulujen määrittämää. Oman äänen vahvistaminen voi siksi olla hyvinkin pitkäkestoinen ja moniulotteinen prosessi, joka ei välttämättä ole paketoitavissa määräaikaisen projektin tavoite- ja aikataulusuunnitelmaan. Vammaispalvelujen työntekijöitä mietityttikin toisinaan, kenen ääni päämiesten omissa suunnitelmissa palvelujen muuttamiseksi tosiasias-
assa kuuluu: henkilön itsensä, hänen ystäviensä, asuin- tai työtovereidensa, läheistensä vai lähityöntekijöiden? Joidenkin päämiesten osalta ei päästykään hankkeen toiminta-ajan puitteissa varsinaiseen asiaan eli palveluiden yksilöllistämiseen, kun päämiehen omat näkemykset, tavoitteet tai toiveet jäivät epäselviksi.

Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu nähtiin niin Vantaalla kuin Eksotessa palvelujen yksilöllistämisen kivijalkana: ilman tietoa ihmisen omista näkemyksistä, valinnoista ja painotuksista ei voida rakentaa hänen näköisiään palveluratkaisuja. Erityisesti Vantaalla näh-

tiin, että yksilökeskeisen ajattelun, suunnittelun ja toiminnan opiskelu ja omaksuminen vammaispalveluissa oli kokeilun tärkein anti. Yksilökeskeisen työotteen tulee läpileikata kaikki vammaispalvelujen suunnittelun ja toteuttamisen tasot ja toiminnot: se ulottuu yksittäisen henkilön tukemisesta työtiimien toimintaan, esimiestyöhön ja strategiseen suunnitteluun asti. Yksilökeskeinen työote on jotain, jonka toteuttamisessa kukaan ei tule koskaan valmiiksi, vaan joka edellyttää jatkuvaa itsearviointia ja herkkyyttä (ks. esim. Sanderson ym. 2012). Jatkossa Eksoten ja Vantaan haasteena onkin yksilökeskeisen työotteen ylläpitäminen ja vahvistaminen osana omaa jokapäiväistä toimintaa, ilman ulkopuolisen kehittämishankkeen mukanaan tuomaa sysäystä. Yksilökeskeinen työote edellyttää jatkuvaa ”hereillä oloa”: käytäntö ei sinällään paranna palvelujen käyttäjien itsemääräämisoikeutta, mikäli työntekijöiden professionaalinen valta jää siinä vallitsevaksi (Eriksson 2013, 108–111).



Kuva: Timo Rajakallio

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa sivuttiin myös tuetun päätöksenteon kysymystä. Tuetun päätöksenteon tarkoituksena on kannustaa, opettaa, rohkaista ja tukea henkilöä tekemään omaa elämäänsä koskevia päätöksiä siten, että tukea tarvitsevan henkilön ympärille kootaan joukko ihmisiä, jotka auttavat häntä elämän pienissä ja suurissa ratkaisuihin (Sivula 2010, 109). Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa tätä lähestymistapaa sovellettiin päämiesten tukiryhmien muodossa: kokeiluun osallistuneita päämiehiä kannustettiin kokoamaan ympärilleen joukko hänelle merkityksellisiä, tuttuja ihmisiä, jotka voisivat auttaa ja tukea päämiestä pohtimaan, miten hänen omia toiveitaan ja tavoitteitaan voitaisiin saavuttaa palveluita yksilöllisesti räätälöiden. Tukiryhmien ajateltiin voivan tukea päämiehiä esimerkiksi eri vaihtoehtojen kartoittamisessa ja ratkaisujen puntaroinnissa sekä erilaisista ratkaisuksista aiheutuvien seurausten selvittämisessä, tuoden keskusteluun monipuolisesti eri näkökulmia. Tukiryhmien toivottiin antavan mahdollisuuksia päämiesten omalle päätöksenteolle.

Varsin nopeasti kävi ilmi, että tukiryhmän kaltainen menettely päämiehen tukemisessa ei välttämättä toteudu luontevasti ja itsestään: useimmat tukiryhmät koostuivat käytännössä ainoastaan päämiesten äideistä. Joissakin tukiryhmissä oli mukana esimerkiksi päämiehelle mieluinen lähityöntekijä. Tukiryhmien rooli esimerkiksi vaihtoehtojen kar-toittamisessa päämiehen tukena jäi epämääräiseksi, ja myös tukiryhmän panos päämiehen oman suunnitelman laadinnassa palvelujen muuttamiseksi jäi heikoksi.

Yksi selitys tukiryhmien kehnokolle menestykselle voi olla se, että tukiryhmän kokoamista ja funktiota ei kyetty projektin työntekijöiden toimesta kuvaamaan riittävän hyvin päämiehille ja heidän läheisilleen – tukiryhmän kokoaminen olisi ehkä edellyttänyt projektin työntekijöiltä vahvempaa tukea päämiehille. Toisaalta tukiryhmän kaltainen kollektiivinen alusta päämiehen omien pohdintojen ja ratkaisujen tukemisessa on vielä ajatuksena varsin uusi ja vieras, kun tuetun päätöksenteon menettelyä ei maassamme ole vielä laajamittaisesti edistetty. Ne kokeiluun osallistuneet päämiehet, joilla oli kehitysvamman sijaan esimerkiksi liikunta- tai aistivamma eivät juuri kokeneet tukiryhmälle tarvetta omien ratkaisujensa miettimisen tukena. Kuitenkin vammaispalvelujen ja projektin työntekijöiden arvion mukaan myös muutamat näistä päämiehistä olisivat voineet hyötyä tukiryhmästä päämiehen omaa suunnittelua jäntevöittävä elementtinä.

Vammaispalvelujen työntekijöiden mukaan päämiesten pohdintoja, valintoja ja päätöksentekoa tukeville tukiryhmille olisi tarvetta henkilökohtaisen budjetoinnin kaltaisessa, päämiesten omia valintoja ja suunnitelmia painottavassa toiminnassa. Työntekijät kokevat omat mahdollisuutensa päämiesten pohdintojen tukemiseen varsin rajallisina arkisen työn melskeessä, ja he myös pitävät omaa ammatillista rooliaan päämiesten oman elämän ratkaisujen tukemisessa ongelmallisena ennen kaikkea puolueettomuuden, neutraaliuden ja riippuvuussuhteiden näkökulmasta. Työntekijät totesivatkin, että esimerkiksi asumis- ja palveluyksiköstä pois muuttamisen tai työtoimintayksiköstä pois lähtemisen suunnittelussa parhaita keskustelukumppaneita päämiehelle eivät liene ne työntekijät, joita vaihtopäätös tulee konkreettisesti koskemaan (vrt. myös mt., 117).

Ongelmalliseksi osoittautui myös se, että kaikilla kokeilusta kiinnostuneilla päämiehillä ei ollut elämässään ketään sellaista ihmistä – tukiryhmistä puhumattakaan – joka olisi luontevasti voinut toimia päämiehelle tukihenkilönä, sparraajana, keskustelukumppanina päämiehen tavoitteiden, toiveiden ja niihin vastaamisen keinojen etsinnässä. Joitakin päämiehiä jouduttiinkin jättämään kokeilun ulkopuolelle juuri tästä syystä, kun vammaispalvelujen työntekijät eivät nähneet mahdolliseksi tukea omana työnään päämiesten pohdintoja. Työntekijät kipuiliivat tätä kysymystä pitkin matkaa, mutta lopullisia ratkaisuja asiaan ei kokeilun puitteissa löydetty.

Päämiehille järjestettiin kokeilun aikana myös vertaisryhmätoimintaa, jotta kokeilussa mukana olevat päämiehet saisivat toisiltaan tukea omien tavoitteidensa määrittelyyn, vaihtoehtojen pohdintaan ja valintojen tekemiseen. Kokeilun aikana vertaistapaamisten suunnittelusta ja järjestämisestä vastasi projektin työntekijä yhdessä Vantaan tai Eksoten työntekijän kanssa. Vertaistapaamisista saadun palautteen perusteella päämiehet pitivät vertaistoimintaa varsin mielekkäänä ja antoisana: muiden kokeiluun osallis-

tuvien päämiesten kokemuksista ja suunnitelmista kuuleminen antoi eväitä ja tsemppiä omien muutostoiveiden ja -tavoitteiden pohdintaan.



Kuva: Timo Rajakallio

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun hakeutui mukaan päämiehiä, joilla oli selkeät muutostavoitteet mielessään jo alkumetreillä, päämiehiä, joiden toiveet ja tavoitteet nousivat esiin melko nopeasti ”pintaa raaputtamalla” yksilökeskeisen elämänsuunnittelun työtettä ja välineistöä hyödyntäen sekä muutamia päämiehiä, joiden osalta päämiehen muutostoiveet ja -tavoitteet jäivät täsmentymättä. Vammaispalvelujen ja projektin työntekijät pohtivat paljon sitä, miksi kokeiluun hakeutui mukaan myös päämiehiä, joilla ei loppujen lopuksi vaikuttanutkaan olevan erityisempiä muutostoiveita. Oliko syynä se, että heitä ei kyetty oikealla tavalla tukemaan oman elämänsä, toiveidensa ja palvelujensa pohdinnassa yksilökeskeisen elämänsuunnittelun avulla ja tukiryhmien toimesta? Hakeuduttiinko kokeiluun pikemmin päämiehen läheisen kuin päämiehen itsensä aloitteesta, jolloin päämiehellä itsellään ei alun alkaenkaan ollut selvää käsitystä siitä, mitä hänen osaltaan tavoitellaan? Eikö etukäteisinformaatio selvittänyt päämiehille ja heidän läheisilleen riittävän hyvin, mistä kokeilussa perimmiltään on kyse? Tulitiinko kokeiluun kenties sellaisin ääneen lausumattomin odotuksin, joihin kokeilussa ei ollut mahdollista vastata? Kaikista näistä tulkinnoista saatiin kokeilun aikana viitteitä.

Yhtenä haasteena kattavalle etukäteisinformaatiolle oli se, että henkilökohtainen budjetointi -käsitettä oli – ja on edelleen – varsin haastava avata ja konkretisoida. Selkokielisyys loistaa termistä poissaolollaan! Kokeilun käynnistyessä projektin työntekijöillä ei luonnollisestikaan vielä ollut jaettavaksi käytännön esimerkkejä siitä, mitä henkilökohtainen budjetointi voisi kotimaisessa kontekstissa konkreettisesti tarkoittaa. Alkuvaiheessa jouduttiin siksi nojautumaan erityisesti englantilaisiin yksilötarinoin ja esimerkkeihin siitä, miten vammaiset ihmiset ovat siellä hyödyntäneet henkilökohtaisia budjetteja.

Niin päämiesten, heidän läheistensä kuin myös vammaispalvelujen ja projektinkin työntekijöiden oli siksi aluksi vaikea hahmottaa, millaisista konkreettisista mahdollisuuksista

suomalaisessa sosiaali- ja vammaispalvelujen kontekstissa voisi olla kyse ja mitkä ovat henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksen raamit Vantaalla ja Eksotessa. Vantaa ja Eksote halusivat edetä kokeilussa yhteiskehittämisen periaatteella siten, että henkilökohtaisten budjettien käyttökohteita ja -tapoja ei määritelty etukäteen rajaamalla joitakin kohteita tai tapoja automaattisesti kokeilun ulkopuolelle. Päämiehille haluttiin antaa mahdollisuus esittää ideoitaan ja ehdotuksiaan ”puhtaalta pöydältä”. Kokeilun aikana Vantaalla ja Eksotessa päädyttiin vain muutaman kerran tilanteeseen, jossa päämiehen ehdotusta ei voitu heti toteuttaa sellaisenaan, jolloin vammaispalvelujen työntekijä kävi päämiehen kanssa vuoropuhelua pyrkien löytämään toteutettavissa olevan ratkaisun. Näissä tilanteissa oli kyse esimerkiksi siitä, että päämiehen toive kohdistui kunnan järjestämisvastuulla olevien sosiaalipalvelujen ulkopuolisiin asioihin, kuten opiskelun apuvälineisiin.

4.3.2 Organisoituminen

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet sosiaalityöntekijät ja palveluohjaajat olivat varsin innostuneita ja sitoutuneita työskentelemään päämiesten palvelujen yksilöllistämisen parissa ja kokivat työskentelyn tarjoavan uusia ulottuvuuksia ja onnistumisia omaan työhönsä. Ristiriita innostuksen ja työajan riittävyyden välillä oli kuitenkin ilmeinen, mikä mietitytti myös esimiehiä: sosiaalityöntekijät ja palveluohjaajat kamppailevat jo entuudestaan suurten asiakasmäärien, rajallisten työaikaresurssien ja jaksamishaasteiden kurimuksessa. Miten tähän yhtälöön sovitetaan yksilökeskeisen elämänsuunnittelun kaltainen, pitkäkestoinen ja pienin askelin etenevä rinnalla kulkeamisen prosessi, jossa tuetaan henkilöä oman elämänsä jäsentämisessä ja sanoittamisessa sekä vaihtoehtojen ja valinnanmahdollisuuksien kartoittamisessa ja kokeilemisessä?

Sekä Vantaalla että Eksotessa todettiin, että sosiaalityöntekijät tai palveluohjaajat eivät ole oikea työntekijäryhmä päämiesten yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tukemiseen. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun tulee tapahtua päämiehen jokapäiväisissä ympäristöissä, niiden ihmisten kanssa, jotka päämiehen parhaiten tuntevat ja jotka ovat hänen kanssaan säännöllisesti tekemisissä. Siksi sosiaalityöntekijöiden ja palveluohjaajien panokseksi määriteltiin ennen kaikkea päämiesten kanssa käytävä vuoropuhelu päämiesten laatimien omien suunnitelmien tiimoilta, suunnitelmien käsittely, tarvittavien päätösten ja mahdollisten palveluhankintojen tekeminen sekä prosessin kokonaisseuranta.

Eksotessa määriteltiin kokeilun päätteeksi, että jatkossa kullekin henkilökohtaiseen budjetointiin mukaan tulevalle päämiehelle sovitaan hänelle tuttu ja mieluinen lähityöntekijä, joka oman työnsä ohella tukee ja seuraa päämiehen omaa pohdintaa ja suunnittelua. Vantaalla päädyttiin hyvin samantyyppiseen ratkaisuun nimeämällä jatkoa varten tukiasumisesta, ohjatusta asumisesta ja työ- ja päivätoiminnasta työntekijät, jotka oman työnsä ohella tukevat tulevia henkilökohtaisen budjetoinnin päämiehiä vaihtoehtojen pohdinnassa ja suunnitelmien laadinnassa.

Niin Vantaalla kuin Eksotessa todettiin kokeilun aikana, että projektin työntekijöiden toteuttamia päämiesvalmennuksia ei pystytty jatkamaan kunnan omana toimintana.

Sen sijaan Vantaa ja Eksote järjestävät jatkossakin päämiehille vertaistapaamisia, joilla tuetaan päämiesten keskinäistä kokemusten ja ideoiden vaihtoa ja uusien päämiesten orientoitumista asiaan. Eksotessa toivotaan lisäksi, että henkilökohtaisesta budjetoinnista omakohtaista kokemusta omaavista päämiehistä voisi jatkossa löytyä henkilöitä, jotka voisivat kokemusasiantuntijan roolissa ottaa pysyvemmänkin tutorroolin tulevien päämiesten tukemisessa.

Keskeisin ero Vantaan ja Eksoten organisoitumisessa oli se, että Eksotessa henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilu koski alusta asti sekä kehitysvamma- että vammaispalvelujen käyttäjiä, ja vammaispalvelutoimiston työntekijöistä mukana olivat alusta asti sekä vammaispalvelujen sosiaalityöntekijät että kehitysvammahuollon palveluohjaajat. Vantaalla kokeilun ensimmäinen vaihe kohdentui kehitysvammaisten työ- ja päivätoimintaan, jolloin ensimmäisen vaiheen päämiehet olivat kaikki kehitysvammahuollon työ- ja päivätoimintapalvelujen käyttäjiä. Alkuvaiheen rajausta vaikutti Vantaalla siten, että ensimmäiseen kokeiluvaiheeseen osallistuivat työntekijöinä kehitysvammahuollon palveluohjaajat, ja vammaispalvelujen sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat jäivät asiakkaiden kokeilun ulkopuolelle.

Kokeilun toinen vaihe päätettiin myös Vantaalla ulottaa kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnasta kaikkiin vammaispalveluihin, mikä laajensi kokeiluun osallistuneiden päämiesten taustoja ja heidän käyttämiensä palvelujen kirjoa. Vammaispalvelujen sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien sisäänajo henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun vastassa vaiheessa osoittautui jossain määrin haasteelliseksi. Samanaikainen vammaissosiaalityön henkilöstöresurssipula toi organisoitumiseen ja työntekijöiden osallistumiseen omat haasteensa. Vammaispalvelujen esimiehet löysivät kuitenkin lopulta ratkaisut kokeilun integroimiseksi vammaispalvelujen pariin, ja myös vammaispalvelujen sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat saatiin sisäajetuksi aihepiiriin ja henkilökohtaisen budjetoinnin toteutukseen. Kun Vantaan kokeilu oli päättymässä, tulevia uusia päämiehiä tukeviksi työntekijöiksi nimettiin työntekijät niin kehitysvammahuollon kuin vammaispalvelujen parista. Lisäksi sovittiin käytänteistä – esimerkiksi säännöllisistä palaverista – joilla pyritään varmistamaan, että toiminta jatkuu niin kehitysvammahuollossa kuin vammaispalveluissa.

Kuten niin monessa muussakin kehittämisprosessissa, myös henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa keskeiseksi havainnoksi nousi johdon ja esimiesten rooli kokeilun ja kehittämisen etenemisessä ja onnistumisessa. Niin Vantaalla kuin Eksotessa vammaispalvelujen johto ja esimiehet olivat erittäin sitoutuneita kokeilun tavoitteisiin ja toteuttamiseen. Johto ja esimiehet olivat koko ajan konkreettisesti mukana kokeilun toteuttamisessa muun muassa osallistuen projektin työntekijöiden järjestämiin konsultaatioihin, joissa työstettiin henkilökohtaisen budjetoinnin paikallista toteutusmallia. Johto ja esimiehet olivat myös vahvasti ajatusjohtajia, jotka jakoivat tinkimättömästi uskoa kokeilun tavoitteisiin ja ideologiaan vammaisten ihmisten osallisuuden, valinnanmahdollisuuksien ja määrittelyvallan vahvistamisesta. He myös kannustivat alaisiaan raja-aitojen rikkomiseen palvelujen yksilöllistämisen nimissä. Johdon ja esimiesten periaatteellinen ja käytännön tason sitoutuneisuus tuki merkittävästi myös projektin työntekijöiden työtä.

4.3.3 Henkilökohtaisten budjettien määrittely ja käyttäminen

Henkilökohtaisten budjettien määrittelyn vaikeus toistui erityisesti vammaispalvelujen esimiesten pohdintoissa. Vammaispalvelujen kustannukset on lähtökohtaisesti määritetty yksikkö- tai päiväkohtaisesti, tietyille käyttäjäryhmälle tietyissä vakiintuneissa puitteissa järjestettävien, usein ryhmämuotoisten palvelujen mukaisesti. Tämän lähestymistavan logiikka kustannusten läpinäkyvyydessä on yksittäisen palvelujen käyttäjän kannalta aivan toinen kuin henkilökohtaisessa budjetoinnissa, jonka tavoitteena on vahvistaa yksilön määrittelyvaltaa hänen tukeensa käyttävien taloudellisten resurssien käytössä. Miten siis saataisiin muodostettua palvelujen käyttäjille yksilöllisesti muodostettuja budjetteja, jotka perustuvat aidosti, läpinäkyvästi ja tasa-arvoisesti avun ja tuen tarpeiden määrittelylle – miten muunnetaan yksilölliset avun ja tuen tarpeet euroiksi?

Henkilökohtaista budjetointia toteuttavista maista erityisesti Isossa-Britanniassa on käytössä niin kutsuttu resurssien allokointimalli RAS (engl. *resource allocation system*). RAS:lla viitataan erityisesti In Control -organisaation alun perin vuonna 2003 kehittämää laskentamalliin ja sen päivitettyihin versioihin, jotka ovat laajasti käytössä englantilaisissa kunnissa. RAS:n avulla henkilön avun ja tuen tarpeet muunnetaan henkilökohtaista budjettia varten punniksi. Laskentamalli pisteyttää yksilön avun ja tuen tarpeet suhteessa palvelujen käyttäjien paikalliseen otokseen ja paikallisiin palvelukustannuksiin. Mallin on tarkoitus olla läpinäkyvä: tietyt avun ja tuen tarpeet pisteytettynä johtavat tietyn suuruiseen henkilökohtaiseen budjettiin. (Ks. esim. Duffy ym. 2008.)

Tiedän mitä tahdon! -projektin alkuvaiheen kunnianhimoisena tavoitteena oli luoda Suomeen englantilaista RAS:ia vastaava malli. Varsin pian kävi kuitenkin ilmi, että mallin työstäminen edellyttäisi sen kaltaista sosiaalitaloustieteellistä kustannuslaskentapanosta, joka ei hankkeen henkilöstö- tai talousresursseilla ollut mahdollinen. Samaan aikaan Englannista kantautui RAS-mallia kritisoivia puheenvuoroja (ks. esim. Duffy ym. 2012), joissa asetettiin kyseenalaiseksi mallin toimivuus, oikeudenmukaisuus ja läpinäkyvyys.

Niinpä kokeilun aikana muodostetut henkilökohtaiset budjetit perustuivat yksinomaan palvelujen senhetkisille yksikkö- tai päiväkohtaisille kustannuksille (taulukko 1). Tämä menettely suosi niitä palvelujen käyttäjiä, joiden palvelut tuotettiin henkilökohtaisten budjettien määrittämishetkellä ostopalveluina: näiden palvelujen käyttäjien henkilökohtaisista budjeteista muodostui palvelujen kustannusten takia huomattavasti suurempia kuin niiden, jotka olivat henkilökohtaisen budjetin koostamishetkellä kunnan oman palvelutuotannon piirissä.

Taulukko 1. Esimerkkejä päämiesten henkilökohtaisista budjeteista ja niiden käyttökohteista Vantaan kaupungin vammaispalveluissa (Eronen 2013b).

Päämiehen palvelu ja palvelun hinta henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun alkaessa	Päämiehen palvelu ja palvelun hinta henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun tuloksena
Päivätoiminta: 25 000 €/vuosi	Taideopinnot: 1 800 €/vuosi
Päivätoiminta 140 €/päivä + kuljetukset 60 €/päivä = 200 €/päivä	Henkilökohtaisen tuen avulla järjestetty toiminta: 191 €/päivä
Tilapäishoito (6 vuorokautta): 6 x 140 € = 840 €	Kesäleiri (5 vuorokautta): 840 €

Niin projektin kuin Vantaan ja Eksoten esimiehet ja työntekijät olivat koko kokeilun ajan kipeän tietoisia siitä, että palvelujen yksikkö- tai päiväkohtaisille kustannuksille perustuva lähestymistapa on kaikkea muuta kuin tasapuolinen ja yksilöllisille avun ja tuen tarpeille perustuva. Kivun sietämiseksi Tiedän mitä tahdon! -projektin RAY:lle suunnattuun jatkorahoitushakemukseen sisällytettiin sosiaalitaloustieteellinen kehittämisosio palvelujen yksilöllisestä kustannuslaskennasta. Jatkohanke ei kuitenkaan saanut rahoitusta.

Henkilökohtaisten budjettien määrittelyn ohella myös budjettien käyttäminen tuen ja palvelujen hankkimiseen tuotti erinäisiä havaintoja. Vantaan kaupunki ja Eksote toimivat keskenään hyvin erilaisilla maantieteellisillä ja väestöllisillä alueilla. Silti kummallakin alueella haasteeksi osoittautui yksilöllisesti räätälöityjen palvelujen löytyminen. Eksoten alueen kuntien verraten pieni väestöpohja ja pitkät välimatkat aiheuttavat sen, että erityyppisiä palveluntuottajia ei ole joka kunnassa tungokseksi asti – palveluita ei siis yksinkertaisesti ole saatavilla. Vantaan kokemus on puolestaan se, että suuret palveluntuottajat hallitsevat markkinoita tarkoin määritellyillä palvelutuotteillaan, mikä aiheuttaa vaihtoehtojen vähyyttä ja jäykkyyttä tarjolla oleviin palvelumuotoihin.

Vaikka siis päämiehen ja palvelun järjestämisestä vastaavan kunnan välillä löytyisikin yhteisymmärrys tietystä, henkilökohtaisen budjetin avulla toteutettavasta yksilöllisestä palveluratkaisusta, käytännössä voi olla niin, että mitään suunnitellun kaltaista ratkaisua ei ole kunnasta tai palveluntuottajilta sellaisenaan saatavilla. Vantaan ja Eksoten parissa toivotaankin, että henkilökohtaisen budjetoinnin mahdollinen yleistyminen vaikuttaisi myös palveluntuottajiin siten, että palveluvalikot monipuolistuisivat ja joustavoituisivat vastaamaan palvelujen käyttäjien yksilöllisiä toiveita ja tarpeita.

Myös avustavien henkilöiden löytyminen päämiehille joko vammaispalvelulain tarkoittamiksi henkilökohtaisiksi avustajiksi tai erityishuoltolain tarkoittamiksi tukihenkilöiksi koettiin haastavana erityisesti Vantaalla. Vantaa onkin pyrkinyt aktiivisesti muun muassa kasvattamaan avustajavälikokonsa avustajareserviä erilaisilla rekrytointikampanjoilla.

Erilaisten palveluntuottajien vähäisyys ja palveluvalikoiden jäykkyys olivat yhtenä perusteena sille, että Vantaa kehitti omassa kokeilussaan henkilökohtaisten budjettien ohella myös omaa palvelutuotantoaan. Kunnan omien palvelujen muuntaminen yksilöllisemmät ratkaisut, valinnanmahdollisuudet ja vaihtoehdot mahdollistavaan suuntaan nähtiin Vantaalla vartenotettavana vaihtoehtona sille, että päämiehelle etsitään henkilökohtaisen budjetin avulla palveluita palveluntuottajilta. Vantaan omassa työ- ja päivätoiminnassa ryhdyttiinkin etsimään keinoja työ- ja päivätoiminnan sisältöjen ja toteutusmuotojen monipuolistamiseen. Tavoitteena on muun muassa mahdollistaa se, että palvelun käyttäjä voi valita eri työ- ja päivätoimintapisteiden tarjoamien toimintojen välillä sen mukaan, mikä toiminta henkilöä kulloinkin eniten kiinnostaa tai mitä tahtoa hän haluaa omaksua tai kehittää.

Usean kehitysvammaisen päämiehen tavoitteena erityisesti Eksotessa oli päästä toimintakeskuksessa järjestettävästä työtoiminnasta töihin tavalliselle työpaikalle esimerkiksi vanhustyöhön, kirjastoon, siivousalalle tai kiinteistöhoitoon. Monen päämiehen osal-

ta toive toteutuikin avotyötoimintana eli tavallisella työpaikalla toteutettavana työtoimintana, joka ei perustu työsuhteeseen ja joka ei niin ollen sisällä työsuhteen mukanaan tuomaa työntekijän suojaa tai palkkaa. Nämä ratkaisut ovat kyseisille päämiehille mieluisia, mutta samalla ne ovat vammaispoliittisten tavoitteiden näkökulmasta varsin ristiriitaisia: avotyötoiminnan luonnetta on viime vuosina ruodittu varsin paljon ihmis-, perus- ja työoikeudellisista näkökulmista (ks. esim. Paanetoja 2013; Kairi ym. 2010). Eksote käynnisti samaan aikaan henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun kanssa työhönvalmennustoiminnan tukeakseen palvelujen käyttäjien työllistymistä työsuhteeseen työhön avoimille työmarkkinoille. Eksoten työhönvalmentaja linkitettiin myös mukaan henkilökohtaisen budjetoinnin toteutukseen, jotta henkilökohtaisen budjetoinnin prosessissa työllistymistoiveita ilmaiseksi päämiehille avautuisi mahdollisuus tavoitella myös työsuhteista työtä.

4.3.4 Toimintamalli

Tietyssä ympäristössä kehitetty ratkaisu ja käytäntö voidaan yleistää toimintamalliksi, joka kertoo, miten käytännön tarkoitus voidaan saavuttaa toimijoiden, toiminnan ja vuorovaikutuksen ja tiettyjen resurssien avulla. Yleistetty toimintamalli on käytännön käsikirjoitus ja teoria, joka sisältää oletuksia siitä, miten tarkoitus voidaan saavuttaa. Toimintamalli määrittelee ne keskeiset elementit, joiden on toteuduttava kaikissa sovel-lusympäristöissä, jotta ratkaisu saadaan toimimaan. (Pohjola ym. 2013, 14.)

Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun päätteeksi Vantaan ja Eksoten vammaispalvelujen johto, esimiehet ja työntekijät jäsensivät kokeilun kuluessa syntyneitä havaintojaan muun muassa siitä, keitä toimijoita henkilökohtaisessa budjetoinnissa tarvitaan ja mitä tehtäviä heillä on, mitä tietoja, taitoja ja välineitä toiminta edellyttää eri toimijoilta ja mitä resursseja tarvitaan (taulukko 2). Jäsennys perustuu Innokylän kehittämiskohteiden jäsentämisen matriisimallille (mt., 20). Jäsennyksen tarkoituksena on havainnollistaa henkilökohtaisen budjetoinnin edellytyksiä ja mahdollisuuksia.

Taulukko 2. Yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinti henkilökohtaisten budjettien avulla: toimintamalli.

	Asiakasnäkökulma (= Asiakkaat, palvelujen käyttäjät, osallistujat, edellä mainittujen läheiset)	Ammattilaisnäkökulma (= Ammattilaiset, vapaaehtois-toimijat, vertaiset)	Organisatorinen näkökulma (= Toimintaan keskeisesti liittyvät organisaation toimijat, kuten lähijohto ja muut toimijat, jotka vastaavat toiminnan toteutuksesta ja tuesta)	Poliittis-hallinnollinen näkökulma (= Poliittisen päätöksenteon ja hallinnon tason toimijat, jotka keskeisesti liittyvät toiminnan toteutukseen)
Toimijat (= Kuka toimii? Keitä tarvitaan?)	- Vammaispalvelujen asiakas, joka haluaa muutoksia nykyisiin palveluihinsa - Em. asiakkaan tukiverkosto, lähipiiri (asiakkaan itse määrittelemä, esim. omaisia, ystäviä, lähityöntekijöitä)	- Sosiaalityöntekijät - Palveluohjaajat, sosiaaliohjaajat - Lähityöntekijät (asumispalvelun/ työ- ja päivätoiminnan/ avopalveluiden lähityöntekijät) - Asiakkaalle henkilökohtaista budjetointia varten määriteltä omatyöntekijä - Esimiehet - HB-tiimi - Palveluntuottajat	- Tulosalueen johto - Vammaispalvelujen johtoryhmä - Lähiesimiehet - Tukipalvelut: taloushallinto, tietohallinto	- Sosiaali- ja terveyslautakunta - Kunnanvaltuusto - Kunnanhallitus - Valtio - EU
Tehtävät ja työnjako (= Millaisia tehtäviä ja työnjakoa on?)	- Asiakas tekee oman tukisuunnitelmansa: asiakkaalla vastuu suunnitelman työstämisestä - Asiakkaalla tarkoituksenmukainen vastuu suunnitelman toteuttamisesta: esim. neuvojen kysely, aktiivisuus, vaihtoehtojen kartoittaminen, valintojen tekeminen (vastuu voi olla myös pieniä tekoja) - Tehtävänjako asiakkaan vastuiden ja työntekijän vastuiden välillä	- Henkilökohtaisen budjetoinnin omatyöntekijä: koordinaatiovastuu omien päämiestensä suunnittelun etenemisestä ja toteutumisesta - Sosiaalityöntekijä, palveluohjaaja, lähityöntekijä, omatyöntekijä: päämiesten ohjaus, neuvonta, tiedottaminen, dokumentaatio - Sosiaalityöntekijä: yksilökeskeinen palvelutarpeen arviointi, päätöksenteko, palvelujen järjestäminen/ hankkiminen - Palveluohjaajat: yksilökeskeinen palvelutarpeen arviointi, palvelujen järjestäminen/ hankkiminen - Lähityöntekijä: vaihtoehtojen kartoittamiseen osallistuminen - Esimiehet: linjaukset, kokonaisjohtaminen, seuranta ja valvonta, palvelujen järjestäminen/ hankkiminen - HB-tiimi: päämiesten omien tukisuunnitelmien hyväksyminen	- Johto: mahdollistaja (esim. koulutusrahat), strategisten tavoitteiden määrittäminen (esim. valinnanvapauden lisääminen), toimintaan liittyvät linjaukset, talouteen liittyvät linjaukset - Johtoryhmä: päämiesten omien suunnitelmien hyväksyminen (jos ei HB-tiimi hyväksyjänä) - Lähiesimiehet: yksilökeskeisen työotteen toteutumisen tukeminen - Tukipalvelut: taloushallinto, tilastointi - Seuranta, arviointi ja raportointi	- Lautakunta: strategiset linjaukset esim. palvelujen järjestämistavoista, talouteen liittyvät linjaukset - Valtuusto: talousarvion vahvistaminen - Valtakunnalliset ohjeistukset/ ohjelmat, jotka linkittyvät henkilökohtaiseen budjetointiin - Lainsäädäntö toiminnan mahdollistajana

Taulukko 2. Yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinti henkilökohtaisten budjettien avulla: toimintamalli.

jatkuu

	Asiakasnäkökulma (= Asiakkaat, palvelujen käyttäjät, osallistujat, edellä mainittujen läheiset)	Ammattilaisnäkökulma (= Ammattilaiset, vapaaehtois-toimijat, vertaiset)	Organisatorinen näkökulma (= Toimintaan keskeisesti liittyvät organisaation toimijat, kuten lähijohto ja muut toimijat, jotka vastaavat toiminnan toteutuksesta ja tuesta)	Poliittis-hallinnollinen näkökulma (= Poliittisen päätöksenteon ja hallinnon tason toimijat, jotka keskeisesti liittyvät toiminnan toteutukseen)
Tiedot, taidot ja välineet (= Millaisia tietoja, taitoja tai välineitä tarvitaan?)	• Halu muutokseen • (Selkokielistä) tietoa henkilökohtaisesta budjetoinnista: mitä se on, mitä se tarkoittaa minun kannaltani • Välineistö oman tukisuunnitelman tekemiseen (ohjeet, apukysymykset) • Tietoa vaihtoehtoista valintojen ja päätösten tekemisen perustaksi • Lähipiirin/tukiryhmän tuki	• Yksilökeskeinen työote välineineen • Tieto henkilökohtaisesta budjetoinnista (prosessi, henkilökohtaisten budjettien määrittelyn perusta)	• Substanssiosaaminen = sosiaalialan osaaminen • Talousosaaminen • Lainsäädännön tuntemus • Tulokortti • Tiedonhankinta (esim. kansainväliset kokemukset, uuden tiedon analysointi ja johtopäätösten tekeminen) • Tieto yksilökeskeisestä työotteesta • Seuranta- ja arviointiosaaminen	• Substanssiosaaminen = sosiaalialan osaaminen • Talousosaaminen • Lainsäädännön tuntemus • Tarvittava tieto henkilökohtaisesta budjetoinnista päätöksenteon tueksi (esim. toiminnan kustannusneutraalius, asiakkaan valinnanvapaus)
Periaatteet ja säännöt (= Minkä/millaisten periaatteiden ja sääntöjen tulee toteutua?)	• Itsemääräämisoikeus • Oikeus tulla kuulluksi • Tarkoituksenmukaiset vastuut prosessissa • Sitoutuminen työskentelyyn	• Asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen • Asiakkaan kuuleminen • Tuetun päätöksenteon mahdollistaminen • Yksilökeskeisyys • Henkilökohtaisen budjetoinnin asiakkuuden kriteerien täyttyminen • Päämiesten omien tukisuunnitelmien arviointikriteerit suunnitelmien arvioinnin perustana	• Lainsäädäntö • Valtakunnalliset ohjeet • Organisaation omat toimintaperiaatteet ja ohjeet (ml. delegointiohje) • Taloudellisuus, kustannustehokkuus • Taloushallinnon periaatteet ja säännöt • Yksilökeskeisyys	• Oikeudenmukaisuus • Yksilöllisyys • Yhdenvertaisuus • Ihmisoikeudet • Tasa-arvo • Strategiset linjaukset palvelutuotannosta • Asiakaslähtöisyyden periaate

Taulukko 2. Yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinti henkilökohtaisten budjettien avulla: toimintamalli.

	Asiakasnäkökulma (= Asiakkaat, palvelujen käyttäjät, osallistujat, edellä mainittujen läheiset)	Ammattilaisnäkökulma (= Ammattilaiset, vapaaehtois-toimijat, vertaiset)	Organisatorinen näkökulma (= Toimintaan keskeisesti liittyvät organisaation toimijat, kuten lähijohto ja muut toimijat, jotka vastaavat toiminnan toteutuksesta ja tuesta)	Poliittis-hallinnollinen näkökulma (= Poliittisen päätöksenteon ja hallinnon tason toimijat, jotka keskeisesti liittyvät toiminnan toteutukseen)
Lait ja asetukset (= Olennaiset lait ja asetukset, jotka säätelevät toimintaa ja toteutusta)	- Sosiaalihuoltolaki - Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista - Vammaispalvelulaki - Erityishuoltolaki - Perustuslaki → Oikeudet tiettyihin palveluihin → Lakien henki	- Perustuslaki - Sosiaalihuoltolaki - Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista - Vammaispalvelulaki - Erityishuoltolaki → Oikeudet tiettyihin palveluihin → Lakien henki	- YK-sopimus - Perustuslaki - Kuntalaki - Terveystieteiden lae - Sosiaalihuoltolaki - Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista - Vammaispalvelulaki - Erityishuoltolaki	- Kuntalaki - Terveystieteiden lae - YK-sopimus - Perustuslaki - Sote-järjestämislaki - Sosiaalihuoltolaki - Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista - Vammaispalvelulaki - Erityishuoltolaki
Resurssit (= Resurssit, joita toteutus edellyttää)	- Päämiesten vertaistoiminta (ryhmätillaisuudet, vertaistutor) - Päämiehen tukiryhmä - Kommunikointikeinot (tulkkaus, kuvat yms.) → keinot omien näkemysten ja toiveiden ilmaisuun - Toimintaa tukevat materiaalit - Muutosten, epävarmuuden ja ehkä pettymystenkin sietäminen osana prosessia	- Halu työtteen ja työnkuvan muutokseen - HB-tiimi: yhteinen pohdinta, yhteiset linjaukset, ohjaus, neuvonta ja tuki työntekijöille - Työskentelyä tukevat materiaalit (esim. henkilökohtaisten budjettien määrittelyn perusta) - Riittävät henkilöstö- ja työaika-resurssit - Palveluvaihtoehtojen olemassaolo (omat palvelut, palveluntuottajat) - Omien palvelujen muokkautuvuus, omien palvelujen yhteistyö (esim. asumispalvelut + työ- ja päivätoiminta) - Uusien toimintatapojen pohtiminen "piilossa olevien" resurssien hyödyntämiseksi	- Uusien toimintatapojen pohtiminen "piilossa olevien resurssien" hyödyntämiseksi → tuottavuuden ja asiakastulosten lisääminen - Henkilöstöresurssit - Talousresurssit - Osaamisresurssit	- Strategiset linjaukset - Henkilöstöresurssit - Talousresurssit - Osaamisresurssit

5. Yhteenvetoa ja jatkonäkymiä

Marika Ahlström

5.1 Yhteenvetoa

Tiedän mitä tahdon! -projekti oli Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiön yhteinen kehittämishanke, jossa kokeiltiin yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöintiä henkilökohtaisten budjettien avulla. Hankkeen tavoitteena oli lisätä vammaisten ihmisten vaikuttamismahdollisuuksia ja valinnanvapautta käyttämiensä palvelujen suhteen. Hankkeen kokeilu- ja kehittämistoiminta toteutettiin yhdessä Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden Eksoten ja Vantaan kaupungin vammaispalvelujen sekä 30:n vammaispalveluja käyttävän henkilön kanssa.

Hankkeessa mukana olleet kuntatoimijat toteuttivat yksilökeskeiselle työotteelle perustuvaa ”henkilökohtaistettua” palvelusuunnittelua. Räätälöityjä, palvelujen käyttäjien toiveille, tarpeille ja tavoitteille perustuvia ratkaisuja toteutettiin kokeilun aikana päämiehille muodostettujen henkilökohtaisten budjettien avulla. Kokeilun päättyessä 12 päämiehelle oli muodostettu henkilökohtainen budjetti kunnalle kohdistuvan keskimääräisen vuorokausi- tai yksikköhinnan perusteella niistä palveluista, joita kokeiluun osallistuvat palvelujen käyttäjät käyttävät tai joita he olisivat avun ja tuen tarpeidensa perusteella oikeutettuja käyttämään.

Henkilökohtaisten budjettien käyttökohteet ja -tavat neuvoteltiin yhteistyössä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kesken. Henkilökohtaisilla budjeteilla hankittiin muun muassa yksilöllistä ohjausta normaalia päivätoimintaa toiminnallisemman ja fyysisemmän työtoiminnan toteuttamisen mahdollistamiseksi, mahdollistettiin muutto palvelutalosta tavalliseen vuokra-asuntoon henkilökohtaisen avun myötä, vaihdettiin kunnan tarjoama vammaispalvelulain mukainen päivätoiminta kuvataideterapiaan, vaihdettiin päivätoiminta maksulliseen koulutukseen sekä mahdollistettiin kääntöistuimen hankinta päämiehen läheisen autoon.

Henkilökohtaisten budjettien avulla toteutettavan palveluräätelöinnin lisäksi yksilöllisempiä ratkaisuja toteutettiin osalle päämiehistä vammaispalvelujen vakiintuneeseen palveluvalikkoon kuuluvia palveluja ja palvelujen käytänteitä muuttaen. Esimerkkejä tästä ovat työ- ja päivätoiminnan sisällölliset ja toiminnalliset muutokset valinnanmahdollisuuksien lisäämiseksi sekä henkilökohtaisen avun tuntien käyttöraamien joustavoittaminen.

Hankkeessa muodostetuissa henkilökohtaisissa budjeteissa oli käytännössä kyse kunnan vakiintuneeseen palveluvalikkoon kuuluvien palvelujen vaihtamisesta toisenlaisiksi, palvelunkäyttäjien toivomiksi palveluiksi tai toiminnaksi. Tämänhetkinen lainsäädäntömme ei mahdollista henkilökohtaisen budjetin luovuttamista asiakkaan omaan hallintaan. Siksi Vantaa ja Eksote toimivat henkilökohtaisilla budjeteilla hankittujen palvelujen järjestä-

jinä hankkien palvelun palveluntuottajalta tai korvaamalla normaalikäytännön mukaisesti henkilökohtaisen avun kustannukset henkilökohtaisen avun käyttäjälle.

Sekä Vantaan että Eksoten työntekijöiden kokemus on, että kokeilu vahvisti vammaistyon asiakaslähtöisyyttä ja yksilökeskeisyyttä. Palvelujen käyttäjien kuuleminen palvelujen suunnittelussa lisääntyi työntekijöiden mukaan merkittävästi. Työntekijät rohkaistuivat pohtimaan palvelujen toteuttamista totutuista käytänteistä poiketen, vakiintuneita palveluvalikoita joustavoittaen. Työntekijät saivat kokeilun myötä vankkaa kokemusta siitä, että palvelunkäyttäjillä – myös kehitysvammaisilla henkilöillä – on toiveita ja näkemyksiä palvelujensa suhteen, ja että näitä toivomuksia pystytään toteuttamaan.

Kokeiluun osallistuneet työntekijät tunnistivat myös, että henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneiden palvelunkäyttäjien toivomukset omien palvelujensa suhteen olisivat olleet toteutettavissa jo aiemminkin, ilman erillistä kehittämishanketta ja ilman henkilökohtaisen budjetoinnin nimikettä. Kokeiluun osallistuminen antoi niin vammais- palvelujen johdolle, esimiehille kuin työntekijöille uudenlaisen luvan ja rohkeuden toimia totutuista ja vakiintuneista palveluista ja käytänteistä poiketen. Kokeilu yhtäältä loi työntekijöille painetta asiakastyön työotteen ja käytänteiden ”ravisteluun”, ja toisaalta työntekijät saivat työhönsä aiempaa suurempaa toimintavapautta yksilöllisten palveluratkaisujen rakentamiseen yhdessä päämiesten kanssa.

Näyttää siis siltä, että henkilökohtainen budjetointi -toimintamalli on ollut katalyytti, joka on käynnistänyt ”toisin tekemisen”. Henkilökohtaisia budjetteja määrittelemällä on saatu näkyväksi se taloudellinen resurssi, joka on käytettävissä tietyn palvelunkäyttäjän vammais- palveluiden järjestämiseen. Tällöin erilaisia ratkaisuja on voitu miettiä läpinäkyvämmän suhteessa käytettävissä oleviin resursseihin: esimerkiksi yhden vaikeavammaisten päivätoimintapäivän hinnalla henkilö voi hankkia yhden tunnin kuvataideterapiaa tai aiemmin palveluntuottajalta hankitun asumispalvelun hinnalla henkilö voi hankkia X tuntia henkilökohtaista apua itsenäisen asumisen mahdollistamiseksi. Yksittäiseen palvelunkäyttäjään käytettävissä olevien taloudellisten resurssien näkyväksi tekeminen lienee yksi selitys sille, miksi yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinti sai vauhtia vasta projektiin osallistumisen myötä, vaikka mikään ei olisi sitä lainsäädännöllisesti tai toiminnallisesti aiemminkaan estänyt.

5.2 Jatkonäkymiä

Tiedän mitä tahdon! -projektin henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa saavutettiin erittäin rohkaisevia tuloksia ja vaikutuksia palvelujen käyttäjien toiveille, tarpeille ja tavoitteille perustuvasta vammais- palvelujen yksilöllisestä räätälöinnistä. Kokeilu auttoi myös tekemään näkyväksi henkilökohtaisen budjetoinnin toteutukseen ja onnistumiseen liittyviä keskeisiä kysymyksiä, jotka edellyttävät vielä jatkotyöstämistä, jotta palvelujen käyttäjien vaikutusmahdollisuudet ja määrittelyvalta voivat toteutua yhdenvertaisesti, turvallisesti ja säädellysti mahdollisimman monille ihmisille näiden tuen tarpeista riippumatta.

Palvelujärjestelmän tasolla keskeisin jatkotyöstämistä vaativa asia on henkilökohtaisen budjetoinnin lainsäädäntöperustan luominen. Tähän voi jo lähitulevaisuudessa antaa mahdollisuuden sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaki, joka on tätä kirjoitettaessa lausuntokierroksella. Järjestämislain valmisteluryhmän loppuraportti (Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain... 2013, 78) sisältää luonnoksen hallituksen esitykseksi. Sen 12 §:ssä ehdotetaan, miten järjestämisvastuussa oleva sosiaali- ja terveysalue ja perustason alue voivat toteuttaa vastuulleen kuuluvat tehtävät ja palvelut. Palvelut voidaan esityksen mukaan tuottaa itse tai yhteistyössä muiden sosiaali- ja terveysalueiden ja perustason alueiden kanssa, olemalla jäsenenä kuntayhtymässä tai hankkimalla palveluja muualta. Käytettävissä on myös palveluseteli.

Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain luonnoksen 12 §:n 6-kohdassa esitetään, että ”palveluja voidaan toteuttaa myös muilla tavoin, jos muualla on säädetty 1–5 kohdalla poikkeavista tavoista toteuttaa sosiaali- tai terveydenhuollon tehtäviä ja palveluja”. Kyseinen kohta sisältää siis sen mahdollisuuden, että muualla lainsäädännössä – kuten vaikkapa uudistettavassa sosiaalihuoltolaissa tai uudistettavassa vammaispalvelulaissa – voidaan säätää henkilökohtaisesta budjetoinnista palvelujen järjestämistapana.

Toinen keskeinen edellytys henkilökohtaisen budjetoinnin lainsäädäntöperustan luomiseksi on henkilökohtaisten budjettien veronalaisuuden tai verovapauden määrittely tuloverolaissa. Lisäksi lainsäädäntöperustassa on otettava kantaa siihen, rajataanko henkilökohtainen budjetointi palvelujen järjestämistapana vain jonkin tietyn kohderyhmän – kuten vammaispalveluja käyttävien ihmisten – saataville, vai onko se kaikkien sosiaalihuollon asiakkaiden mahdollisuus. Tällöin tulee tarkastella muun muassa yhdenvertaisuuden toteutumista palvelujen eri käyttäjäryhmien välillä. Henkilökohtaista budjetointia on jo kokeiltu, kokeillaan parhaillaan tai on suunniteltu kokeiltavan vammaispalveluissa, vanhuspalveluissa, omaishoidossa ja lastensuojelussa.

Perustan luomisen kannalta olennainen kysymys on myös se, halutaanko henkilökohtaisia budjetteja koostaa yksi- vai monikanavaisesti, pelkästään kuntien järjestämisvastuulle kuuluvien sosiaali- ja terveyspalvelujen parissa vai myös esimerkiksi Kelan hoitaman sosiaaliturvan parissa. Linjauksia ja määrittelyä tarvitaan siis siitä, millä toimijoilla voi olla toimivaltaa henkilökohtaisten budjettien myöntämisessä ja mikä tällöin on eri rahoitus- ja palvelukokonaisuuksien suhde toisiinsa: yksi budjetti vai monta erillistä budjettia (ks. Mätäsaho 2011).

Henkilökohtaisen budjetoinnin jatkokehittämisen tärkeimpänä fokuksena palvelujen käyttäjien näkökulmasta näyttäytyy tuen järjestäminen valinnanvapauden harjoittamiseen niille henkilöille, jotka tarvitsevat tukea valintojen ja päätösten tekemiseen, vaihtoehtojen kartoittamiseen ja omien näkemysten ilmaisuun. Kaikilla näissä asioissa tukea tarvitsevilla ihmisillä ei ole läheisiä tai muita sopivia henkilöitä, jotka voisivat sitoutua tehtävään, tai voimavaroja itse koota ympärilleen tarvittavaa ryhmää. Siksi on luotava tuetun päätöksenteon periaatteille rakentuva järjestelmä, joka varmistaa avun saannin omien näkemysten muodostamiseen ja niiden ilmaisemiseen, ja jolla varmistetaan, että henkilökohtaisen budjetin käyttäjä saa apua palvelujensa suunnitteluun, päätöksente-

koon, tuen ja palveluiden hankkimiseen sekä palveluiden kattavuuden ja laadun varmistamiseen (ks. Sivula 2010).

Palvelujen käyttäjien näkökulmasta jatkotyöstämistä edellyttävät myös oikeussuojaky-symykset: miten varmistetaan riittävät ja toimivat oikeussuojakeinot henkilökohtaisen budjetoinnin edustamassa valinnanvapauden harjoittamisessa (ks. myös Sosiaalihuollon lainsäädännön... 2012, 198)? Voiko valinnanvapaudesta ja valinnoista valittaa ja miten? Myös vammaispalveluihin keskeisesti liittyvät subjektiiviset oikeudet suhteessa henkilökohtaisen budjetoinnin kaltaiseen valinnanvapauden harjoittamiseen on kysymys, joka edellyttää juridista analysointia. Voiko henkilö esimerkiksi luopua subjektiivisista oikeuksistaan valinnanvapauden harjoittamisen nimissä? Sisältääkö valinnanvapauden harjoittaminen riskin subjektiivisten oikeuksien rapautumisesta? Edelleen palvelujen käyttäjien näkökulmasta keskeistä on määritellä maksuttomiksi säädettyjen palvelujen ja asiakkaiden (tuloperusteisten) omavastuu- ja asiakasmaksuosuuksien suhde (ks. Mätäsaho 2011), jotta henkilökohtainen budjetointi ei johda maksuttomien palvelujen muuttumiseen osittain maksullisiksi.

Kansainväliset kokemukset esimerkiksi Englannista ja Skotlannista osoittavat, että henkilökohtaisten budjettien käyttö ja hallinnointi on mahdollista toteuttaa usealla eri tavalla, kullekin budjetin käyttäjälle parhaiten soveltuen. Budjetin käyttäjä voi näissä maissa halutessaan huolehtia budjetin käytöstä ja hallinnoinnista itse tai hän voi nimetä haluamansa henkilön tai muun toimijan, kuten palveluntuottajan, huolehtimaan budjetin käytöstä ja tuen ja palvelujen hankkimisesta. Lisäksi henkilökohtaisia budjetteja voidaan hallinnoida budjetin käyttäjän kotikunnan toimesta siten, että kunta hankkii budjetin käyttäjän toivomat palvelut. Myös näiden tapojen yhdistelmät ovat Englannissa ja Skotlannissa mahdollisia. Henkilökohtaisen budjetoinnin kotimaisissa jatkokehittelyissä onkin syytä selvittää ja kokeilla monipuolisesti eri hallinnointitapoja ja niiden yhdistelmiä, jotta henkilökohtaisten budjettien käyttö ei rajaudu vain niiden ihmisten ulottuville, jotka pystyvät itsenäisesti hankkimaan palvelunsa¹⁰.

Tiedän mitä tahdon! -projektin henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa henkilökohtaiset budjetit määriteltiin palvelujen keskimääräisten vuorokausi- tai yksikköhintojen perusteella. Näin muodostettavat henkilökohtaiset budjetit eivät perustu palvelujen käyttäjien yksilöllisille avun ja tuen tarpeille. Siksi tarvitaan palvelujen kustannuslaskennan sosiaalitaloustieteellistä jatkokehittelyä, jotta henkilökohtaiset budjetit mahdollistavat aidosti yksilöllisiin avun ja tuen tarpeisiin perustuvan resursoinnin.

Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ja henkilökohtaisen budjetoinnin edustama, palvelujen käyttäjien osallisuutta, valintoja ja päätöksiä korostava työote haastaa monella tavalla sosiaali- ja vammaistyön ammatillisuutta ja työkäytäntöjä niin palvelujen suunnittelussa kuin toteuttamisessa. Sosiaalityön ja palveluohjauksen kehittymisen kannalta on siksi olennaista pohtia, miten ja kenen toimesta nykyisiä ja tulevia työntekijöitä, johtoa ja organisaatioita tuetaan ja kannustetaan uudenlaisen työotteen omaksumisessa ja toteuttamisessa.

¹⁰ Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra on omassa henkilökohtaisen budjetoinnin mallinnuksessaan (Patronen ym. 2012, 47) määritellyt henkilökohtaisen budjetoinnin sopivan vain ihmisille, jotka onnistuvat itsenäisesti hankkimaan hyvinvointinsa kannalta keskeisiä palveluita.

Tiedän mitä tahdon! -projektin henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa todettiin, että yksilöllisten palvelujen löytyminen palveluntuottajien tarjonnasta ei ole itsestäänselvyys. Jotta henkilökohtaisen budjetoinnin tavoite monipuolisista, joustavista, räätälöitävistä palveluista täyttyisi ja tällaisten palvelujen saatavuus toteutuisi, kehitystyötä tulee kysynnän eli henkilökohtaisten budjettien muodostamisen lisäksi suunnata myös tarjontaan eli palvelujen tuottamiseen. Myös henkilökohtaisilla budjeteilla hankittavien palvelujen laadun seurannan ja arvioinnin kysymykset ovat keskeisiä.

Valmisteilla oleva sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaki siis sisältää tämänhetkisesä muodossaan mahdollisuuden siihen, että henkilökohtainen budjetointi määritetään tulevaisuudessa yhdeksi palvelujen järjestämistavaksi. Henkilökohtaiseen budjetointiin liittyy kuitenkin useita jatkotyöstämistä vaativia näkökulmia. Tiedän mitä tahdon! -projektin kaltaisilla pienehköillä kehittämishankkeilla pystytään niin sanotusti kylvämään siemeniä sosiaalipalvelujen käytännön asiakastyön tasolle. Edellä kuvatut näkökulmat ovat kuitenkin sen tasoisia ja laajuisia, että niiden edistäminen ja ratkaiseminen edellyttää yksittäisiä kehittämishankkeita leveämpiä hartioita.

Jotta henkilökohtaisen budjetoinnin virallistavalla lainsäädäntötyöllä olisi riittävän vankka perusta, ja jotta lopputuloksesta tulisi palvelujen käyttäjien kannalta mahdollisimman toimiva, kattava ja turvallinen, henkilökohtaisen budjetoinnin jatkotyöstämistä tulisi toteuttaa valtakunnallisesti kokeilulain nojalla. Määräaikaisen kokeilulain tarkoituksena tulisi olla järjestämistavan edellyttämien sääntelyjärjestelmien analysointi ja syventävien kokemusten kerääminen. Kokeilulain tavoitteita voisivat olla muun muassa:

- lisätiedon ja -kokemusten hankkiminen erityyppisten pilottihankkeiden kautta, joiden toteuttamisessa muun muassa eri asiakasryhmiä edustavilla järjestöillä tulisi olla keskeinen rooli
- juridisen ja kustannusvaikuttavuusanalyysin tekeminen Tiedän mitä tahdon! -projektissa ja muissa henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeissa saaduista kokemuksista
- asiaan kytkeytyvien hallinnonalojen – erityisesti sosiaali- ja terveysministeriön, Kuntaliiton, verohallinnon ja Kelan – sitouttaminen yhteiseen valmistelutyöhön
- kunnille ja muille toimijoille tarkoitetun soveltamisoppaan laatiminen.

Ehdotus määräaikaisesta kokeilulaista on yhdensuuntainen sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportin (2012, 198) sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain valmistelutyöryhmän väliraportin (2013, 49) kirjausten kanssa.

Henkilökohtaisen budjetoinnin idut ovat nousemassa taimiksi – nyt on aika turvata niiden kasvaminen!



Kuva: Timo Rajakallio

Lähteet

- Alakeson, Vidhya. (2010) International Developments in Self-Directed Care. Issues in International Health Policy. The Commonwealth Fund 1370 (2010): 78.
<http://www.commonwealthfund.org/~media/Files/Publications/Issue%20Brief/2010/Feb/1370_Alakeson_intl_devel_selfdirected_care_ib_v2.pdf> Viitattu 23.1.2014.
- Apunen, Matti (2013) Täyttä vapautta annetuissa rajoissa. Kolumni. Helsingin Sanomat 26.11.2013.
<<http://www.hs.fi/kotimaa/T%C3%A4ytt%C3%A4vapautta+annetuissa+rajoissa/a1385363627698?ref=hs-hitaat-e-7>> Viitattu 27.11.2013.
- Autio, Jenni & Lautamo, Kim (2013) Matkalla kohti unelmia: Tahtomatto yksilökeskeisen elämänsuunnitelun työkaluna. Opinnäytetyö, sosionomi AMK. Laurea-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma.
<<http://www.theseus.fi/handle/10024/64791>> Viitattu 15.1.2014.
- Community Care Statistics, Social Services Activity – England, 2011-12, Final release. Health and Social Care Information Centre Part of the Government Statistical Service.
<<http://www.hscic.gov.uk/catalogue/PUB10291/comm-care-stat-eng-2011-12-soci-serv-act-rep.pdf>> Viitattu 29.1.2014.
- Duffy, Simon & Water, John (2008) A 10 Step Plan for Reforming Social Care Funding. In Control.
<<http://www.in-control.org.uk/media/54582/ras5%20-%20step%20plan%20%20.pdf>> Viitattu 20.1.2014.
- Duffy, Simon & Ethrington, Keith (2012) A Fair Budget: A Discussion Paper Exploring the Role of the RAS in the Development of Self-Directed Support. The Centre for Welfare Reform.
<<http://www.centreforwelfarereform.org/uploads/attachment/343/a-fair-budget.pdf>> Viitattu 20.1.2014.
- Eriksson, Susan (2013) Laitoskulttuurista itsemääräämiseen: Tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa. Kehitysvammaliitto, Tutkimus- ja kehittämiskeskus Tutke, Helsinki
<[http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laitoskulttuurista itsemaaraamiseen.pdf](http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laitoskulttuurista_itsemaaraamiseen.pdf)> Viitattu 10.12.2013.
- Eronen, Minna (2013a) Henkilökohtainen budjetointi kehitysvammaisten henkilöiden työ- ja päivätoiminnoissa. Opinnäytetyö, sosionomi (ylempi AMK). Metropolia Ammattikorkeakoulu, Sosiaaliala.
<<http://www.theseus.fi/handle/10024/62097>> Viitattu 15.1.2014.
- Eronen, Minna (2013b) Henkilökohtaista budjetointia toteuttamassa. Esitys Tiedän mitä tahdon! -projektin päätösseminaarissa 10.12.2013.
<http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/tiedan_mita_tahdon_paatosseminaari_10-12-2013.pdf> Viitattu 30.1.2014.
- Grootegoed, Ellen, Knijn, Trudie & Da Roit, Barbara (2010) Relatives as paid care-givers: How family carers experience payments for care. Aging & Society 30, 467–489.
- Hatton, Chris & Waters, John (2013) The Second Poet Survey of Personal Budget Holders and Carers 2013. Lancaster University, In Control & Think Local Act Personal.
<<http://www.thinklocalactpersonal.org.uk/library/POETNationalReportFINAL.pdf>> Viitattu 29.1.2014.
- Juntunen, Eeva (toim.) (2010) Hollannin malli: Henkilökohtainen budjetti sosiaali- ja terveyspalveluissa. Suomenkielinen tiivistelmä KPMG:n laatimasta raportista "Description of the Dutch Personal Budget System" -raportti. Sitran selvityksiä 37. Helsinki.
- Kairi, Tea, Nummelin, Tuija & Teittinen, Antti (2010) Työtoiminnan käytäntö ja kokemus: Kriittisiä arvioita kehitysvammaisille ja mielenterveyskuntoutujille järjestettävästä työtoiminnasta. Kehitysvammaliiton selvityksiä 6. Helsinki.
<[http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton selvityksia_6.pdf](http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/kehitysvammaliiton_selvityksia_6.pdf)> Viitattu 23.1.2014.
- Kremer, Monique (2006) Consumers in Charge of Care: The Dutch Personal Budget and Its Impact on the Market, Professionals and the Family. European Societies 8:3, 385–401.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä. 569/2009.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta. 733/1992.
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. 380/1987.

- Lehto, Tiina (2010) Henkilökohtainen budjetointi – esimerkkejä ja kokemuksia maailmalta. <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/henkilokohtainen_budjetointi_esimerkkeja.pdf> Viitattu 15.1.2014.
- Lehto-Lundén, Tiina (2012) Yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten henkilöiden kokemana. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37437>> Viitattu 15.1.2014.
- Linnosmaa, Ismo (2011.) Palvelusetelien käyttö yleistyy Suomen kunnissa. OPTIMI – Terveys- ja sosiaalitalouden uutiskirje 4/2011. <http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/organisaatio/rakenne/yksikot/terveys_ja_sosiaalitalous/optimi/2011/palveluseteli>. Viitattu 27.11.2013.
- Mansell, Jim & Beadle-Brown, Julie (2005) Person Centred Planning and Person Centred Action: A Critical Perspective. Teoksessa Cambridge, Paul & Carnaby, Steven (2005) (eds.) Person Centred Planning and Care Management with People with Learning Disabilities (s. 19–33). Jessica Kingsley Publishers, London.
- Minun suunnitelmani -työkirja. (2011) Kehitysvammaisten Palvelusäätiö ja Kehitysvammaliitto. <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/kvps_minun_suunnitelmani_web.pdf> Viitattu 17.1.2014.
- Mätäsaho, Johanna (2011) Henkilökohtainen budjetti vammaispalveluissa?: Näkökulmia ja huomioita. Espoon kaupunki. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Nurmi-Koikkalainen, Päivi (2013) Laitoksesta lähiyhteisöön: Kuntakyselyn tuloksia vammaisten kuntalaisten palveluista. Työpaperi 26/2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Näin minä pärjään! : Oma arvioni avun ja tuen tarpeistani (2013) Kehitysvammaisten Palvelusäätiö ja Kehitysvammaliitto. <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/nain_mina_parjaan_2.pdf> Viitattu 17.1.2014.
- Paanetoja, Jaana (2013) Työsuhteista työtä vai työtoimintaa?: Tutkimus vajaakuntoisen tekemän työn oikeudellisesta luonteesta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja 316. Helsinki.
- Patronen, Mari, Melin, Tuomo, Tuominen-Thuesen, Minna, Juntunen, Eeva, Laaksonen, Sirpa & Karikko, Wilhelmiina (2012) Henkilökohtainen budjetti: Asiakaslähtöinen toimintamalli omaishoidossa. Sitran julkaisusarja 298. KL-kustannus Oy ja Sitra, Helsinki. <<http://www.sitra.fi/julkaisut/sitra298.pdf>> Viitattu 23.1.2014.
- Pohjola, Pasi & Koivisto, Juha (2013) Innokylän systeeminen innovaatiomalli. <<https://www.innokyla.fi/documents/10162/fe79043-c0bd-42bb-9f37-2109e1665f9a>> Viitattu 23.1.2014.
- Programme letter concerning long-term care, 2011. Letter by State Secretary Veldhuijzen van Zanten-Hyllner (Health, welfare and sport) to the parliament about long-term care. Government of the Netherlands. <www.government.nl/documents-and-publications/parliamentary-documents/2011/06/01/programme-letter-concerning-long-term-care.html> Viitattu 6.2.2014.
- Rabiee, Parvaneh & Moran, Nicola & Glendinning, Caroline. (2009) Individual budgets: Lessons from early users' experiences. British Journal of Social Work 39, 918–935.
- Ristimäki, Elina (2013) Oman elämänsä päämies: Tutkimus Tiedän mitä tahdon! -projektin vaikutuksesta siihen osallistuneiden henkilöiden itsemääräämisoikeuteen ja elämänlaatuun. Opinnäytetyö, Sosiaalialan koulutusohjelma. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. <<http://www.theseus.fi/handle/10024/56293>> Viitattu 15.1.2014.
- Roulstone, Alan & Prideaux, Simon (2012) Understanding Disability Policy. Policy Press, Bristol.
- Sanderson, Helen, Haworth, Kim, Bush, Tracey & Harrison, Ben (2012) Progress for Providers: Checking Your Progress in Delivering Personalised Services. HSA Press, Stockport. <<http://progressforproviders.files.wordpress.com/2013/01/combinedpforp3.pdf>> Viitattu 22.1.2014.
- Seppälä, Heikki (2010) Salon kaupungin kehitysvammaisten palvelut: Yhteenveto palveluiden käyttäjien toimintakyvyn arvioinneista 2010. Kehitysvammaliitto, Helsinki. Julkaisematon raportti.
- Sivula, Sirkka (2010) Tuettu päätöksenteko ratkaisuna oikeusturvan ongelmiin. Teoksessa Pajukoski, Marja (toim.) (2010) Pääseekö asiakas oikeuksiinsa?: Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät -työryhmä, Raportti III. Raportteja 19/2010 (s. 109–119). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <http://www.sosiaaliporssi.fi/File/5e85c070-ad4c-47f2-908b-88f6a074bb2f/paaseeko_asiakas_oikeuksiinsa.pdf> Viitattu 22.1.2014.

Slasberg, Colin, Peter Beresford, Peter & Schofield, Peter (2012) How self directed support is failing to deliver personal budgets and personalization. Research, Policy and Planning 29(3), 161–177.
<<http://ssrq.org.uk/wp-content/uploads/2012/01/Slasberg-et-al.pdf>> Viitattu 24.1.2014.

Social Care (Self-directed Support) (Scotland) Act 2013.
<http://www.legislation.gov.uk/asp/2013/1/pdfs/asp_20130001_en.pdf> Viitattu 29.1.2014.

Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen: Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti (2012) Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21. Helsinki.
<http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-22206.pdf> Viitattu 24.1.2014.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain valmisteluryhmän loppuraportti (2013) Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:45. Helsinki.
<http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9642429&name=DLFE-28190.pdf> Viitattu 24.1.2014.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain valmistelutyöryhmän väliraportti (2013) Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:15. Helsinki.
<http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26855.pdf> Viitattu 24.1.2014.

Stenvall, Jari & Virtanen, Petri (2012). Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistaminen: Kehittämisen mallit, toimintatavat ja periaatteet. Tietosanoma Oy, Helsinki.

Terveydenhuoltolaki. 1326/2010.

The State of Personalisation 2013. Community Care.
<<http://www.communitycare.co.uk/state-of-personalisation-2013/>> Viitattu 29.1.2014.

Tuloverolaki. 1535/1992.

Tyson, Andrew, Brewis, Rita, Crosby, Nic, Hatton, Chris, Stansfield, Julie, Tomlinson, Caroline, Waters, John & Wood, Alicia (2010) A report on In Control's Third Phase: Evaluation and learning 2008-2009. In Control Publications, London.
<<http://www.in-control.org.uk/media/55999/in%20control%20third%20phase%20report%20.pdf>> Viitattu 14.1.2014.

Vahva pohja osallisuudelle Ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4. Helsinki.

Vammaispalvelujen käsikirja. Palvelusuunnitelma.
<<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/palveluprosessi/palvelusuunnitelma/>>. Viitattu 25.11.2013.

van Ginneken, Ewout, Groenewegen, Peter P. & McKee, Martin (2012) Personal healthcare budgets: What can England learn from the Netherlands? British Medical Journal, 344(e1383).
<<http://nvl002.nivel.nl/postprint/PPpp4488.pdf>> Viitattu 29.1.2014.

Williams, Robbi. (2007) Individualised Funding: A summary Review of Its Nature and Impact, and Key Elements for Success. Julia Farr Association.
<<http://bit.ly/1dTIkul>> Viitattu 23.1.2014.

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

	Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
1	Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	• Autismin kirjo • Kommunikointi olemuskielillä, kuvilla ja tuetusti kirjoittaen	• Asumispalvelu • Työ- ja päivätoiminta • Kuljetuspalvelu • Henkilökohtainen apu	• Enemmän fyysistä työtä • Liikunnalliset harrastukset • Kirjan kirjoittaminen • Konserteissa käyminen • Muutto uuteen kotiin	• 1 työ- ja päivätoimintapäivä vaihdettiin avustajan tukemaan, maatilalla toteutettavaan työtoimintaan. Päivän aikana myös liikuntaa. • Myöhemmin vaihdettiin myös toinen työ- ja päivätoimintapäivä avustajan tukemaan työtoimintaan, jota toteutetaan kyläkaupan avustavina tehtävinä.	Henkilökohtainen budjetti ostopalveluna toteutetun työ- ja päivätoiminnan kustannusten mukaisesti työssä avustamiseen
2	Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Työ- ja päivätoiminta • Kuljetuspalvelu	• Liikuntaharrastuksia ja ”menemistä” henkilökohtaisen avustajan/tukihenkilön kanssa • Oman ikäinen tukihenkilö/avustaja • Yhtenä arkipäivänä omaa toimintaa avustajan/tukihenkilön kanssa toimintakeskuksessa työskentelyn sijaan	• 1 työ- ja päivätoimintapäivä vaihdettiin tukihenkilön/ avustajan tukemiin harrastuksiin ja ”menoihin” lähiyhteisössä	Henkilökohtainen budjetti työ- ja päivätoiminnan kustannusten mukaisesti omaehtoisessa toiminnassa avustamiseen
3	Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Työ- ja päivätoiminta	• Hygieniapassin suorittaminen • Opiskelemaan hakeminen • Opiskelun rahoitus työ- ja päivätoiminnan sijaan	Päämies on aloittanut opiskelut.	Henkilökohtainen budjetti työ- ja päivätoiminnan kustannusten mukaisesti maksullisen opiskelun mahdollistamiseen

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
4 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Liikuntavamma	- Asumispalvelu - Kuljetuspalvelu	- Muutto omaan kotiin - Akupunktiohoito - Käytäntöistuin lähiomaisen autoon päämiehen omatoimijemman liikkumisen mahdollistamiseksi	Käytäntöistuin lähiomaisen autoon päämiehen omatoimijemman liikkumisen mahdollistamiseksi	- Henkilökohtainen budjetti kuljetuspalvelumatkoista: lähiomaisen autoon asennettiin käytäntöistuin, jota vastaan päämies luopui vuoden ajaksi 5 matkasta/kk. - Päämiehellä edelleen 13 kuljetuspalvelumatkaa/kk.
5 Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	Työtoiminta	- Töihin tavalliselle työpaikalle - Säästämisen opettelu - Liikunnan harrastaminen - Ikääntyvien vanhempien luota irtautuminen	- Kahtena arkipäivänä viikossa toimintakeskuksen sijaan avustajan tukemana palvelukodin ”yleismies Jantusena” - Tavoitteena oppia työtehtävät niin, että avustajaa ei jatkossa tarvita.	Henkilökohtainen budjetti työ- ja päivätoiminnan kustannusten mukaisesti työssä avustamiseen
6 Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	- Työtoiminta - Avohuollon ohjaus	Työt vanhusten parissa	- Avotyötoimintaa vanhusten palvelukodissa (2 pv/viikko) avustajan tukemana ja ratsastusharrastus (1 pv/viikko) tukihenkilön kanssa - Tavoitteena oppia työtehtävät niin, että avustajaa ei jatkossa tarvita - Taksikyydit harrastukseen henkilökohtaisen budjetin avulla	Henkilökohtainen budjetti työ- ja päivätoiminnan kustannusten mukaisesti työssä ja harrastuksessa avustamiseen

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

	Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
7	Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Liikuntavamma	- Asumispalvelu - Henkilökohtainen apu - Kuljetuspalvelu	Muutto palvelutalosta tavalliseen vuokra-asuntoon itsenäisemmän elämän mahdollistamiseksi	- Muutti palvelutalosta tavalliseen vuokra-asuntoon, jonne saa tarvitsemansa avun ja tuen henkilökohtaisen avun muodossa. - Asunnonmuutostöitä - Lisäksi henkilökohtaisen avun tunnit 3 kk:n jaksoiksi 1 kk:n sijaan	Henkilökohtainen budjetti palveluasumisen kustannusten mukaisesti henkilökohtaiseen apuun
8	Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	- Työtoiminta - Avohuollon ohjaus	- Vapaa-ajan elävöittäminen - Kissan hankinta - Puutarhatyö	Työtoiminnan sijaan 1 pvä/vko vapaa-ajan avustajan tukemana, 4 pvä/vko työtoiminnassa	Henkilökohtainen budjetti työtoiminnan kustannusten mukaisesti vapaa-ajan avustamiseen
9	Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Etenevä neurologinen sairaus	- Vammaispalvelulain mukainen vaikeavammaisten päivätoiminta - Henkilökohtainen apu	Päämiehen tilanteeseen ja toimintakykyyn paremmin sopivaa päiväaikaista toimintaa	Päivätoiminnan sijaan kuvataideterapiaa (1 päivätoimintapäivä = 1 tunti kuvataideterapiaa)	Henkilökohtainen budjetti vaikeavammaisten päivätoiminnan kustannusten mukaisesti kuvataideterapiaan
10	Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Kehitysvamma - Liikuntavamma	Työtoiminta	- Töihin tavalliselle työpaikalle - Vapaa-ajan harrastusten monipuolistaminen	- Avotyötoiminta vanhusten palvelutalossa (ei avustajaa) - Vapaa-ajan avustajan kanssa toimiminen 1 pvä/vko	Henkilökohtainen budjetti työtoiminnan kustannusten mukaisesti vapaa-ajan avustamiseen
11	Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Kehitysvamma - Autismin kirjo - Mielenterveysongelma	- Asumispalvelu - Päivätoiminta - Kuljetuspalvelu	- Eri töiden kokeilemisestä - Yksilöllistä toimintaa - Muutto toiseen asumispalveluyksikköön	Päivätoiminnan sijaan eri töihin tutustumista ja yksilöllistä toimintaa henkilökohtaisen avun tuella	Henkilökohtainen budjetti päivätoiminnan kustannusten mukaisesti työssä ja omaehtoisessa toiminnassa avustamiseen

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
12 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	- Asumispalvelu - Päivätoiminta - Kuljetuspalvelu	Jotain muuta kuin päivätoimintaa	3 päivänä viikossa päivätoiminnan sijaan toimintaa henkilökohtaisen avustajan kanssa (4 h/pvä)	Henkilökohtainen budjetti päivätoiminnan kustannusten mukaisesti omaehtoisessa toiminnassa avustamiseen
13 Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	- Asumispalvelu - Työ- ja päivätoiminta - Henkilökohtainen apu - Kuljetuspalvelu	- Avotyötoiminnan jatkuminen - Urheiluharrastukset, esim. sählyn ja koripallon katsominen - Hygieniapassin suorittaminen - Työmatkojen kulkeminen bussilla - Karaokedisco - Harrastuskaveri	- Päämies vaihtoi avotyötoimintapaikkaa ja suoritti hygieniapassin Vantaan kaupungin työvalmennuspalvelun tukemana. - Päämies opetteli harrastusmatkojen kulkemista läheistensä tukemana.	Ei henkilökohtaista budjettia
14 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Kehitysvamma - Liikuntavamma	- Työ- ja päivätoiminta - Henkilökohtainen apu - Kuljetuspalvelu	- Kaupungilla käyntiä - Tietokoneella tekemistä - Mopolla ajamista - Uinti - Kylpylä - Tulevaisuudessa omaan asuntoon?	Henkilökohtaisen avun tuntimäärä kasvoi. Tällä pyritään lisäämään päämiehen mahdollisuuksia monipuoliseen vapaa-ajantoimintaan.	Ei henkilökohtaista budjettia.
15 Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	- Työ- ja päivätoiminta - Kuljetuspalvelu	- Harrastus (musiikki, liikunta) - Työ, jota voisi kokeilla - Kirjastokortti - Joukkoliikennematkakortti - Harrastuskaveri - Opiskelu	- Päämiehen lähipiiri tuki päämiestä toteuttamaan toiveitaan (esim. kirjasto- ja joukkoliikennematkakortti). - Päämies päätti hakeutua opiskelemaan.	Ei henkilökohtaista budjettia.

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

	Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
16	Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	Työ- ja päivätoiminta	- Englannin oppiminen - Atk-taitojen kasvattaminen - Rahankäytön opettelu - Museo-, teatterikäynnit - Omilleen muutto pitkällä tähtäimellä	Päämiehen toivetta uusien taitojen opettelusta pyritään mahdollistamaan osana työ- ja päivätoimintaa.	Ei henkilökohtaista budjettia
17	Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Kehitysvamma - Liikuntavamma	- Työ- ja päivätoiminta - Kuljetuspalvelu (Kelan puhetulkki)	- Eri toimintoihin tutustuminen - Kulttuuriharrastukset - Kotiaavun järjestelyt	- Liikkuminen eri työ- ja päivätoimintaryhmissä eri toimintoihin osallistumisen mahdollistamiseksi - Tavallisella työpaikalla toteutettavaan ”työparitioon” osallistuminen työtoiminnassa	Ei henkilökohtaista budjettia
18	Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Näkövamma - Liikuntavamma	- Henkilökohtainen apu - Kuljetuspalvelu - Vammaispalvelulain mukainen vaikeavammaisten päivätoiminta	Päivätoiminnan vaihtaminen henkilökohtaisen avun lisätunneiksi	- Henkilökohtaisen avun tunnit 3 kk:n jaksoiksi 1 kk:n sijaan - Ei enää tarvetta päivätoiminnalle: henkilö jatkoi opintojaan päätoimisesti.	Ei henkilökohtaista budjettia
19	Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	- Näkövamma - Kuulovamma	- Henkilökohtainen apu - Kuljetuspalvelu	Henkilökohtaisen avun tunnit vuodeksi kerrallaan	Henkilökohtaisen avun tunnit 12kk:n jaksoiksi 1 kk:n sijaan	Ei henkilökohtaista budjettia
20	Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	Työtoiminta	- Keittiötyö tai siivoustyö - Ratsastusharrastus - Välien parantaminen äidin kanssa	- Aloitti keittiö- tai siivoustöihin orientoitumisen toimintakeskuksen vastuutehtävillä - Avotyötoimintapaikka etsinnässä	Ei henkilökohtaista budjettia

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
21 Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Asumispalvelu • Työtoiminta	• Työ kiinteistöhuollossa • Asuminen omassa asunnossa	Avotyötoiminta asumispalveluyksikön talonmiehenä	Ei henkilökohtaista budjettia
22 Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Asumispalvelu • Työ- ja päivätoiminta • Kuljetuspalvelu	• Uinti • Nyrkkeilymatsin katsominen • Pyöräily • Puutyöt	Työ- ja päivätoiminnassa on etsitty ja toteutettu päämiehen toiveiden mukaisia toimintoja.	Ei henkilökohtaista budjettia
23 Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Asumispalvelu • Työ- ja päivätoiminta • Kuljetuspalvelu	• Työ päiväkodissa tai kirjastossa • Vapaa-ajantoiminnot	Työ- ja päivätoiminnassa on etsitty ja toteutettu päämiehen toiveiden mukaisia toimintoja.	Ei henkilökohtaista budjettia
24 Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	• Kehitysvamma • Puhevamma	• Työ- ja päivätoiminta (oma avustaja) • Kuljetuspalvelu	• Maailman tarjoamiin mahdollisuuksiin tutustuminen avustajan tukemana, esim. ratsastus, iPad-käytön opettelu	Työ- ja päivätoiminnassa on etsitty ja toteutettu päämiehen toiveiden mukaisia toimintoja.	Ei henkilökohtaista budjettia
25 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Liikuntavamma	• Asumispalvelu • Kuljetuspalvelu	• Vapaaehtoistyöt jääkiekkjoukkueessa • Työllistyminen esim. IT-alalle	Päämiehen oma suunnitelma ei valmistunut kokeilun aikana.	Ei henkilökohtaista budjettia

Liite 1. Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun osallistuneet päämiehet, heidän ilmaisemansa toiveet ja toiveiden toteutuminen henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa.

jatkuu

Päämies	Vammaispalvelujen tarpeen pääasiallinen syy	Päämiehen palvelut hänen lähtiessään mukaan kokeiluun	Päämiehen muutostoiveet kokeilun käynnistyessä	Kokeilun myötä tapahtunut muutos (tilanne 12/2013)	Muutos henkilökohtaisella budjetilla vai ilman henkilökohtaista budjettia?
26 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	• Liikuntavamma • Puhevamma	• Asumispalvelu • Kuljetuspalvelu	• Runoharrastuksen vahvistaminen	Päämiehen oma suunnitelma ei valmistunut kokeilun aikana.	Ei henkilökohtaista budjettia
27 Nainen • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Liikuntavamma	• Henkilökohtainen apu • Kuljetuspalvelu	• Auton muutostyöt • Kuljetukset mökille Sotkamoon	Päämiehen oma suunnitelma ei valmistunut kokeilun aikana.	Ei henkilökohtaista budjettia
28 Mies • Ikäryhmä 30–65 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Liikuntavamma	• Asumispalvelu • Henkilökohtainen apu • Kuljetuspalvelu	• Sukulainen avuksi kuljetuksiin taksin vaihtoehtona • Psykologille päivätoimintarahalla	Päämiehen oma suunnitelma ei valmistunut kokeilun aikana.	Ei henkilökohtaista budjettia
29 Nainen • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	• Kehitysvamma • Puhevamma	• Työ- ja päivätoiminta	Pitkän aikavälin tavoite: muutto omaan kotiin	• Keskeytti kokeiluun osallistumisen. • Työ- ja päivätoiminnassa on silti etsitty ja toteutettu päämiehen toiveiden mukaisia toimintoja.	Keskeytti
30 Mies • Ikäryhmä 18–29 vuotta • Työkyvyttömyyseläkkeellä	Kehitysvamma	• Työ- ja päivätoiminta	Ei tietoa, mitä toiveita päämiehellä oli kokeilun osalta	• Keskeytti kokeiluun osallistumisen. • Työ- ja päivätoiminnassa on silti etsitty ja toteutettu päämiehen toiveiden mukaisia toimintoja.	Keskeytti

Liite 2. Päämiehen oman tukisuunnitelman runko ja apukysymykset.

Tukisuunnitelman kysymys	Mitä kysymys tarkoittaa?
1 Mikä minulle on tärkeää?	Kun joku lukee suunnitelmasi, hänen pitää sen avulla saada hyvä kuva siitä, • Kuka olet • Mitkä asiat sinua kiinnostavat • Millainen on elämäntapasi/-tyylisi • Ketkä ovat elämäsi tärkeitä ihmisiä • Mistä pidät, mistä et pidä
2 Mitkä asiat ovat elämässäni hyvin tällä hetkellä?	Suunnitelman pitää tuoda ilmi, mitkä asiat ovat elämässäsi tällä hetkellä hyvin - esimerkiksi: • Asuinpaikkasi/-muotosi • Millaista tukea saat • Miten käytät aikaasi
3 Mitä asioita haluaisin muuttaa elämässäni?	Suunnitelman pitää tuoda ilmi, mitä asioita haluat muuttaa elämässäsi - esimerkiksi: • Asuinpaikkasi/-muotosi • Millaista tukea saat • Miten käytät aikaasi
4 Miten käyttämäni palvelut toimivat minun kannaltani?	Suunnitelman pitää tuoda ilmi, • Mitä palveluita tarvitset ja käytät tai olet käyttänyt • Mitkä palvelut toimivat kohdallasi hyvin • Mitkä palvelut eivät toimi kohdallasi hyvin • Mitä palveluita tai tukea tarvitsisit nykyisten lisäksi tai tilalle
5 Mitä haluan saavuttaa henkilökohtaisella budjetillani eli sillä rahalla, joka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?	Suunnitelman pitää kertoa siitä, mitä asioita haluat saavuttaa henkilökohtaisen budjetin avulla. Esimerkiksi: • Paremmin toimivaa tukea tai palveluita • Itsenäisyyttä • Oman asunnon ja tukea asumiseen • Lisää ystäviä • Uutta tekemistä

Liite 2. Päämiehen oman tukisuunnitelman runko ja apukysymykset.

jatkuu

Tukisuunnitelman kysymys	Mitä kysymys tarkoittaa?
6 Miten käytän henkilökohtaisen budjettini eli rahat, jotka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?	• Suunnitelman pitää kertoa siitä, mihin asioihin aiot käyttää henkilökohtaisen budjettisi toteuttaaksesi toivomasi muutokset elämässäsi. • Suunnitelman pitää kertoa siitä, miten haluaisit järjestää tarvitsemasi tuen (esim. mistä/keneltä haluaisit sitä hankittavan). • Suunnitelmasta pitää selvittää, paljonko suunnitteleminen asioiden toteuttaminen maksaa kuukaudessa ja vuodessa.
7 Miten teen päätöksiä henkilökohtaisen budjettini käytöstä?	• Suunnitelmasta pitää selvittää, mitä henkilökohtaiseen budjettiin liittyviä päätöksiä teet itse. • Suunnitelmasta pitää selvittää, missä asioissa tarvitset tukea päätöksentekoon ja kuka sinua tukee päättämään.
8 Millaisia riskejä suunnitelmassani on? Miten voin vähentää riskejä?	• Suunnitelmasta pitää selvittää, mitä riskejä suunnittelemasi asian toteuttamiseen voi sisältyä. • Suunnitelmasta pitää selvittää, millä keinoilla riskejä voidaan vähentää.
9 Miten minä ja muut etenemme tämän suunnitelman toteuttamiseksi?	• Suunnitelmasta pitää selvittää, mitä sinä ja muut henkilöt aiotte tehdä suunnitelman toteuttamiseksi ja milloin. • Suunnitelmassa pitää olla konkreettisia ja havaittavissa olevia tavoitteita, jotta myöhemmin voidaan arvioida, saavutanko sen avulla niitä asioita, joihin toivot muutoksia.
10 Tukisuunnitelman hyväksyminen tai muuttaminen	• Suunnitelma täytyy käydä läpi yhdessä sosiaalityöntekijän tai palveluohjaajan kanssa. • Työntekijä arvioi sinun kanssasi keskustellen, voidaanko suunnitelmasi hyväksyä sellaisenaan vai täytyykö suunnitelmaa vielä täsmentää tai muuttaa.

Tiedän mitä tahdon! -projekti 24.9.2012

Liite 3. Päämiehen oman tukisuunnitelman arviointikriteerit työntekijöiden tueksi.

Tukisuunnitelman kysymys	Vinkkejä työntekijälle: etsi tukisuunnitelmasta näitä asioita	Tukisuunnitelmaa ei voida hyväksyä, jos...
1 Mikä minulle on tärkeää?	- Mikä on henkilön omasta näkökulmasta (engl. <i>important to</i>) ja hänen kannaltaan (engl. <i>important for</i>) tärkeää? - Mitä henkilö tekee mielellään? Kiinnostuksenkohteet, harrastukset, roolit lähiyhteisössä, ”mikä tekee henkilöstä juuri hänet”? - Missä henkilö käy mielellään, missä hän mielellään viettää aikaansa? - Kenen kanssa henkilö mielellään viettää aikaa? - Ketkä ovat henkilölle tärkeitä ja miksi juuri he?	- Henkilön persoona, kiinnostuksenkohteet, hänelle tärkeät ja hänen kannaltaan tärkeät asiat ja henkilön elämäntyyli eivät käy ilmi suunnitelmasta. - Henkilöä kuvataan kuvataan stereotyyppisesti esim. vammaaryhmänsä edustajana.
2 Mitkä asiat ovat elämässäni hyvin tällä hetkellä?	- Mihin asioihin elämässään henkilö on tyytyväinen? - Mitä asioita henkilö haluaa säilyttää elämässään ennallaan? Tarkastele esim. ihmissuhteita, asumista, vapaa-aikaa, työtä, oppimista tai terveyttä.	- Suunnitelmasta ei käy selvästi ilmi, mihin asioihin henkilö on elämässään tällä hetkellä tyytyväinen. - Henkilön oma näkemys elämässään hyvin olevista asioista ei kuulu tai peittyy muiden ihmisten näkemysten alle.
3 Mitä asioita haluaisin muuttaa elämässäni?	- Haluaako henkilö elämänsä näyttävän erilaiselta kuin nyt? Jos, niin millaiselta? Tarkastele esim. ihmissuhteita, asumista, vapaa-aikaa, työtä, oppimista tai terveyttä. - Mitä henkilö haluaa elämässään muuttaa? - Mikä henkilön elämässä ei toimi? - Mitä henkilö haluaa tehdä enemmän, entä mitä vähemmän?	- Suunnitelmasta ei käy selvästi ilmi, mitä asioita henkilö haluaa haluaa muuttaa. - Toivotut muutokset ovat muiden ihmisten toiveita.
4 Miten käyttämäni palvelut toimivat minun kannaltani?	- Mihin käyttämiinsä palveluihin henkilö on tyytyväinen? Miten tämä käy suunnitelmasta ilmi? - Mihin käyttämiinsä palveluihin henkilö ei ole tyytyväinen? Miten tämä käy suunnitelmasta ilmi? - Millaisia muutostoiveita henkilöllä on käyttämiinsä palveluihin liittyen?	- Suunnitelmasta ei käy ilmi, mihin käyttämiinsä palveluihin henkilö on tyytyväinen. - Suunnitelmasta ei käy ilmi, mihin käyttämiinsä palveluihin henkilö ei ole tyytyväinen. - Suunnitelmasta ei käy ilmi, millaisia muutoksia henkilö toivoo käyttämiinsä palveluihin. - Suunnitelmassa esitetyt näkemykset eivät ole henkilön omia.

Liite 3. Päämiehen oman tukisuunnitelman arviointikriteerit työntekijöiden tueksi.

jatkuu

Tukisuunnitelman kysymys	Vinkkejä työntekijälle: etsi tukisuunnitelmasta näitä asioita	Tukisuunnitelmaa ei voida hyväksyä, jos...
5 Mitä haluan saavuttaa henkilökohtaisella budjetillani eli sillä rahalla, joka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?	• Mitä muutoksia henkilö toivoo saavuttavansa henkilökohtaisen budjettinsa avulla? • Mitä asioita henkilö haluaa vahvistaa henkilökohtaisen budjettinsa avulla? • Mitä asioita henkilö haluaa vähentää/pienentää henkilökohtaisen budjettinsa avulla?	• Suunnitelmasta ei käy ilmi, mitä henkilö toivoo saavuttavansa henkilökohtaisen budjettinsa avulla. • Suunnitelmasta ei käy ilmi, miten henkilökohtaisen budjetin käyttäminen edistää henkilön toivoman tilanteen saavuttamista.
6 Miten käytän henkilökohtaisen budjettini eli rahat, jotka minulla on käytettävissäni tukeni järjestämiseen?	• Löytyykö suunnitelmasta yksityiskohtainen kuvaus siitä, mihin ja miten rahaa aiotaan käyttää? • Ovatko suunnitelmassa kuvatut asiat sellaisia, joihin henkilökohtaista budjettia voidaan kunnan linjausten mukaan käyttää? Ovatko käyttökohteet laillisia? • Löytyykö rahankäyttökohteiden/-muotojen ja henkilön tavoitteleman elämäntavan väliltä selvä yhteys? Vastaavatko suunnitelmassa kuvaillut asiat suoraan tai epäsuorasti henkilön tunnistettuihin tarpeisiin? • Edistävätkö suunnitellut asiat henkilön itsemääräämistä ja itsenäistä elämää?	• Suunnitelmasta ei käy ilmi, mihin asioihin/palveluihin henkilö aikoo käyttää henkilökohtaista budjettiaan. • Suunnitelmasta ei käy ilmi, paljonko mikin asia/toiminto maksaa. • Asia/toiminto maksaa enemmän kuin mikä on henkilökohtaisen budjetin suuruus. • Henkilökohtaista budjettia aiotaan käyttää laittomiin tarkoituksiin. • Henkilökohtaista budjettia on tarkoitus käyttää asioihin, jotka kunta on rajannut henkilökohtaisten budjettien käyttökohteiden ulkopuolelle.
7 Miten teen päätöksiä henkilökohtaisen budjettini käytöstä?	• Käykö suunnitelmasta ilmi, että henkilöllä on niin paljon itsemääräämis- ja päätöksenteko-oikeutta kuin mahdollista? • Onko suunnitelmassa pohdittu sitä, mitä päätöksiähenkilö tekee itse (ja miten/kenen toimesta tuettuna) ja mitä päätöksiä muut nimetyt henkilöt tekevät hänen puolestaan? • Mikäli henkilö tarvitsee tukea kommunikoinnissaan, käykö suunnitelmasta ilmi, miten hän kommunikoi muiden kanssa ja miten muiden tulisi kommunikoida hänen kanssaan, jotta henkilön osallisuus oman elämänsä päätöksissä turvataan?	• Suunnitelmasta ei selviä, miten henkilö aikoo tehdä päätöksiä henkilökohtaisen budjettinsa käyttöön liittyvistä asioista. • Suunnitelman perusteella näyttää siltä, että muut ihmiset tekevät henkilön puolesta sellaisia päätöksiä, jotka henkilö voisi tehdä itsekin.

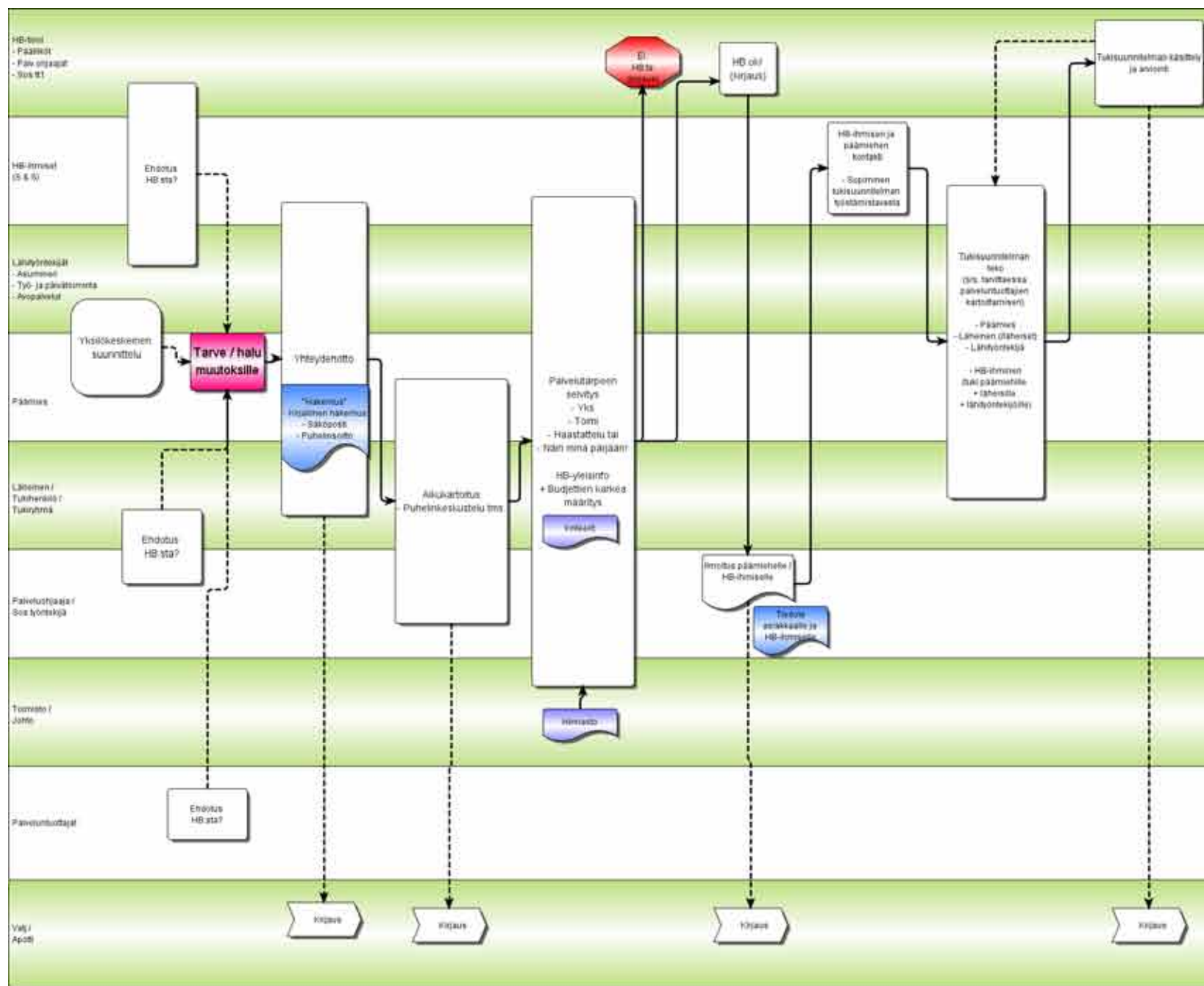
Liite 3. Päämiehen oman tukisuunnitelman arviointikriteerit työntekijöiden tueksi.

jatkuu

Tukisuunnitelman kysymys	Vinkkejä työntekijälle: etsi tukisuunnitelmasta näitä asioita	Tukisuunnitelmaa ei voida hyväksyä, jos...
8 Millaisia riskejä suunnitelmassani on? Miten voin vähentää riskejä?	- Sisältääkö suunnitelma pohdintaa siitä, miten varmistetaan henkilön turvallisuus ja terveys? Onko suunnitelmassa pohdittu, miten varmistetaan, että turvallisuuden ja terveyden tavoittelun nimissä ei sivuuteta/syrjätetä henkilön omia tavoitteita ja toiveita? - Onko suunnitelmassa otettu huomioon tilanteet, jolloin budjetilla hankittu apu/tuki ei toteudukaan suunnitellusti? Onko suunnitelmassa pohdittu, miten näissä mahdollisissa tilanteissa toimitaan, jotta henkilön turvallisuus ja terveys eivät vaarannu?	- Suunnitelman toteuttaminen asettaisi henkilön itsensä tai muut ihmiset hengenvaaraan. - Suunnitelman sisältämien riskien hallitsemista/niiden tasapainottamista ei ole lainkaan pohdittu.
9 Miten minä ja muut etenemme tämän suunnitelman toteuttamiseksi?	- Onko suunnitelmassa hahmotettu selvät toimenpiteet ja työnjako siitä, miten suunnitelman toteuttamisessa edetään? - Kuka on vastuussa mistäkin toimenpiteestä/ tehtävästä? - Mihin mennessä toimenpiteet on tarkoitus tehdä? - Mitä vaikutuksia henkilön kannalta on sillä, jos suunnitelman toteuttamisessa ei edetäkään suunnitellulla tavalla?	Suunnitelmassa on kuvattuna vain yleisellä tasolla asioita, joita toivotaan tapahtuvan ilman että suunnitelmassa on pohdittu, kuka tekee mitä ja milloin.
10 Tukisuunnitelman hyväksyminen tai muuttaminen	Työntekijä käy suunnitelman läpi yhdessä päämiehen kanssa.	

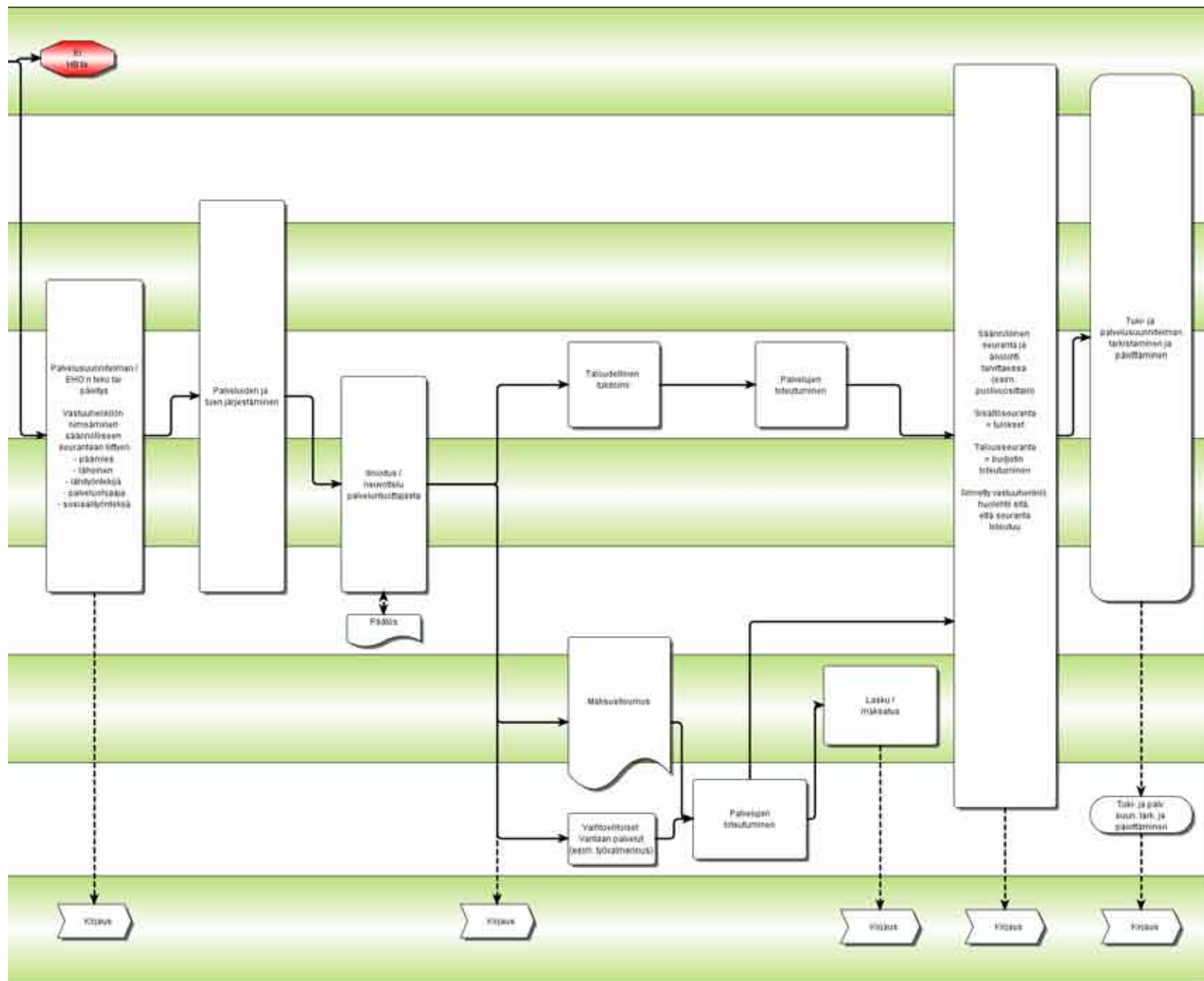
Tiedän mitä tahdon! -projekti 2.11.2012

Liite 4. Vantaan kaupungin prosessikaavio henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksesta.

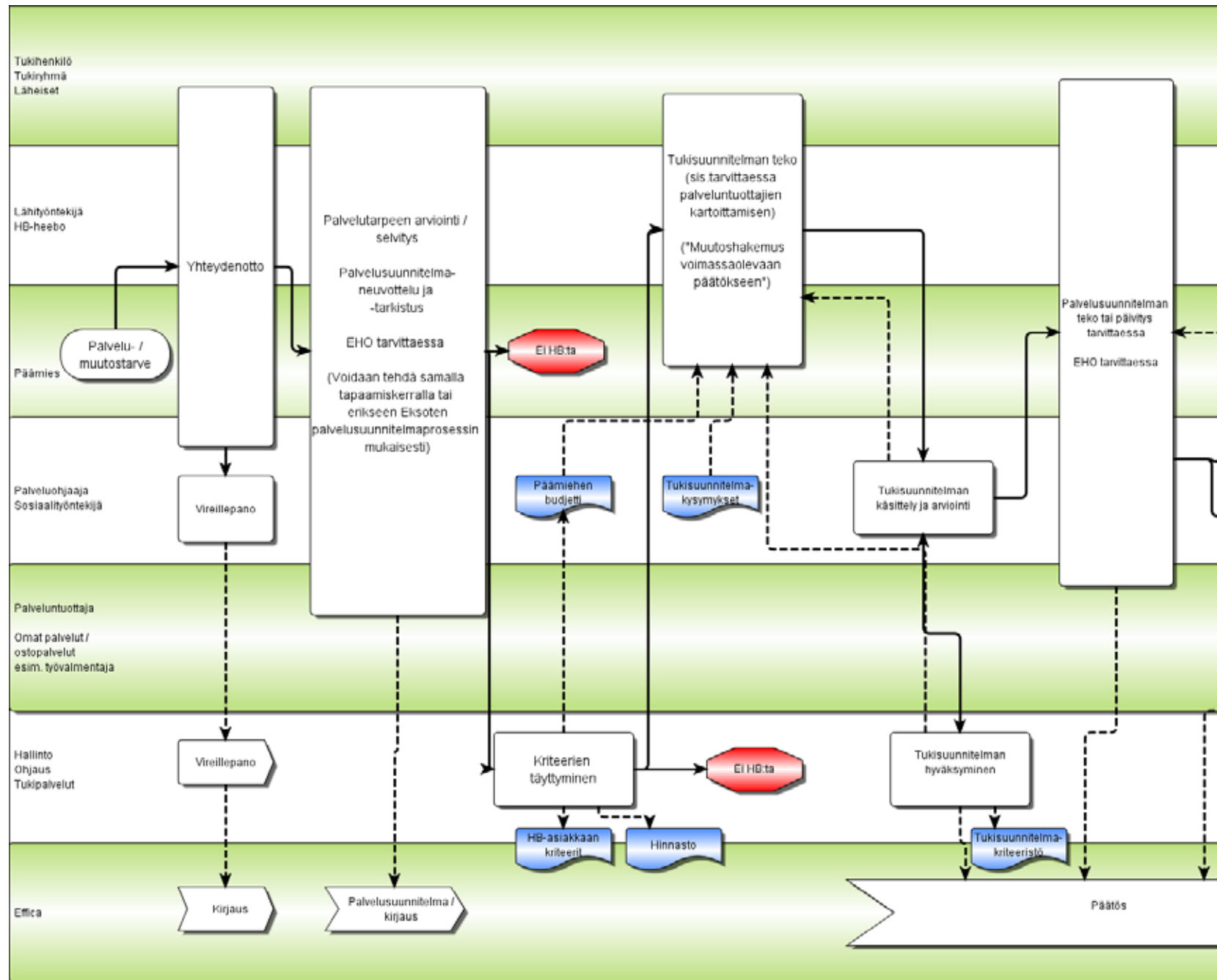


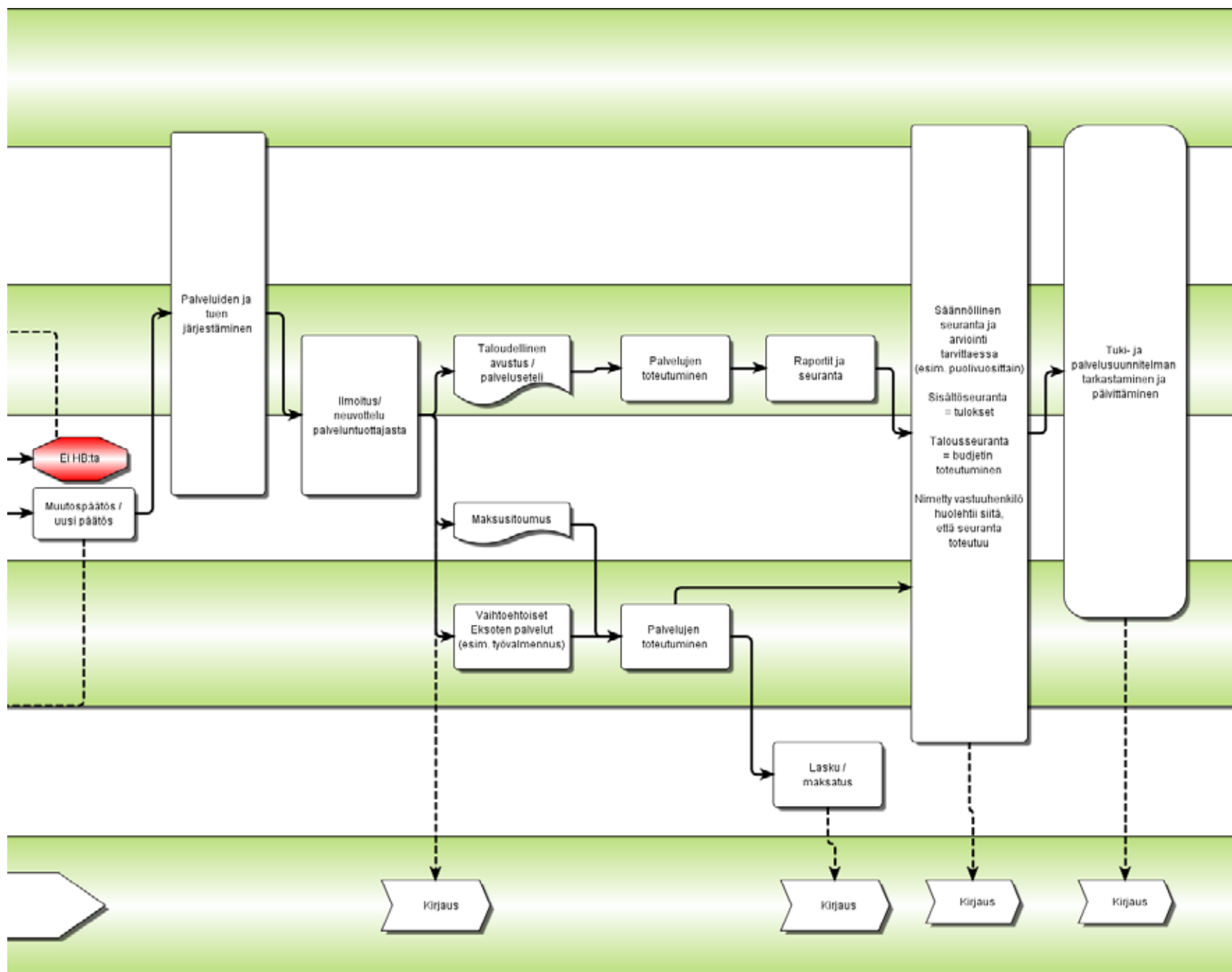
Liite 4. Vantaan kaupungin prosessikaavio henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksesta.

jatkuu



Liite 5. Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten prosessikaavio henkilökohtaisen budjetoinnin toteutuksesta.





Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
1. Kerätä kansainvälistä tietoa ja kokemuksia kehitysvammaisten ihmisten palveluratkaisujen henkilökohtaisesta budjetoinnista	- Tiedonkeruun menettelyt ja muodot - Verkkosivujen seuraaminen - Verkkohaut - Tieteellisten julkaisujen seuraaminen - Henkilökohtaiset kontaktit kansainvälisiin informantteihin - Konsultatiivinen tiedonkeruu projektin kansainväliseltä yhteistyökumppanilta, In Control -organisaatiolta (http://www.in-control.org.uk/) - Verkkokysely yhteistyössä EASPD:n kanssa - Kerätyn tiedon hyödyntämistavat projektin toiminnassa - Julkaisut - Koulutusaineistot - Verkkosivut	- Henkilökohtainen budjetointi – esimerkkejä ja kokemuksia maailmalta -raportti (Lehto 2010) <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/henkilokohtainen_budjetointi_esimerkkeja.pdf> Viitattu 3.1.2014. - Suomeksi tekstitetty videotarinat henkilökohtaisten budjettien käyttäjistä Englannissa <http://www.youtube.com/user/TMTprojekti/videos> Viitattu 3.1.2014. - Projektin verkkosivujen (http://verneri.net/yleis/arki/henkilokohtainen-budjetointi.html) ja Facebook (http://go.gl/wSGCzM) päivitykset ja linkit kansainvälisistä uutisista ja raporteista - Kansainvälisiä esimerkkejä kuvaavat dia-aineistot osana projektin koulutusaineistoja - Kansainvälisiä esimerkkejä kuvaavat osiot projektin tuottamissa selvityksissä ja artikkeleissa (esim. Kokemuksia henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilusta: tausta-paperi SHL-uudistamistyöryhmälle <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/kokemuksia_henkilokohtaisen_budjetoinnin_kokeilusta_23_3_2012.pdf> Viitattu 3.1.2014 sekä Suuntaaja 2/2012, <http://www.aspasaatio.fi/sites/default/files/aineistoja/suuntaaja/index.html> Viitattu 3.1.2014)	- Projektitiimin lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälisistä sovelluksista ja kokemuksista - Projektiin osallistuneiden kuntatyöntekijöiden lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälisistä sovelluksista ja kokemuksista - Projektin tukiryhmän jäsenten lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälisistä sovelluksista ja kokemuksista - Projektin verkkosivuja seuranneiden ja projektin kirjallisia tuotoksia lukeneiden henkilöiden lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälisistä sovelluksista ja kokemuksista - Projektin pitämiin koulutus- ja luentotilaisuuksiin osallistuneiden henkilöiden lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kansainvälisistä sovelluksista ja kokemuksista	- Projektitiimi: kyky arvioida kotimaista kehittämis- ja tutkimustyötä suhteessa kansainvälisiin esimerkkeihin ja kokemuksiin - Projektiin osallistuneet kuntatyöntekijät ja projektin tukiryhmän jäsenet: kyky arvioida paikallista kehittämistyötä suhteessa kansainvälisiin esimerkkeihin ja kokemuksiin

Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.

jatkuu

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
		- Kansainvälisiä esimerkkejä ja tutkimustuloksia kuvaava osio projektin tutkimusraportissa <http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/laitoskulttuuristaitsemaaraamiseen.pdf> Viitattu 3.1.2014. - EASPD:n kanssa yhteistyössä toteutetun, henkilökohtaisen budjetoinnin tilannetta EU-maissa kartoittavan verkkokyselyn tulosityhteenveto <http://www.esdsn.org/> Viitattu 29.1.2014.		
2. Kokeilla, kehittää ja tutkia henkilökohtaisen budjetoinnin suomalaisia sovelluksia palvelujen käyttäjien ja kuntatoimijoiden parissa: - Suomalaiseen toimintaympäristöön soveltuvien henkilökohtaisen budjetoinnin toteutustapojen kehittäminen ja niiden kokeileminen erilaisissa palveluiden järjestämisen tilanteissa ja olosuhteissa - Eri intressiryhmien (mm. kehitysvammaiset henkilöt, omaiset, sosiaalityöntekijät) valmiuksien lisääminen yksilökeskeiseen suunnitteluun ja henkilökohtaiseen budjetointiin omissa toimintaympäristöissään	- Kokeilu- ja kehittämistoimintaan osallistuneiden vammaispalvelujen käyttäjien (ja heidän läheistensä) lukumäärä ja kokoonpano - Kokeilu- ja kehittämistoimintaan osallistuneiden vammaispalvelujen käyttäjien tuen ja palvelujen ratkaisut hankkeen käynnistyessä vs. päättyessä - Kokeilu- ja kehittämistoimintaan osallistuneiden vammaispalvelujen käyttäjien toiveet tukensa ja palvelujensa osalta hankkeen käynnistyessä vs. henkilöiden (ja/tai heidän läheistensä) kokemus toiveiden toteutumisesta hankkeen päättyessä - Kokeilu- ja kehittämistoimintaan rekrytoitujen kuntatoimijoiden määrä ja ”tyyppi”	- Päämiesvalmennusten ohjelmat ja koulutusaineistot (jäävät Kehitysvammaliiton, Kehitysvammaisten Palvelusäätiön ja kuntakumppaneiden käyttöön) - Päämiesten vertaisryhmätapaamisten ohjelmat ja aineistot (jäävät Kehitysvammaliiton, Kehitysvammaisten Palvelusäätiön ja kuntakumppaneiden käyttöön) - Vammaispalvelujen työntekijöiden valmennusten koulutussuunnitelma, ohjelmat ja koulutusaineistot (jäävät Kehitysvammaliiton, Kehitysvammaisten Palvelusäätiön ja kuntakumppaneiden käyttöön) - Vammaispalvelujen työntekijöiden konsultaatioiden suunnitelmat, ohjelmat ja konsultaatioaineistot (jäävät Kehitysvammaliiton, Kehitysvammaisten Palvelusäätiön ja kuntakumppaneiden käyttöön)	- Päämiesvalmennusten, yksilöllisen neuvonnan ja ohjauksen sekä vertaisryhmätoiminnan myötä päämiesten (yht. 30 hlö) ja heidän läheistensä lisääntynyt tietämys päämiehen elämää tukevien tuen ja palvelujen osallistuvamasta ja omaehtoisemmasta suunnittelusta ja toteuttamisesta - Päämiesten lisääntyneet valmiudet omaa elämää tukevien palvelujen suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi: - Itseluottamuksen lisääntyminen - Oman tahdon ilmaisemisen lisääntyminen - Oman elämänpiirin laajentamishalukkuuden lisääntyminen - Päämiesten ja heidän läheisensä kokemus aiempaa paremmasta kuulluksi tulemisesta tuen ja palvelujen suunnittelussa	- Hankkeeseen osallistuneiden vammaispalvelujen käyttäjien kokemus omasta ”päämiehisyydestään”, osallisuudestaan, rohkeudestaan ja osaamisestaan omien mielipiteiden ilmaisuun ja oikeudestaan omaan päätöksentekoon on vahvistunut (Lehto-Lundén 2012 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37437> Viitattu 15.1.2014; Ristimäki 2013 <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201304224794> Viitattu 8.1.2014; Eronen 2013a <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2013060412866> Viitattu 14.1.2014; Autio & Lautamo 2013 <http://www.theseus.fi/handle/10024/64791> Viitattu 15.1.2014). - Hankkeeseen osallistuneiden palvelujen käyttäjien vaikutusmahdollisuudet ja määrittelyvalta käyttämiensä vammaispalvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa ovat lisääntyneet.

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
	- Kokeilu- ja kehittämistoimintaan osallistuneiden kuntatoimijoiden oma arvio valmiuksista yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöintiin henkilökohtaisten budjettien avulla hankkeen käynnistyessä ja päättyessä - Kokeilu- ja kehittämistoimintaan osallistuneiden vammaispalvelujen työntekijöiden oma arvio kokeilu- ja kehittämistoiminnan aikaansaamista muutoksista ammatillisessa osaamisessa ja työkäytännöissä - Toteutettujen työntekijä- ja päämiesvalmennusten määrä ja niistä saatu palaute - Toteutettujen työntekijäkonsultaatioiden määrä ja niistä saatu palaute - Päämiesten yksilöllisen ohjauksen ja neuvonnan määrä, toteutustavat ja toiminnasta saatu palaute - Päämiesten vertaisryhmätoiminnan määrä ja laajuus, toteutustavat ja saatu palaute - Kehitetyn toiminnan jatkonäkymät kuntatoimijoiden parissa - Julkaistut yksilökeskeistä suunnittelua ja henkilökohtaista budjetointia tukevat materiaalit ja työvälineet - Tutkimusprosessin etenemisen seurantamittarit: valmistunut tutkimussuunnitelma, toteutettu aineistonkeruu, toteutettu aineiston analyysi, julkaistu tutkimusraportti	- Vantaan kaupungin ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten henkilökohtaisen budjetoinnin toteutusta kuvaavat prosessikaaviot (myös muiden kuntatoimijoiden jatkotyöstämisen tueksi) - Toimintamallijäsennys eri toimijoiden tehtävistä, vastuista, tarvittavista resursseista ym. muiden kuntatoimijoiden jatkotyöstämisen tueksi - Yksilökeskeistä suunnittelua ja henkilökohtaista budjetointia tukeva Minun suunnitelmani -työkirja yksilökeskeisen suunnittelun tueksi <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/kvps_minun_suunnitelmani_web.pdf> Viitattu 7.1.2014. - Yksilökeskeistä suunnittelua ja henkilökohtaista budjetointia tukeva Näin minä pärjään! Avun ja tuen tarpeiden itsearviointiväline <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/nain_mina_parjaan_2.pdf> Viitattu 7.1.2014. - Käsikirjoitus yksilökeskeistä suunnittelua ja henkilökohtaista budjetointia tukevasta selkokielisestä oppaasta - Tutkimussuunnitelma projektin tutkimuksesta - Projektin tutkimusraportti Laitoskulttuurista itsemääräämiseen: tutkimus henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalveluissa. <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/laitoskulttuurista_itsemaaraamiseen.pdf> Viitattu 7.1.2014.	- Aiempaa yksilöllisemmät palveluratkaisut päämiesten toiveiden, tarpeiden ja omien suunnitelmien pohjalta joko henkilökohtaisten budjettien avulla (12 hlö) tai palvelukäytänteitä yksilöllistäen - Työntekijävalmennusten ja -konsultaatioiden myötä vammaispalvelujen työntekijöiden lisääntynyt tietämys yksilökeskeisestä suunnittelusta ja työotteesta ja henkilökohtaisesta budjetoinnista vammaispalvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa - Työntekijöiden valmiuksien lisääntyminen yksilökeskeisen työotteen ja henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamiseen - Yksilökeskeistä suunnittelua ja henkilökohtaista budjetointia tukevien materiaalien julkaisu ja levittäminen - Suomessa ensi kertaa saatu tutkimustieto vammaisen ihmisen aseman määrittämisestä yksilökeskeisessä suunnittelussa ja henkilökohtaisessa budjetoinnissa - Kotimaisen ja kansainvälisen tutkimusyhteisön lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin ensikokeilun näkökulmista Suomessa - Projektin tukiryhmän jäsenten lisääntynyt tietämys yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnistä henkilökohtaisten budjettien avulla	- Hankkeeseen osallistuneiden palvelujen käyttäjien ilmaisemiin toiveisiin ja tarpeisiin käyttämiensä palvelujen suhteen on pystytty vastaamaan aiempaa "osuvammin", henkilön omannäköistä elämää tukien. - Hankkeeseen osallistuneiden vammaispalvelujen työntekijöiden yksilökeskeinen työote palvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa on lisääntynyt (palvelujen käyttäjän tukeminen omien toiveidensa, tavoitteidensa, valintojensa ja päätöksensä tekemisessä). - Palvelusuunnittelun käytännöt (aikataulut, kokouskäytännöt) ovat kehittyneet palvelujen käyttäjän omaa roolia ja osallistumista tukevaan suuntaan. - Hankkeen aikana on luotu vammaispalvelujen yksilöllisen suunnittelun ja toteuttamisen käytänteitä ja prosesseja, jotka on luottamuselinpäätöksin päätetty vakinaistaa Vantaan kaupungin ja Eksoten toimintaan (Eksote: <http://www.eksote.fi/Fi/Eksote/Ajankohtaista/Tiedotearkisto/Sivut/Hallituksen-p%C3%A4%C3%A4t%C3%B6kset-22.1.2014.aspx> Viitattu 29.1.2014)

Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.

jatkuu

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
		- Julkaistuksi hyväksytty projektin tutkimusartikkeli Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities (JPPID) -lehdessä (julkaisuajankohta ei vielä tiedossa) - Projektin tutkimusraportin englanninkielinen lyhennelmä Personal budgeting in municipal disability services: the case of first experiment in Finland. Julkaistaan 3/2014 <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/tutkimus/tutkimusjulkaisut/erillisjulkaisut/> - Päämiesten kokemuksia yksilö-keskeisestä elämänsuunnittelusta -opinnäytetyö (Lehto-Lundén 2012) <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37437> Viitattu 7.1.2014. - Tiedän mitä tahdon! -projektin vaikutuksia päämiesten itsemääräämisoikeuteen ja elämänlaatuun -opinnäytetyö (Ristimäki 2013) <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201304224794> Viitattu 7.1.2014. - Henkilökohtainen budjetointi kehitysvammaisten henkilöiden työ- ja päivätoiminnoissa -opinnäytetyö (Eronen 2013a) <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2013060412866> Viitattu 7.1.2014. - Tahtomatto yksilökeskeisen elämänsuunnittelun työkaluna (Autio & Lautamo 2013) <http://www.theseus.fi/handle/10024/64791> Viitattu 29.1.2014.	- Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluhankkeiden muodostaman verkoston jäsenten lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin ulottuvuuksista ja eri kokeiluhankkeiden kokemuksista sekä saadut kehittämisideat ja -aihiot - Tiedän mitä tahdon! -projekti - Helsingin kaupungin vanhuspalvelujen Lauttasaari-hanke <http://www.hel.fi/static/sote/julkaisut/Laru%20Loppuraportti_27082013_nettiin.pdf> Viitattu 7.1.2014 - Helsingin kaupungin vammais- palvelujen henkilökohtaisen budjetoinnin pilottikokeilu - Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän AKI-Aktiiviasiakas -hanke <http://sote.kainuu.fi/aki> Viitattu 7.1.2014. - Jyväskylän kaupungin ja Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen vanhuspalveluihin keskittyvä Oma tupa, oma lupa - Kotona asuvan ikääntyvän itsemääräämisoikeuden tukeminen palveluilla –hanke <http://www.jyvaskyla.fi/hallinto/hankkeet_ja_strategiat/perusturvapalvelut/omatupa> Viitattu 24.1.2013. - Tampereen kaupungin henkilökohtaisen budjetoinnin mallin-nushanke <http://www.sitra.fi/julkaisut/sitra298.pdf> Viitattu 7.1.2014.	STM:n edustajina projektin tukiryhmässä toimineet jäsenet ovat konkreettisesti edistäneet henkilökohtaisen budjetoinnin lainsäädännöllistä asemaa sosiaalihuoltolain uudistustyössä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain valmistelussa siten, että molemmat lakiluonnokset sisältävät mahdollisuuden henkilökohtaisen budjetoinnin laajamittaisempaan toteuttamiseen.

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
3. Kokeilusta saatujen kokemusten levittäminen tiedotuksen, muun vaikuttamistoiminnan, koulutuksen ja julkaisutoiminnan keinoin	- Koulutus-/seminaari-puheenvuorojen määrä - Koulutus-/seminaari-puheenvuorojen osallistujamäärä - Viestintätoimien laajuus - Viestintäaineisto printtinä ja verkossa - Kävijämäärä projektin verkkosivustolla (www.verneri.net/hb) ja Facebook-sivulla - Vaikuttamistoiminnan dokumentit - Kontaktien määrä ja muoto vaikuttamistoiminnan kohteisiin - Tutkimusraportoinnin menettelyt ja foorumit - Projektin loppuraportoinnin menettelyt ja foorumit	- Koulutusaineistot: laajemmat ja suppeammat versiot eri tilaisuuksia varten (seminaarit, tutkimuskonferenssit); jäävät Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiön käyttöön - Projektin aloitus- ja päätösseminaarien aineistot <http://verneri.net/yleis/arki/henkilokohtainen-budjetointi/tiedan-mita-tahdon-materiaalit.html> Viitattu 3.1.2014. - Projektin verkkosivusto (www.verneri.net/hb) - Projektin Facebook-sivu (http://goo.gl/wSGCzM) - Projektin esittely Innokylän hankepankissa (https://www.innokyla.fi/web/hanke183131) - Projektin osallistujien (päämiehet + työntekijät) kokemuksia esittelevät videotarinat: 4 kpl <http://verneri.net/yleis/arki/henkilokohtainen-budjetointi/kokemuksia-henkilokohtaisesta-budjetoinnista.html> Viitattu 3.1.2014. - Julkaistut artikkelit eri printti- ja verkkojulkaisuissa: 15 kpl - Ketju 5 - Pro Terveys (Taja ry) 1 - Motiivi (JHL) 1 - Kyvyt käyttöön (VATES-säätiö) 1 - Tesso (THL) 1 - Suuntaaja (Aspa-säätiö) 1 - Pihlaja (Tuettu työllistyminen ry) 1 - Autismi (Autismi- ja aspergerliitto ry) 1 - Talentia-lehti (Talentia ry) 1 - Vammaispalvelujen käsikirja 2	- Talentian Hyvä käytäntö -kilpailun kunniamaininta 2013 - Yhteensä noin 3 160 henkilön (vammaispalvelujen käyttäjiä ja heidän läheisiään, vammaispalvelujen työntekijöitä ja kehittäjiä, vammaisjärjestöjen työntekijöitä) lisääntynyt tietämys projektin teemoista ja kokemuksista vuosina 2010–2013 pidetyn 45 koulutus-/seminaaripuheen-vuoron sekä projektin aloitus-seminaarin (2011) ja päätös-seminaarin (2013) muodossa - Noin 2 700 kävijää projektin verkkosivustolla www.verneri.net/hb v. 2013 (aiemmilta vuosilta ei kävijätilastoja kirjattuna) 116 tykkääjää projektin Facebook-sivulla http://goo.gl/wSGCzM 1/2014 - Projektin verkkosivuilla ja Facebook-sivulla kävijöiden lisääntynyt tietämys projektin teemoista ja kokemuksista vuosina 2010–1/2014 - Printti- ja verkkojulkaisujen lukijoiden lisääntynyt tietämys projektin teemoista ja kokemuksista - Sosiaalihuoltolain sekä sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämis-lain valmistelijoiden lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin ensikokeilusta, sen tuloksista ja jatkokehittämisen tarpeista - Projektin loppuraportin lukijoiden lisääntynyt tietämys henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun toteutuksesta, tuloksista ja jatkokehittämisen tarpeista	- Vammaispalvelujen käyttäjien ja heidän läheistensä, vammaispalvelujen työntekijöiden ja kehittäjien, vammaisjärjestöjen työntekijöiden ja lainvalmistelijoiden lisääntyneet valmiudet henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamiseen liittyvien mahdollisuuksien ja haasteiden jäsentämiseksi yksilö-/työntekijä-/järjestelmä-/lainsäädäntötasolla - Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppu-raportin henkilökohtaista budjetointia tukeva ehdotus kokeiluksi valinnanvapautta edistävästä menettelyistä <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=5065240&name=DLFE-22206.pdf> Viitattu 7.1.2014. - Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämis-lain hallituksen esityksen luonnoksen henkilökohtaisista budjetointia sote-palvelujen järjestämistapana tukeva 12 § 6 kohta: "[...] palveluja voidaan toteuttaa myös muilla tavoin, jos muualla on säädetty 1 – 5 kohdalla poikkeavista tavoista toteuttaa sosiaali- tai terveydenhuollon tehtäviä ja palveluja." <http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=9763021&name=DLFE-28315.pdf> Viitattu 7.1.2014.

Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.

jatkuu

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
		- Vuonna 2014 julkaistavaksi tarjotut artikkelit printti- ja verkkojulkaisuissa: - Kuntalehti: 1 - Tukilinja: 1 - RAY:n Raiku-lehti: 1 - Noste: 1 - Artikkelit artikkelikokoelmissa: 2 kpl - Asumisen avauksia, THL - Aktiivinen tuki, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö - Taustapaperi sosiaalihuoltolain uudistamistyöryhmälle <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/kokemuksia_henkilokohtaisen_budjetoinnin_kokeilusta_23_3_2012.pdf> Viitattu 3.1.2014. - Projektitiimin tuottama osio Kehitysvammaliiton lausunnossa sosiaalihuoltolain uudistamistyöryhmän loppuraportista <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/kehitysvammaliiton_lausunto_ja_liite_sosiaalihuoltolaki.pdf> Viitattu 3.1.2014. - Projektin lausunto sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain valmistelutyöryhmän väliraportista <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/sote-jarjestamislaki_kehitysvammaliitto_ja_kvps_lausunto.pdf> Viitattu 3.1.2014.		

Liite 6. Tiedän mitä tahdon! -projektin tuotokset, tulokset ja vaikutukset.

jatkuu

Tavoite	Seurantamittarit	Tuotokset	Tulokset	Vaikutukset
		- Projektin kannanotto sosiaali- ja terveydenhuoltolain järjestämislain järjestämistapaluetteloon <http://verneri.net/yleis/fileadmin/tiedostot/muut/hb/sote-jarjestamislaki_kannanotto_jaana_huhdalle_5-11-2013.pdf> Viitattu 3.1.2014. - Projektin loppuraportti. Julkaistaan 3/2014 <http://www.kehitysvammaliitto.fi/suomeksi/julkaisut/projektiraportit>		

Liite 7. Päämiesten ja heidän läheistensä arviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista¹¹.

Teema	Päämiesten ja läheisten näkemyksiä
Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun mukaan lähteminen	• Kokeiluun lähdettiin mukaan siinä toivossa, että sen kautta löytyisi "jotain". • Etukäteisinformaation perusteella oli vaikea saada konkreettista kuvaa siitä, mistä oikeastaan on kyse.
Päämiesvalmennus	• Palautteiden mukaan päämiesvalmennukset koettiin pääsääntöisesti hyviksi ja hyödyllisiksi. • Osallistujina oli sekä kehitysvammaisia että muulla tavoin vammaisia ihmisiä. Asioiden käsittelyvauhti oli siksi joidenkin päämiesten mielestä liian nopea, toisten mielestä liian hidas ja asioita toistava. Samasta syystä osa päämiehistä kaipasi päämiesvalmennuksiin käytännönläheisempää, osa "akateemisempaa" otetta.
Tiedän mitä tahdon! -projektissa työstetyt yksilökeskeisen elämänsuunnittelun materiaalit (Minun suunnitelmani, Näin minä pärjään!)	• Materiaalit koettiin kehitysvammaisten päämiesten parissa oman elämän suunnittelua tukevin. • I kokeiluvaiheen strukturoitu aikataulu koettiin joidenkin päämiesten parissa omaa pohdintaa eteenpäin vieväksi, kun jotkut päämiehet kokivat sen raskaaksi ja paineistavaksi.
Tiedän mitä tahdon! -projektin työntekijän päämiehille antama yksilöllinen tuki, neuvonta ja ohjaus	• Yksilöllinen tuki koettiin päämiesten parissa erittäin hyödylliseksi ja tarpeelliseksi päämiesten oman suunnittelun tukemisessa.
Päämiesten vertaistapaamiset	• "Uusiin ihmisiin tutustuminen oli mukavaa." • "Toisten kanssa jutteleminen oli antoisaa: huomasin, että monilla muillakin on samanlaisia elämäntilanteita kuin minulla." • "Sain uusia ideoita siitä, mitä voisin tehdä." • "Opin kuuntelemaan muiden näkemyksiä."

¹¹Päämiesten ja heidän läheistensä näkemyksiä kerättiin osana projektin asiakastyötä henkilökohtaisten tapaamisten ja päämiesten vertaistapaamisten yhteydessä. Lisäksi päämiesten ja heidän läheistensä näkemyksiä henkilökohtaisen budjetoinnin prosessista ja tuloksista kartoitettiin opinnäytetöissä (Lehto-Lundén 2012; Ristimäki 2013).

Liite 8. Vantaan kaupungin ja Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri Eksoten vammais- palvelujen työntekijöiden arviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista¹².

Mikä Tiedän mitä tahdon! -projektissa toimi?	Mikä Tiedän mitä tahdon! -projektissa ei toiminut?
- Selkeä, hyvä organisointi hankkeessa - Hyvät, selkeät aineistot - Konsultaatiotapaamiset olivat aina hyvin selkeitä ja hyvin suunniteltuja. - Lähestulkoon kaikki toimi hyvin. - Projektin työntekijöiden paneutuminen asiaan oli hyvä, ja tiedon hankinta kehittämistyön tueksi on ollut laadukasta. - Saimme projektista mukavasti uutta oppia, ja projekti palveli työtämme. - Yhteistyö oli varsin toimivaa (sähköpostitiedottaminen ym.). - Hanke vastasi odotuksia ja tavoitteita. - Käytännönläheisyys - Projektityöntekijöiden innostuneisuus, asialle omistautuminen - Päämiesten valmennus ja tuki - Projektin työntekijöiltä saatu tuki on ollut korvaamatonta kokeilumme eteenpäin viemiseksi. - Keskusteluyhteys on ollut toimiva ja on antanut tilaa ajatustenvaihdolle. - Projektin työntekijöiden asiantuntemus, tuki ja ohjaus, työntekijävalmennukset, materiaalit - Yksilökeskeisen työtteen konkretisoiminen - Projektin vetäjät olivat erittäin ammattitaitoisia. - Hanketiimiltä saatu tuki, vetoapu, oli äärimmäisen tärkeää. Ilman sitä ei olisi jaksanut puurtaa asian kanssa (turhautuneisuutta ollut välillä). - Laajamittainen näkökantojen pohtiminen konsultaatio- tilaisuuksissa - Projektin mahdollistama yhteistyö toisen kunnan kanssa oli antoisaa. Oli mielenkiintoista tietää, missä toinen porukka menee ja mitä siellä pohditaan. Tämä antoi lisää katsantokantoja ja auttoi omissa pohdintoissa. - Olen tyytyväinen: pitkä matka menty välillä päätä seinään lyöden. Haasteita ollut, mutta enpä osaisi mitään vaihtaa.	- Sanoittamisessa ja asioiden esilletuomisessa voisi miettiä jatkossa, miten ne kannattaa tehdä: budjetin ja henkilökohtaisen avun korostaminen voi osaltaan johtaa pää- miehiä ja heidän läheisiään harhaan. - Päämiehiä olisi voinut olla projektissa enemmänkin mukana → tulosta olisi ollut mielenkiintoista nähdä aajemminkin. - Asiakkaiden saama tuki tukisuunnitelmien laadinnassa ”lopahti” projektin toimesta kokeilun toisessa vaiheessa. - Yhteydenpito ja käytännön yhteistyö päämiestoiminnasta vastanneen projektityöntekijän ja kunnan työntekijöiden välillä olisi voinut olla tiiviimpää ja suunnitelmallisempaa. - Päämiesten kanssa työskentelyyn olisi ehkä ollut viisautta resursoida myös toisen henkilön työpanos, sillä ”urakka” yhden projektityöntekijän tehtäväksi oli ehkä liian suuri. - Päämiesten valmennus ja tuki: toisaalta ne toimivat, mutta toisaalta ne sisälsivät myös jossain määrin risti- riitaista viestintää päämiehille.
Vinkkejä jatkoa varten	
- Yksilökeskeinen suunnittelu ja työote vieläkin vahvemmin esille toiminnan kivijalkana - Voisi olla hyvä ottaa ”käsittelyyn” kerralla laajempi päämiesjoukko. - Jatkohankkeita samaan malliin! - Resursointi henkilökohtaisten budjettien laskentamalleihin ja valtakunnalliseen vaikuttamiseen, jotta kokeilua pystyttäisiin laajentamaan. - Päämiesten opastus/koulutus heidän omien tukisuunnitelmien laadinnassa on tärkeää. Toisaalta hyvä materiaali voi korvata koulutusta. - Ajantasaisen/uuden tutkimustiedon jakaminen aihepiiristä samalla hyödyttäisi.	

¹² Työntekijäpalautetta koottiin koko projektin ajan osana työntekijävalmennuksia ja konsultaatioita. Liitteessä esiteltävä kokonaispalautte koottiin Vantaan ja Eksoten HB-tiimien viimeisissä konsultaatiotilaisuuksissa (11/2013).

Liite 9. Hankkeen työntekijöiden itsearviointia Tiedän mitä tahdon! -projektista¹³.

Toiminnan vahvuudet ja onnistumiset	Toiminnan haasteet ja epäonnistumiset
- Projektin kokonaissuunnittelu, -koordinaatio ja -seuranta toteutuivat hyödynnettyjen projektinhallintavälineiden ja -menettelyjen ansiosta hyvin ja järjestelmällisesti. - Hankkeen eri toiminnot etenivät pääsääntöisesti suunnitelmien mukaan niin sisältöjen kuin aikataulun osalta. - Projektitiimillä oli hankkeen suunnista ja toiminnoista pääsääntöisesti yhteneväiset näkemykset. Eriävistä näkemyksistä saatiin muodostettua konsensus hankkeen toimintojen etenemiseksi. - Projektiin saatiin mukaan pääosin motivoituneita päämiehiä, joista suurin osa sitoutui työskentelyyn hyvin. - Projektin päämiestyöskentelystä vastannut työntekijä onnistui luomaan päämiesten kanssa toimivan yhteistyön. - Päämiehille projektin toimesta annettu tuki vaikutti useiden päämiesten kohdalla edistävän heidän elämänsuunnitteluaan ja henkilökohtaisen budjetoinnin prosessiaan. - Päämiehille saatiin räätälöityä aiempaa yksilöllisempiä palveluratkaisuja. - Osallistujapalautteen mukaan projektitiimi onnistui työntekijävalmennusten suunnittelussa ja toteutuksessa. - Projektin toteuttamat konsultaatiot osoittautuivat erittäin tarpeellisiksi ja toimiviksi kuntien työskentelyn tukemisessa. Konsultaatioissa saatiin nostettua esiin ja ratkottua monia olennaisia henkilökohtaisen budjetoinnin toteuttamiseen liittyviä asioita. Lisäksi konsultaatiot tuottivat projektitiimille erittäin tärkeää tietoa henkilökohtaisen budjetoinnin käytännön toteutuksen toimivista ratkaisuista ja haasteista. - Yhteistyö projektitiimin ja kuntakumppaneiden välillä oli sujuvaa mm. työntekijävalmennusten, kuntakonsultaatioiden, esiintymisten/puheenvuorojen ja viestinnän muodoissa. - Projektissa työstetyt ja julkaistut, yksilökeskeistä elämänsuunnittelua ja oman tukisuunnitelman laatimista tukevat materiaalit (Minun suunnitelmani ja Näin minä pärjään!) osoittautuivat käyttäjäpalautteen ja myyntilukujen mukaan hyödyllisiksi. - Projektin tutkimus ja sen raportointi eteni ja valmistui tutkimussuunnitelman ja aikataulun mukaisesti. Tutkimusta esittelevä englanninkielinen tutkimusartikkeli hyväksyttiin julkaistavaksi Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities -julkaisussa. Tutkimusosion ”lisäbonuksena” tutkija työsti englanninkielisen lyhennelmän projektin tutkimuksesta kansainvälistä yhteisöä ja levitystä varten. - Projektin oman tutkimuksen lisäksi projektin toimintaa ja teemoja käsiteltiin neljässä eri opinnäytetyössä, joista kolme tuotti evidenssiä henkilökohtaisen budjetoinnin ulottuvuuksista päämies- ja/tai kuntanäkökulmasta. Opinnäytetyöt syntyivät ”lisäbonuksena” sen ansiosta, että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun ja	- Päämiesten oman suunnittelun tukemiseen ei onnistuttu löytämään optimaalista tapaa, joka olisi voitu mallintaa sellaisenaan levitettäväksi malliksi. Ensimmäisen kokeiluvaiheen strukturoitua päämiesvalmennusta ei koettu mahdolliseksi toteuttaa kunnissa jatkossa osana työntekijöiden perustytöä. Toisen kokeiluvaiheen yksinomaan päämiesten yksilölliselle tukemiselle ja vertaisryhmätapaamisille perustuva tuki puolestaan vaikutti jättävän enemmän tukea tarvitsevat päämiehet liiaksi ”oman onnensa nojaan”. Päämiesten tukemiseen kuntakumppaneiden omien työntekijöiden toimesta suunniteltiin projektin viimeisenä puolivuotiskautena toimintamalli, jonka toteutuskelpoisuus ja toimivuus voidaan todeta vasta projektin toteuttaman kokeilun päätyttyä. - Kuntakumppaneiden valmiudet ja resurssit henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun erosivat keskenään. Toinen kuntakumppani sai ”rivinsä järjestykseen” varsin nopeasti organisaation vakiintuneiden toimintakäytäntöjen, roolitusten ja prosessien ansiosta. Toisen kuntakumppanin työskentelyä hidastivat ensimmäisessä kokeiluvaiheessa mm. työntekijöiden kuormittuneisuus, tiedonkulun ongelmat ja vastuiden ja roolien epäselvyys. Näihin asioihin projektilla oli vain vähän vaikutusmahdollisuuksia. Toisaalta projektitiimi onnistui konsultaatiotilanteissa nostamaan esiin kehittämishetkiä, jotka ilmeisesti auttoivat toista kuntaa tekemään tarvittavia muutoksia, joiden jälkeen kokeilun toteuttamisen ”infrastruktuuri” asettui kohdilleen. - Päämiestoiminnasta vastannut projektityöntekijä vaihtoi työpaikkaa 6/2013. Tämä vaikutti projektin viimeiseen puolivuotiskautteen erityisesti siten, että päämiestoiminnan mallinnus ja raportointi jäi puutteelliseksi. Lisäksi työntekijävajaus aiheutti sen, että suunniteltu selkokielineen ohjemateriaali jäi hankkeen aikana käsikirjoituksen tasolle. Työntekijäresurssin vajeusta ei pystytty projektin viimeisinä toimintakuukausina enää paikkaamaan projektin muiden työntekijöiden toimesta, joiden työpanos oli varsin tiiviisti sidottu kuntatyöskentelyn loppuunsaattamiseen, vaikuttamistoimintaan, projektin päätöseminaarin järjestelyihin sekä projektin loppuraportointiin. - Henkilökohtaiseen budjetointiin liittyy erittäin monia, luvussa 5.2 kuvattuja poliittisia, lainsäädännöllisiä ja teknis-hallinnollisia näkökulmia. Tiedän mitä tahdon! -projektissa henkilökohtaista budjetointia kokeiltiin varsin pienessä mittakaavassa kahden kuntakumppanin ja 30 päämiehen kanssa. Projektitiimi joutuikin toistuvasti pohtimaan, mitä juuri tässä projektissa on mahdollista tehdä ja saavuttaa. Isomman mittaluokan haasteet vaikuttivat konkreettisesti kokeilun toteutusmahdollisuuksiin. Rajaaminen ja priorisointi ei aina ollut helppoa projektitiimin sisällä, mutta ei myöskään ollut helppoa työstää projektin ulkopuolelta

¹³Tiedän mitä tahdon! -projektitiimi kokoontui koko hankkeen ajan vähintään kerran kuukaudessa. Tiimipalaverissa suunniteltiin tulevaa toimintaa, seurattiin toteutuksen etenemistä ja tuloksia sekä reflektointi tehtiä ja aikaansaatua. Itsearviointissa hyödynnettiin myös Kehitysvammaliiton aiemmissa kehittämishankkeissa kehitetyn itsearviointivälineen avulla mm. tavoitteiden relevanttiutta, toiminnan etenemistä, hankkeen näkyvyyttä, yhteistyötahoja ja tuloksia. Lisäksi projektitiimi arvioi toimintaansa sekä hankkeen etenemistä ja tuloksia hyödyntämällä RAY:n tulokellisuus- ja vaikutusselvityksen kysymyksenasettelua.

Toiminnan vahvuudet ja onnistumiset	Toiminnan haasteet ja epäonnistumiset
henkilökohtaisen budjetoinnin teemoista kiinnostuneet opiskelijat olivat itse aloitteellisia ja tarjoutuivat tekemään henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun liittyviä opinnäytetöitä. • Projektin kokeilu- ja tutkimustoiminta nosti onnistuneesti esiin yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöintiin ja henkilökohtaiseen budjetointiin liittyviä yksilö-, työntekijä, kunta- ja lainsäädäntötekijöitä. • Henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilusta viestimiseen tarjoutui useita eri foorumeita, kun projektitiimin edustajia pyydettiin puhumaan kokeilusta useisiin eri tilaisuuksiin, ja projektitiimiä pyydettiin kirjoittamaan artikkeleita eri julkaisuihin. ”Lisäbonuksena” projektin tekemä kehittämistyö sai Talentian Hyvä käytäntö -kilpailussa kunniamaininnan. • Projektitiimiä viestinnän suunnittelussa ja toteutuksessa tukeneet Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiön viestintäammattilaiset onnistuivat saamaan hankkeen teemoille medianäkyvyyttä mediatiedotteiden sekä toimituksiin tarjottujen juttuideoiden ja valmiiden juttujen avulla. • Projektitiimi onnistui henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilun tulosten, vaikutusten ja havaintojen kiteyttämisessä ja viestimisessä sekä vaikuttamistyössä siten, että sekä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamistyöhön että sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisalaksiin sisällytettiin mahdollisuus henkilökohtaisen budjetoinnin laajemmalle toteuttamiselle. Tämän mahdollistivat erityisesti projektin tukiryhmässä toimineet STM:n edustajat, jotka toimivat em. lainsäädäntötyöryhmissä.	tulleita – toisinaan varsin suuriakin – odotuksia. Projektitiimi joutuikin säännöllisesti realisoimaan omaa tavoitteenasetteluaan suhteessa projektin talous-, henkilöstö- ja aikaresursseihin. Aina tämä ei onnistunut: esimerkiksi ajankohtaisiin vaikuttamismahdollisuuksiin pidettiin tärkeänä tarttua, jolloin projektin työntekijät joutuivat venymään melkoisesti omassa työajankäytössään. • Tiedän mitä tahdon! -projekti organisoitiin poikkeuksellisesti kahden organisaation kesken ”fifty-fifty” -periaatteella jaetuksi kehittämishankkeeksi. Tämä tarkoitti mm. sitä, että projektille ei nimetty vastuullista projektipäällikköä, vaan erityissuunnittelija ja suunnittelija (sittenkin kehittämispäällikkö) jakoivat projektin kokonaissuunnittelun ja -toteutuksen vastuita keskenään. Projektitiimi koostui (suurimmillaan) 4 työntekijästä, jotka työskentelivät kahdella eri paikkakunnalla kahdessa eri järjestössä, joilla kummallakin on omat toimintakulttuurinsa ja -käytäntönsä. Projektitiimin keskinäisten toimintalinjausten muodostaminen, käytännön toiminnot ja tukipalvelut – erityisesti taloushallinto – osoittautuivat siksi aika ajoin haastaviksi toteuttaa. Näkemyseroista huolimatta projektitiimin sisällä onnistuttiin säilyttämään toimiva keskusteluyhteys ja halu työskennellä yhdessä haastavan kehittämisteeman parissa.

© 2014 Kehitysvammaliitto, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö ja tekijät

ISBN 978-951-580-570-6 (verkojulkaisu)